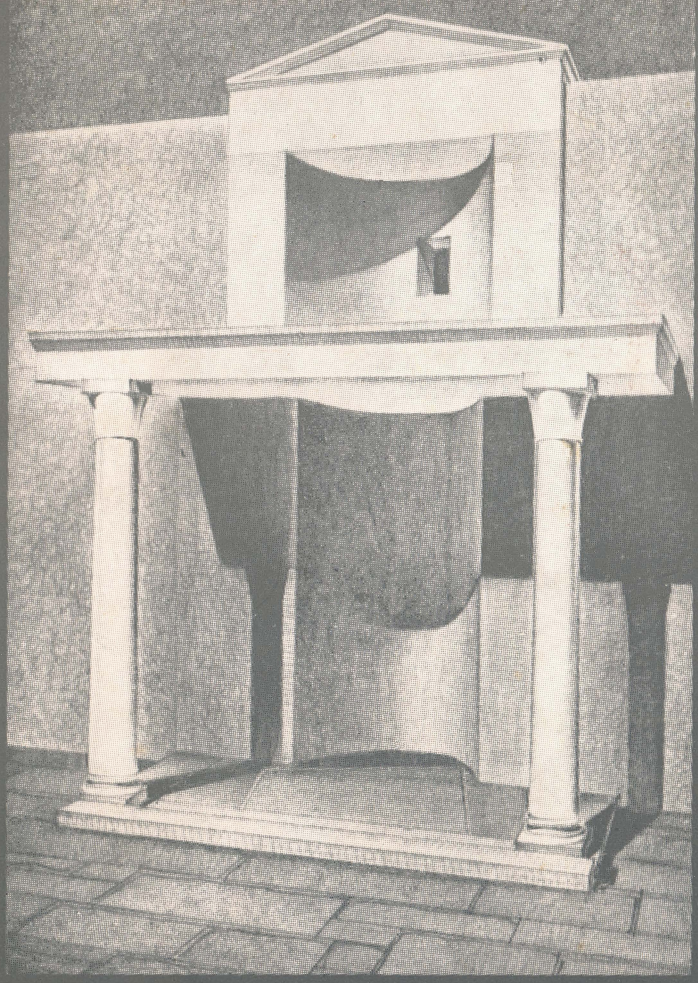

P. SALAMON Z. LÁSZLÓ OFMCap

HOL SZENT PÉTER SIRBA TÉVE

HOL SZENT PÉTER SIRBA TÉVE

P. SALAMON Z. LÁSZLÓ OFMCap

HOL SZENT PÉTER SIRBA TÉVE

Szent Péter római tartózkodása és halála; sirjának és ereklyéinek története az ásatások eredményei alapján.

Róma 1975 Szentév

Cum licentia ecclesiastica

Készült Dario Detti nyomdájában
Via Girolamo Savonarola, 1
I - 00195 Roma

TARTALOMJEGYZÉK

Előszó . 7

Első rész

SZENT PÉTER RÓMAI TARTÓZKODÁSA ÉS HALÁLA

Első Fejezet: **Szent Péter római tartózkodása** . 11

I. Szent Péter római tartózkodásának ténye . 11
II. Szent Péter római tartózkodásának ideje . 31
III. Szent Péter római tartózkodásának helye . 32

Második fejezet: **Szent Péter római halála** . 35

I. Szent Péter halálának módja . 35
II. Szent Péter halálának ideje . 37
III. Szent Péter halálának helye . 40

Második rész

SZENT PÉTER SÍRJA ÉS EREKLYÉI

Első fejezet: **A Vatikán az ókorban** . 45

I. A Vaticanum 45
II. Szórakozóhelyek, cirkuszok . . 47
III. Nero cirkusza 48
IV. Temetkezőhelyek, mauzóleumok . . 52

Második fejezet: **A vatikáni ásatások** . 55

I. A bazilika alatti temető 55
II. Keresztény sírok a pogány temetőben . 57
III. Szent Péter sírjának felkutatása . . . 59

IV. A síremlék 61
V. A sírgödör 63
VI. A sír környéke 66
VII. A feliratok 69
VIII. A feliratok megfejtése 70
IX. Szent Péter csontjainak megtalálása 75
X. A tudományos vizsgálat 76

Harmadik fejezet: **Sz. Péter sírjának és ereklyéinek története** 82

Zárószó . 102

A képek jegyzéke . 105

ELŐSZÓ

Az « Örök Város » mindig kivételes helyet foglalt el az emberek ismereteiben, vágyaiban, fantáziájában. Nem csoda, hisz nincs a világon még egy város, amely a vallásos, a történelmet, művésztet szerető embernek annyi rendkivüli élményt nyújtana, mint Róma. « ..akinek nincs köze Rómához valamilyen vonatkozásban, annak kevés köze van ahhoz a szellemi kincshez, amely benniinket európaivá tesz ». (Megyer József: Róma). A pápáknak, a császároknak, a művészeknek ez a városa mindenkit vonz és érdekel, aki a « vallásos », vagy a « művelt » jelzőre igényt tart.

A Rómába érkező zarándokoknak, de a túristáknak is első célja rendszerint a világ legnagyobb temploma, a vatikáni Szent Péter bazilika, és annak is a központja, a főapostol sírja. XII. Pius pápa rendelte el azokat az ásatásokat, amelyek feltártak egy egész ókori temetőt, és benne Szent Péter sirját is. Ezeknek a kereszténység történelmében legnagyobb szabású és jelentőségű ásatásoknak ma már hatalmas irodalma van. Magyar nyelven azonban — tudomásunk szerint — még nem jelent meg erről bővebb ismertetés. Ezt a hiányt szeretnénk sorainkkal legalább némileg pótolni ebben a Szentévben, amikor a figyelem fokozott mértékben Rómára irányul, amikor a szokottnál is nagyobb tömegek keresik fel a « Várost », Szent Péter és utódai székhelyét, a sok szent és vértanú sírját, s köztük a legnevezetesebbet: Szent Péterét.

Róma, 1975, Szent Péter és Szent Pál ünnepén.

ELSŐ RÉSZ

SZENT PÉTER RÓMAI TARTÓZKODÁSA ÉS HALÁLA

ELSŐ FEJEZET

SZENT PÉTER RÓMAI TARTÓZKODÁSA

I. SZENT PÉTER RÓMAI TARTÓZKODÁSÁNAK TÉNYE

Ha Szent Péter és Róma kapcsolatát vizsgáljuk, természetszerűen ez az első kérdés: egyáltalán volt-e Szent Péter Rómában? E kérdés rövid tárgyalását az olvasó megtalálhatja magyar nyelven pl. az 1931-33-ban Budapesten megjelent Katolikus Lexikon « Pápa » címszava alatt, Schütz Antal Dogmatikájában, vagy Cserháti József: Az Egyház c. művében. Mivel tanulmányunk tárgyához is hozzátartozik, itt kissé bővebben foglalkozunk vele.

A Szentirás sehol sem emliti Szent Péter római tartózkodását, és az Apostolok Cselekedeteiben is csak Szent Páléról olvashatunk (28,16-31). Ezért a főapostol római tartózkodását is azok kezdték tagadni, akik a Bibliát tartották a hit egyetlen forrásának: először a valdiak, majd a protestánsok. De ez utóbbiak közt sem volt a tagadás soha általános: maga Luther sem tagadta, és követte őt ebben E. Renan és A. Harnack is. Az utóbbi szerint Péter apostol római tartózkodásának tagadása « ma napnál világosabb tévedés minden szakértő előtt », és csak a legújabb kor kritikus szelleme tagadta komolyan « előbb tendenciózus protestáns, majd tendenciózus kritikai előítéletek alapján » (1). Századunkban is kiváló protestáns teológusok foglalnak állást a római hagyomány mellett, pl. H. Lietzmann, M. Dibelius, O. Cullmann. Jellemző, hogy a keleti u.n. orthodoxok — jóllehet a pápa főségét nem ismerik el

(1) Die Chronologie der altchristlichen Literatur. Leipzig, 1893. I. 244.

— Szent Péter római tartózkodását mégsem tagadják. Az újabb történelmi kutatások és ásatások eredményei következtében még kevesebben vannak azok, akik kétségbe vonják ezt az apostoli időkig visszanyúló hagyományt. Még a marxista A. Robertson is kénytelen kijelenteni, hogy Péter apostol « minden valószínűség szerint Rómába ment, és áldozatul esett az általános vérengzésnek » (2).

A RÓMAI HAGYOMÁNY TANÚI

Szent Pált szokás a pogányok apostolaként emlegetni. Szent Péternek a Csel. 9. és 10. fejezetében leirt liddai, joppei és cezáreai működése azonban azt mutatja, hogy ő éppolyan korán érintkezésbe jutott pogányokkal és hirdette nekik Krisztust; a 11. fejezetben olvasható beszéde szerint (11-17) pedig tudatában volt a pogányokhoz is szóló apostoli küldetésnek. Kézenfekvő volt tehát, hogy ő, a főapostol a pogány világ fővárosába, Rómába is elmenjen, miután jeruzsálemi fogságát követően « útra kelt és más helyre távozott » (Csel. 12,17). Traianus fórumán találtak egy képet, amely Szent Pétert ábrázolja Kornéliusz századossal, akit Cezáreában megkeresztelt (Csel. 10,44-48), és « akinek része lehetett Szent Péter római útjának előkészitésében » (3).

Hogy Szent Péter csakugyan elment Rómába, ott tartózkodott és ott vértanúhalát halt, annak rövid igazolása itt következik:

---

(2) A kereszténység eredete. London, 1962; magyar ford. Bpest, 1972, 180. o.

(3) Artner: A keresztény ókor régiségei. Bpest, 1958, 17. o.

1) Az első tanúbizonyság maga a római keresztény közösség, és Szent Pál hozzájuk írt levele.

Valószinű, hogy Rómában a kereszténység Szent Péter odaérkezése előtt sem volt már ismeretlen. Az első pünkösdkor a Szentlélek kiáradása alkalmával jelen voltak római jövevények is (Csel 2,11): bizonyára az ünnepre Jeruzsálembe zarándokló római zsidók és prozeliták (zsidó hitre tért pogányok; — pogány rómaiak nyilván nem zarándokoltak Jeruzsálembe zsidó ünnepre). A csodás események és Szent Péter beszédének hatására megkeresztelkedett mintegy 3000 hívő között minden bizonnyal ilyen Rómából jött zarándokok is szerepeltek. Ezek hazatérve máris elkezdhették Rómában az evangélium hirdetését. Hogy már ezek az első keresztények is feladatuknak tekintették az igehirdetést, azt mutatja a Csel 8,1-4: Szent István megkövezése után, amikor « nagy üldözés tört ki a jeruzsálemi egyház ellen, az apostolok kivételével valamennyien szétszéledtek... a szétszéledt hívek, ahol csak megfordultak, hirdették az igét » (l. még 11, 19kk). Ez a kezdeti és kezdetleges igehirdetés azonban nem lehet elégséges magyarázata annak a feltűnő ténynek, hogy a római egyház rövid időn belül kivételes súllyal és minőséggel rendelkezett.

Suetonius irja, hogy Claudius császár 49-ben « kitiltotta Rómából a zsidókat akik Chrestus izgatására folyton zavarogtak » (4). Nem kétséges, hogy a római zsidó kolónia, és az ottani zsidókeresztények között tört ki a vita, szokás szerint bizonyára Krisztus messiási mivoltáról. Igy valóban Krisztus volt a vita távolabbi oka.

Senki sem vonja ma már kétségbe, hogy a Chrestus

---

(4) Vita Claudii 25, 4.

név Christus nevének a torzitása: Tacitus legrégibb kéziratában a keresztények nem christiani, hanem chrestiani; Tertullián a pogányok szemére veti, hogy christiani helyett chrestiani-t mondanak: « cum corrupte a vobis chrestiani pronuntiamur » (5); a Szent Péter bazilika alatt feltárt temetőben egy feliraton is így olvassuk: « Petrus roga Christum Jesum pro sanctis hominibus c h r e s t i a n i s ad corpus tuum sepultis — Péter könyörögj Krisztus Jézushoz a tested mellé temetett szent keresztényekért ».

A vita és a nyomában kitört zavargás elég súlyos lehetett, ha még a császár is jónak látta a szigorú intézkedést, jóllehet uralkodása elején 41-ben ő maga adott ki egy türelmi rendeletet a zsidók javára (6). Ha viszont a zavargás súlyos volt, akkor annak oka, a római keresztény közösség is meglehetős súllyal rendelkezhetett már.

Még jelentősebb azonban e római keresztény közösség minőségi színvonala. Erre két körülményből is következtethetünk:

a) Szent Pál korintusban « találkozott egy Aquila nevű pontusi származású zsidóval és feleségével Priscillával; ezek nemrég érkeztek Itáliából, mert Claudius elrendelte, hogy az összes zsidóknak el kell hagyniuk Rómát » (Csel 18,2). Ez a házaspár Rom 16, 3-5 és 1Kor 16-19 szerint zsidókeresztény volt, és Szent Pál munkatársa lett. Rómában olyan alapos keresztény oktatásban részesültek, hogy még az Alexandriából jövő, és « az Irásban igen jártas » Apollot is ők részesitették olyan « továbbképzésben », hogy az igehirde-

(5) Ad nationes 1, 1.
(6) Flavius József: A zsidók tört. Bpest, 1966. XIX. 5, 2-3; 6, 1.

tésre alkalmassá vált (Csel 18,24-28), és Szent Pál művének folytatója lett Korintusban (1Kor 3,6).

b) A római keresztény közösség minőségi színvonalát mutatja Szent Pál hozzájuk írt levele is. Köztudomású, hogy ez az ő « legnehezebb » levele, tehát az olvasók: a római keresztények kivételes hitbeli jártasságát tételezi fel. Szinte lehetetlen, hogy ne egy apostol lett volna a tanítója ennek a többit felülmúló keresztény közösségnek, amelynek hitéről « az egész világon dicsérettel szólnak » (Rom 1,8), amelynek tagjai « bővelkednek minden tudással » (Rom 15,14) és amelyet « Krisztus minden egyháza köszönt » (Rom 16,16).

Megerősíti következtetésünket az Apostolok Cselekedeteiben is észrevehető gyakorlat, amely szerint az első « félhivatalos » igehirdetők munkáját egy-egy apostol fejezte be; pl. Szamariában Péter és János (Csel 8,14-17), Antiochiában Barnabás és Saul (Csel 11,22-26). Ezzel az új « egyházközség » formálisan is megalakult. Bizonyára így történt Rómában is, amelynek — főváros lévén — még inkább apostoli alapítású egyháznak kellett lennie. Erre mutatnak Szent Pálnak a rómaiakhoz írt szavai: megemlíti, hogy milyen nagy területen hirdette az evangéliumot, majd így folytatja: « Becsületbeli dolognak tartottam, hogy ne ott hirdessem az evangéliumot, ahol Krisztus neve már ismerős volt, s ne a mástól rakott alapra építsek... Ez az, ami meggátolt abban, hogy hozzátok menjek » (Rom 15, 19-22). Rómában tehát volt már valaki « más » (nem « mások »), aki lerakta az alapot: megszervezte és tanította a keresztény közösséget, mégpedig kivételes szinvonalon, mint láttuk. Ez a « más » csak egy másik apostol lehetett. Leveleiben tanusított (Rom 1,1.15-17; 12,3; 1Kor 1,9; 9,1; 2Kor 11,5-6; 12,11-12; Gal 1,1-2; 11-24; 2,6-14; 1Tessz 2,7; 2Tim 1,11; 2,7) erős apostoli ön-

tudatával ugyanis aligha látott volna nehézséget abban, hogy olyan helyen hirdesse az igét, ahol az előtte már ott működő « más » nem volt szintén apostol. A « másik » apostol viszont csak Szent Péter lehetett, hisz soha nem tulajdonították a római egyház alapítását másnak. Ellenkezőleg, az apostoli korig visszanyúló hagyomány egyöntetűen és ellentmondás nélkül neki tulajdonítja.

Miért nem üdvözli Szent Pál a rómaiakhoz irt levelében Szent Pétert is, ha az ott volt? Valószínűleg azért, mert Szent Péter akkor nem tartózkodott ott. Erre való célzásnak látszik 1Kor 9,5: amikor kb. 55-56-ban e levelét írta, tudomása szerint Szent Péter a többi apostolhoz hasonlóan missziós körúton volt; erről valószínűleg még 58-ban sem tért vissza Rómába, amikor Szent Pál a rómaiaknak írt. Ezért maradhatott el részéről a köszöntés.

2) A második tanúbizonyság maga Szent Péter első levele.

Ennek végén így üdvözli a címzetteket: « Köszönt titeket a veletek együtt kiválasztott babiloni egyház, fiammal Márkkal együtt » (5,13). A levél írása alkalmával tehát Babilonban tartózkodott.

A « Babilon » nevet három helység viselte:

a) Egyik természetesen a mezopotámiai Babilon. Ez azonban már a Kr.e. 4. században elvesztette jelentőségét, amikor Nagy Sándor egyik tábornoka, I. Seleukos Nikator új fővárost alapított: Seleukiát (7). A zsidók is oda költöztek Babilonból (8). Szent Péter ko-

(7) Philo: Legatio ad Caium 282.
(8) Flav. József: A zsidók tört. 18, 9, 8; magyar ford. Bpest, 1966, 428. o.

rában már « elhagyott város » volt (9), sőt romokban hevert (10). A Babiloni Talmud szerint pedig a kereszténység csak a Kr.u. 3. században tűnt fel ebben a térségben. Biztosra vehető tehát, hogy Szent Péter sohasem járt ott.

b) Másik az a Babilon nevű katonai kolónia, amely a mai Kairo közelében volt, s amelyről mind Strabo (11), mind Flav. József (12) említést tesz. Ez azonban az általános nézet szerint még kevésbé jöhet számításba.

Megjegyezhetjük még, hogy sem az ókori irodalomban, sem a keresztény hagyományban nincs semmi nyoma annak, hogy Szent Péter Mezopotámiában, vagy Egyiptomban járt volna.

c) Rómát a megszálló római hatalom iránti ellenszev miatt az egykori gyűlölt leigázó nevével gyakran Babilonnak nevezték a zsidók. Mig Jeruzsálem sokszor Isten városát, a « mennyei Jeruzsálemet » jelenti (Gal 4,26; Zsid 12,22), addig Babilon az erkölcstelen és bálványimádó pogány fővárost, Rómát, mind az ószövetségi szentírásban (pl. Iz 47,10; Jer 50,51; Bar 67,7), mind az újszövetségiben (pl. Jel 14,8; 16,19; 17,5; 18,2.10.21; 21,1-2); « Nero üldözése óta a császári Róma konkrét képét ölti fel » (13). Eusebius örökitette meg Papias (+130) véleményét, aki szintén azt tartotta, hogy Babilon Szent Péter 1. levelében Rómát jelenti, (H.E. 2,15,2). Ő pedig — egy emberöltővel Szent Péter halála után — még jól ismerhette az apostolok korának szokásait, kifejezésmódjait, stb.

---

(9) Strabo: Geograph. 16, 15.
(10) Id. Plinius: Hist. nat. 6, 30.
(11) Geograph. 17, 30.
(12) A zsidók tört. 2, 15, 1.
(13) Bibl. Teol. Szótár, Róma, 1974, 107. o.

Nem vélelten tehát, hogy Szent Péter — bár nem gyűlöletből — népe szokása szerint Rómát Babilonnak nevezi. Onnan küldte üdvözletét, tehát ott tartózkodott.

Szent Péter római tartózkodása tagadóinak elfogultságára, következetlenségére jellemző, hogy míg Szent Péter 1. levelével kapcsolatban tagadják Babilon Rómával való jelentésbeli azonosságát, addig minden nehézség nélkül elismerik más szentirási részekkel kapcsolatban.

Megerősíti állításunkat az a tény is, hogy Szent Péter Márkot is említi, mint aki vele van Babilonban. Márpedig a legősibb hagyomány is azt tartja, hogy Szent Márk az evangéliumát Szent Péter beszédei, katekézise alapján írta Rómában (Alex. Kelemen, Eusebius, Epiphanius).

« Tehát arra a következtetésre jutunk, hogy... Péter 1. levele bizonyára Rómát említi, amikor Babilonból származtatja magát » (14).

3) A harmadik tanúbizonyság Római Szent Kelemen levele a korintusiakhoz.

Szent Péter harmadik utódaként az 1. század végén (88-97) volt Róma püspöke. Pápasága idején Korintusban egyesek egyházi vezetőik ellen támadtak, kifogásolva, hogy nem az azoknál idősebb és tanultabb férfiak a gyülekezet előljárói. Ez a viszály adott okot a szóbanforgó levélre valószínűleg 96-ban (Harnack szerint már 93-95 között), tehát még Szent János evangéliumának elkészülte előtt! Igy ez a levél még az apostoli kor felfogását tükrözi. Szent Ireneus írja róla:

---

(14) O. Cullmann: Saint Pierre, Disciple, Apôtre, Martyr. Paris, 1952, 75. o.

« Az apostolok utáni harmadik püspök lett Kelemen... aki még látta az apostolokat és érintkezett velük, még hallotta az ő beszédeiket... a korintusiakhoz írt levelében azt a hagyományt továbbította, amelyet az imént vett át az apostoloktól » (Adv. haer. 3).

Az apostoli kor felfogására jellemző tehát, hogy

a) a még élő, és földrajzilag is jóval közelebbi Efezusban levő Szent János apostol nem avatkozott az ügybe, sem a megtámadott korintusi előljárók nem fordultak hozzá döntésért;

b) a római püspök beavatkozása miatt sem Szent János, sem a korintusiak nem tiltakoztak;

c) a korintusiak a római püspök levelének vétele után nem fellebbeztek az apostolhoz, mint felsőbb tekintélyhez, sőt Korintusi Sz. Dénes tanúsága szerint még nyolc évtized mulva is olvasták a levelet a korintusi egyházban (Eus. H.E. 4,23,11);

d) Szent Kelemen tudatosan tekintélyi alapon avatkozott az ügybe, amikor arra figyelmeztette a korintusiakat, hogy engedelmeskedjenek neki: «Ha valaki nem engedelmeskedik annak, amit Isten mondott általunk,az vegye tudomásul, hogy nagy bűnbe és veszélybe dönti magát » (1Clem 58). Korintusi Dénes tanusága szerint a római püspökök kezdettől fogva segítették, támogatták az összes testvéreket, és a különböző városokban levő egyházakat (Eus. H.E. 4,23,10), vagyis a római egyház mint anyaegyház viselkedett a többivel szemben.

Ezek szerint a római püspöknek már az apostoli korban (és nem későbbi fejlődés folytán) még az apostolokét (Szent Jánosét) is felülmúló tekintélyt tulajdonitottak, azaz Szent Péterét. Ezt a római püspökök természetszerűen mint Szent Péter főpásztori hivata-

lának örökösei birtokolták. Következésképp Szent Péter Róma püspöke volt, tehát ott tartózkodott.

Ugyanakkor jelemző az is, hogy sem a « szent város » Jeruzsálem püspökei, sem egyetlen más apostol püspök-utódai (pl. Szent János utódai Efezusban) nem rendelkeztek ilyen tekintéllyel, és nem is igényeltek maguknak a római püspökéhez hasonló jogokat.

Római Sz. Kelemen kb. 30 évvel Szent Péter halála után igy ír: « Nézzük nemzedékünk nemes példaképeit... a nagy és igaz oszlopok üldözést és halálba vivő kűzdelmet voltak kénytelenek elviselni. Kiváló apostolainkat tartjuk szem előtt: Péter... » Itt Péter és Pál apostol vértanúhalálát említi, majd így folytatja: « Ezeket a választottak nagy sokasága követte, akik... ragyogó példaképek lettek köztünk » (5,1-6,1).

A « köztünk » szó azt mutatja, hogy a két apostol halála Rómában történt. Nyilvánvaló ez abból is, hogy Szent Kelemen itt ugyanarról a keresztények elleni kegyetlenkedésről ír, amelyet Tacitus is bőven leírt alig két évtizeddel később (Annales 15,44), és a helyet is megjelöli: Nero vatikáni cirkuszát és kertjeit. Tehát biztosan Rómáról van szó.

Érdekes a levél két kifejezése: Egyik a kivégzettek « nagy sokasága — magna electorum multitudo »; Tacitus is a « nagy sokaság — multitudo ingens » kifejezést használja. Másik az « oszlopok »; Gal 2,9 szerint is ilyeneknek tekintették Pétert Jakabbal és Jánossal együtt.

4) A negyedik tanúbizonyság Antiochiai Szent Ignác levele a rómaiakhoz.

Ez az apostoli atya, (vagyis az apostoli igehirdetés közvetlen tanúja) 107-ben halt vértanúhalált Rómában Traianus uralkodása idején (98-117). Rómába szállitá-

sa közben irta hét búcsúlevelét Efezus, Magnezia, Tralles, Philadelphia, Szmirna kereszténveihez, és ez utóbbi püspökéhez, Szent Polikárphoz, továbbá a rómaiakhoz. Ez utóbbiban kifejti, hogy minden vágya a halál Krisztusért, és kéri a rómaiakat, hogy ne akarják megmenteni a vértanúságtól. Témánk szempontjából nevezetes szavai a következők:

« Nem mint Péter és Pál parancsolok nektek » (Ad Rom. 4,3).

Tudomása szerint a két apostol « parancsolt » a római kereszténveknek, tehát ott tartózkodott. Szent Ignác a kortárs ebben aligha tévedhet. Megjegyzendő, hogy egy várossal kapcsolatban sem említ apostolnevet, csak Efezusba irva (12,2) emliti Szent Pál nevét, aki ott csakugyan hosszabb időt töltött. Joggal következtetjük tehát, hogy Rómába írt levelében is azért emliti az « apostolfejedelmek » nevét, mert azok ott tartózkodtak. Szent Pállal kapcsolatban ez a Szentirás alapján (Csel 28,16-31) is kétségtelen.

A marxista A. Robertson szerint Szent Ignác levelei nem lehetnek autentikusak, mert őrei aligha engedték volna meg, hogy a gondjukra bízott fogoly « leveleket irjon e bűnös szervezet (t.i. a kereszténység) ügyében » (15). *Érvelése azonban nem bizonyit, ha meggondoljuk, hogy egy hosszú hajóúton még az őrök némelyike is megszelidülhet, főleg közösen elviselt veszélyek (pl. viharok) következtében, és egy olyan nagy egyéniség hatására, amilyen Szent Ignác is volt. A vértanúakták szerint az elitélt keresztények hősies viselkedése nem egyszer az őröket, ill. hóhérokat is megtérítette. Gyakran akad jóindulatú őr is, aki titokban segit a foglyoknak; ilyenek a tapasztalat szerint*

---

(15) A kereszténység eredete; magyar ford. Bpest, 1972, 237-8. o.

még az AVH börtöneiben is akadtak. Szent Pálnak nemcsak első, aránylag könnyű római fogságából volt lehetősége levelek küldésére, hanem még halála előtti súlyos, második fogságából is elküdhette 2. levelét Timoteusnak. Robertson ellenvetése tehát nem jelent megoldhatatlan nehézséget, ha az eseményeket életszerűen gondoljuk el.

5) Az ötödik tanúbizonyság Szent Dénes korintusi püspök levele.

Ezt a levelet 166-170 közt írta Soter pápának (166-175) válaszként a pápa és a római papság Korintusba küldött levelére. Eusebius őrizte meg belőle a témánk szempontjából fontos részt (H.E. 2,25,8), amelyben írója ki akarja mutatni a Róma és székvárosa Korintus közötti szoros kapcsolatot, és ezt irja:

« Ezzel az intelemmel egyesitettétek Rómát és Korintust, ezt a két fát, amelyet Péter és Pál ültetett; együtt vetettek ugyanis, és azonos módon tanítottak a mi Korintusunkba érkezve, majd Itáliába menve együtt tanítottak titeket is ».

Itália nyilván Rómát jelenti, mert a levél a rómaiaknak mondja, hogy « tanitottak titeket », másrészt, mert a hagyomány is Szent Péternek csak római működéséről tud Itáliában.

Nem tartozik szorosan a témánkhoz, ezért csak röviden említjük azt a kérdést, hogy volt-e Szent Péter csakugyan Korintusban, amint Szent Dénes állitja. Ellene szól, hogy a) *ez az egyetlen szöveg, amely Szent Pétert Korintusban szerepelteti;* b) *amint voltak Korintusban « Krisztus-pártiak »* (1Kor 1,12), *anélkül, hogy Krisztus járt volna ott, úgy a « Péter-párt » sem jelent okvetlenül többet. — Mellette szól viszont* a) *maga az idézett szöveg: nem valószínü, hogy Szent Dé-*

nes saját székvárosával kapcsolatban ekkorát tévedett volna olyan dologban, amelynek az ő korában feltétlenül élénken élhetett még az emléke; b) *bár Római Kelemen nem említi korintusba írt levelében Pétert, de nem említi Pált sem, pedig az ő korintusi működése kétségtelen;* c) *Szent Péter korintusi működését jelentős szerzők is lehetségesnek, vagy valószínűnek tartják, pl. E. Meyer, A. Harnack, H. Lietzmann, O. Cullmann, stb. Valószínű tehát, hogy Szent Péter csakugyan megfordult Korintusban. Erre alkalma nyílhatott pl. Palesztinából Rómába utazva. Igy igaz lehet, hogy valóban Szent Pállal együtt (ha nem is egyszerre)* « *ültették* » *a korintusi egyházat, aminek hagyományát épp a legilletékesebbek örökítették meg: Szent Pál* « *Péter-pártját* » *említő 1. korintusi levele, és egy korintusi püspök, Szent Dénes szövege.*

6) A hatodik tanúbizonyság Szent Ireneus írása.

Szent János apostol tanítványát, Szent Polikárpot hallgatta Kisázsiában; az u.n. húsvéti vita ügyében Rómában is járt, és Galliában halt vértanúhalált, mint Lyon püspöke 202-ben. Tanúsága a legfontosabbak egyike: Szent Polikárp közvetítésével az apostoli kor hagyományát, és saját kora egész kereszténységének a hitét tükrözi.

Irása mutatja, mennyire tudatában volt annak, hogy Szent Polikárpon keresztül az apostoli kor tanítását képviseli: « *Polikárp az apostoloktól tanult, és sokakkal érintkezett azok közül, akik látták a mi Urunkat... Amit az apostoloktól hallott, azt tanította mindig, azt adta át az egyháznak. Ez az egyetlen igaz tanítás* » (16). *Önmagáról ezt írja:* « *Tudom a helyet is, ahol a bol-*

(16) Adversus haereses, 3, 3, 4.

dog Polikárp ült, amikor tanított, a beszédeket is, amelyeket a sokasághoz intézett. Elmondta, hogy milyen közvetlen kapcsolatban állt Jánossal és a többiekkel, akik látták az Urat, és mennyire megjegyezte szavaikat... Ezeket Isten kegyelméből már akkor érdeklődve hallgattam, és emlékezetből pontosan vissza tudom adni » (17).

Elképzelhetetlen, hogy Szent Polikárp az apostoli tanitásból ne tudott volna Szent Péter (és utódai) főségéről, és római haláláról. (Hogy Kisázsiában tudtak erről, azt mutatja az apokrif irodalom is, amelyről még szólni fogunk). Ennek az apostoli tanításnak a visszhangja Szent Ireneus írása:

« Hogy hol van az apostolok öröksége... azt az egész egyházban mindenki könnyen megtudhatja... Elég, ha megvizsgálja a legnagyobb, legrégibb és legismertebb egyház apostoli hagyományát és hitét, amint eljutott hozzánk az egymást követő püspökökön keresztül: azaz azon egyházét, amelyet a dicsőséges apostolok, Péter és Pál alapítottak Rómában » (18).

Ugyancsak ő írja: « Máté a zsidók között, az ő nyelvükön irt evangéliumot adott ki, amikor Péter és Pál Rómában hirdették az evangéliumot, és alapították az egyházat » (19).

Ezt az a Szent Ireneus irja, aki mintegy 100 évvel Szent Péter halála után Rómában is járt, és ott olyanokkal is érintkezhetett, akiknek a szülei még személyesen is ismerhették a főapostolt.

Bár a protestáns Harnack — mint korunkban a legtöbb protestáns szakember — elismeri Szent Péter római

---

(17) Ad Florinum. Eus. H. E. 5, 20, 6-7.
(18) Adversus haereses 3, 3, 2.
(19) Adversus haereses 3, 1, 1.

tartózkodását és halálát, római püspöki mivoltát Szent Ireneus szövege alapján próbálja kétségbe vonni. Arra hivatkozik, hogy Ireneus szerint Kelemen a 3-ik, Sixtus a 6-ik, Eleutherius a 12-ik római püspök; ha Pétert is püspöknek számitaná, akkor a számok eggyel nagyobbak lennének. Ez az érvelés azonban erőtlen, mert mindegyik névnél ez a megjegyzés szerepel: «... az apostolok után». Eszerint pl. Szent Kelemen «az apostolok után», vagyis mint utód a 3-ik, de mint püspök a 4-ik. Hogy Szent Ireneus is ilyen értelemben írja a számokat, az kitűnik saját szövegéből is, amikor Hyginust egyszer Péter után 8-iknak, máskor viszont 9-ik római püspöknek mondja.

Hogyan értsük azonban Ireneus ismételt állítását, amely szerint Péter és Pál alapította a római egyházat? Biztos ugyanis, hogy Szent Pál szoros értelemben nem volt a római egyház alapítója, hisz — mint már láttuk — Rómába érkezése, sőt oda küldött levelének írása előtt szervezett egyházközség volt már ott. Mégis joggal lehet Szent Péter mellett «társalapítónak» tekinteni: levelével alapvetően fontos igazságokra tanította a római kereszténveket, majd ezt folytatta személyesen is éveken keresztül — és mindezt Krisztustól kapott valóságos apostoli tekintéllyel.

7) A hetedik tanúbizonyságot adják az ú.n. pápakatalógusok.

Ilyen névsorok már a 2. század 2. feléből is maradtak ránk mind a nyugati, mind a keleti egyházból.

A palesztinai származású Hegesippus 160 körül Jeruzsálemben, Korintusban és Rómában is összeállitotta a püspökök névsorát, természetesen az ott található, tehát még régebbi listák alapján. Ezt írja: «Mikor Rómában tartózkodtam, elkészítettem az egymást kö-

vető püspökök névsorát egész Anicetusig... » (20). Szent Ireneus így kezdi az általa készített listát: « A római egyház megalapitása és megszervezése után a boldog apostoloktól Pétertől és Páltól Linus vette át a kormányzást, akit Pál említ a Timoteushoz irt levélben. Őt követte Anacletus. Utánuk Kelemen lett az apostolok utáni harmadik püspök... » (21).

A római katalógusok jellemző módon mindig Péter nevét említik első helyen, tehát Rómában kellett tartózkodnia.

8) A nyolcadik tanúbizonyságot a 2. század apokrif irodalma nyújtja.

Apokrif irásoknak nevezzük azokat, amelyeket az egyház nem sorol a sugalmazott irások közé, jóllehet címükben, vagy tartalmukban ilyeneknek tűntetik fel magukat, sőt időnkint, vagy helyenkint ilyeneknek is tartották őket. Ezek közé tartozik a következő három irás, amelyek közül az első kettő Egyiptomban, a harmadik Kisázsiában keletkezhetett:

a) Az « Izaiás mennybemenetele » a legrégibb dokumentum Szent Péter római haláláról; sok szakértő (pl. E. Tisserant, O. Cullmann) szerint épp ez a része még az 1. század végén iródott! A 4,2-3-ban azt találjuk, hogy Beliar, a világ ura anyagyilkos képében a földre jön, és elpusztítja a « Szeretett » tizenkét tanitványának vetését, akik egyike az ő kezére kerül.

b) A « Péter apokalipszise » az alábbi szavakat adja Krisztus ajkára: « Ime kinyilatkoztattam és kifejtettem neked, ó Péter, hogy te a romlott fővárosba

(20) Eusebius H. E. 4, 22, 3.
(21) Adversus haereses 3, 3, 3.

fogsz menni, és — amint megmondtam neked — ki fogod inni a kelyhet a pokolfia kezéből, hogy ezzel kezdetét vegye az ő romlása. »

A szövegek egészen világosak: az anyagyilkos Beliar azonos Nero császárral, aki csakugyan kivégeztette az anyját Agrippinát; a « Szeretett », akinek tizenkét tanitványa van: Krisztus; a tizenkettő egyike, aki Nero áldozata lesz: Péter; (bár Szent Pál is Nero áldozata lett, de itt nem lehet róla szó, mert nem tartozott a Tizenkettő közé); a romlott főváros Róma (l. Péter 1. levelében: Babilon); a « kelyhet », azaz a szenvedés kelyhét kiinni annyi, mint kínhalált szenvedni; (az evangéliumban is azonos értelemben használt kifejezés, pl. Mt 20,22-23; 26,39; Mk 10,38-39; 14, 36; Lk 22,42).

c) A « Péter cselekedetei » elbeszéli, hogyan győzte le Szent Péter Rómában Simon mágust, továbbá a « Quo vadis » jelenetet, Szent Péter halálát és eltemetését.

Köztudomású, hogy az apokrif írások elbeszéléseinek nagy része megbizhatatlan, sőt elfogadhatatlan. Mégis sok értékes adatot is tartalmaznak. A fenti szövegek annyit mindenesetre tanúsítanak, hogy már a 2. században, sőt annak elején (!) Egyiptomban és Kisázsiában is úgy tudták, hogy Szent Péter Rómában működött és ott vértanúhalált halt Nero császársága idején.

Megjegyzendő még, hogy az apokrif írások nagyrészt költött eseményeket tartalmaznak, és ezek az elfogadhatatlan részek. A valóban megtörtént eseményeket azonban nem hamisítják meg, mert ezzel a szerzők írásaik tekintélyét rombolták volna.

9) A kilencedik tanúbizonyság Gaius presbiter szövege.

Ez a frigiai származású római pap (Eusebius szerint legalábbis « ecclesiasticus ») Zephirinus pápa idején (199-217), tehát 200 körül írta híres sorait:

« Én azonban az apostolok trófeumait mutathatom meg. Mert akár a Vatikáni dombhoz, akár az Ostiai úthoz mész el, meglátod azok trófeumait, akik ezt az egyházat alapították » (Eus. H.E. 2,25,7).

Nyilvánvaló, hogy e szöveg helyes értelmének felderítéséhez először a « trófeum » szó jelentését kell tisztázni:

A görög tropaion (latinosan tropaeum, vagy trophaeum, magyarosan trófeum) szó a pogány és keresztény szerzőknél egyaránt több értelemben fordul elő. Pogány szerzőknél győzelmi jelvényt, -emléket, -emlékművet jelent, átvitt értelemben magát a győzelmet is. — Keresztény szerzőknél a jelentése sokszor Krisztus keresztje, mint a Sátán feletti győzelem jele; máskor maga a feltámadt Krisztus teste; még gyakrabban a vértanúk sírja, ill. a föléjük emelt emlékmű, vagy a vértanúk teste, ereklyéi.

Az A. Blaise kiadásában megjelent Dictionnaire latin français (Strasbourg 1954) szerint a keresztény-latinban a tropaeum jelentése: Krisztus, ill. a vértanúk győzelme, vagy egy vértanú sirja és (ill.) a teste. Néhány példa a szó legutóbbi értelemben vett használatára: Szent Ambrus írja Gerváz és Protáz vértanú testének megtalálásáról: « Kiemelték e dicső ereklyéket egyszerű sirjukból, és az ég felé mutatták e trófeumokat ». Majd így beszélt a milánoi dómban: « Nézzétek jobb és baloldalamon a szentséges ereklyéket, nézzétek e trófeumokat, amelyek a lélek nagyságát hirdetik ». Prudentius (kb. 348-410), a kiváló ókeresztény

költő írja, hogy a vadállatok nem mertek hozzányúlni Szent Vince vértanú testéhez, « e dicső trófeumhoz ». Ugyancsak ő említi, hogy a Tiberis átfolyik a mezőn, « amelyet két trófeum szentel meg... és elválasztja a kettő (t.i. Péter és Pál) csontjait, megszentelt sírjaik (sacrata sepulchra) közt folyva; a jobb parton Péteré... a másik parton az Ostiai-úton Pálé... » (22). *Más helyen is mint két trófeumot (binis tropaeis) említi a két apostolsírt* (23).

Hogy Gaius milyen értelemben használta e szót, a szövegösszefüggés dönti el: a montanitsa eretnekség szülőföldjén, Frigiában az eretnek Proclus hagyományaik és tanításuk tekintélyének alátámasztására azt írja, hogy « Az ázsiai Hierapolisban volt Fülöp négy prófétáló lánya, ott vannak most a sírjaik atyjukéval együtt » (Eus. H.E. 3,31,4). Erre válaszol Gaius « Adversus Proclum » c. irásában az idézett szöveggel, és a római hagyományok és tanitás védelmére hasonló érvvel válaszol: Rómában magának Péter és Pál apostolnak a trófeumai láthatók. Ha itt a trófeum nem sírt jelentene, hanem csak emlékművet, akkor mint érv semmit sem érne, hiszen Proclus nem csupán emlékművekkel, hanem sírokkal dicsekszik. Gaiusnak viszont nem kevesebbet, hanem többet kellett szembeállítania; szintén sírokat, mégpedig Szent Péter és Pál sírjait. Szövegének ebben az összefüggésben csak így van értelme és súlya Proclus érvelésével szemben.

Érdekes, hogy szent és kiváló püspökök és vértanúk sírjaira (köztük Szent János apostoléra és az említett Fülöpére), mint a helyi hagyomány igazolására már Polycrates efezusi püspök is hivatkozott, amikor a húsvét ünneplésének vitájában írt Victor pápának

---

(22) Peristephanon 12, 30.
(23) u.o. 12, 8.

(189-198; Eus. H.E. 5,24,1kk). Az ő érvelését veszi át Proclus is. — Ugyancsak érdekes, hogy Fülöp diakonust Polycrates tévesen mint Fülöp apostolt említi, akinek a hagyomány szerint három szentéletű lánya volt. — Egyébként Proclus joggal dicsekedett Fülöp sirjával, mert ő az apostolok által Szent István első vértanúval együtt kiválasztott hét diakonus egyike volt (Csel 6,5) aki Szamariában működött és csodákat művelt (Csel 8,5-13), megkeresztelte az etióp udvarnokot (Csel 8,26-40), és a Szentírás is említi prófétáló lányait (Csel 21,8-9).

Hogy a trófeum itt nemcsak emlékmű, hanem síremlék, az abból is következik, hogy akkor a szentek, ill. vértanúk mai értelemben vett liturgikus ünneplése még nem volt ismert; nem volt még ünnepill. emléknapjuk, még kevésbé emlékművük, hanem csak kultuszhelyük: a sírjuk, amelyet rendszerint a vértanúságuk évfordulóján kerestek fel, hogy ott memoriát tartsanak, azaz szentmisét, és szerény « halotti tor »-szerű ú.n. refrigeriumot. Tehát a Gaiustól említett trófeum nem emlékmű volt, hanem síremlék.

10) Utolsó érvünket Dr. Cserháti József: Az Egyház c. könyvéből vesszük (259. o).

« A pozitív hagyományt kezdettől fogva megerősíti az a körülmény is, hogy a világ egyetlen más városa sem mondotta a magáénak Péter sírját, Róma pedig mindig őrzőjének vallotta magát. Ilyen nagy horderejű dologban nem lehet szó csalásról, vagy félrevezetésről. Ha Róma önkényesen, vagy jogtalanul követelte volna magáénak e nagy kiváltságot, heves támadásoknak lett volna kitéve. E hagyomány olyan biztos tény, amit nem lehet elferdíteni. »

Összegezés.

Kétségtelen, hogy a felsorolt érvek külön-külön nem adnak mindig döntő bizonyosságot. Együttesen azonban történelmileg teljesen biztossá teszik Szent Péter római tartózkodását és halálát — annyira, hogy ez a kereszténység kezdeti történelmének egyik legjobban dokumentált ténye. Ha ezt nem fogadjuk el történelmi ténynek, akkor kevés ókori, sőt későbbi eseményt tarthatunk annak, hiszen pl. a Római Birodalom történelmének nem egy — sokszor jelentős — eseményéről csak két-három író feljegyzéséből tudunk, mégsem tagadja senki azok történetiségét.

A protestáns Hans Lietzmann megállapításával fejezhetjük be fejtegetésünket: « A legrégibb források mind világosan arra utalnak, hogy Péter apostol Rómában tartózkodott és ott halt meg... Ezért semmiféle kétséget nem látok lehetségesnek. » (24).

II. SZENT PÉTER RÓMAI TARTÓZKODÁSÁNAK IDEJE

Az « apostolfejedelem » Rómába érkezésének időpontja bizonytalan. Amikor I. Heródes Agrippa uralkodása idején (41-44) jeruzsálemi börtönéből kiszabadulva « útrakelt és más vidékre ment » (Csel 12,17), a hagyomány legrégibb adatai szerint hamarosan Rómába érkezett: már Claudius uralkodása (41-54) elején (25) annak 2. évében (26). Ez adat mellett szól a római keresztény közösség meglehetősen nagy súlya és hitbeli jártassága már Claudiusnak a zsidókat Rómából kitiltó rendelete idején 49-ben.

---

(24) Petrus und Paulus in Rom, 2. kiad. 238. o.
(25) Eusebius: Chronicon.
(26) Jeromos: De viris illustribus 1.

Sok szerző szerint a főapostol csak a szintén 49-ben tartott jeruzsálemi zsinat után érkezett Rómába. Igy az 58-ig, Szent Pál rómiaiakhoz írt levelének megírásáig terjedő kb. nyolc éves apostoli igehirdetés és katekézis elégséges magyarázata lehet a római egyház kiválóságának, amelyről Szent Pál ír levelében.

Szent Péter természetesen nem maradt megszakítás nélkül Rómában, főleg, ha már a 40-es évek elején Rómába érkezett; egyrészt, mert 49-ben ismét Jeruzsálemben, az apostoli zsinaton, majd Antiochiában találjuk (Gal 2,11-14), másrészt, mert a Szentírás is mozgékony embernek mutatja: « mindenfelé körüljárt » (Csel 9,32).

Halála ideje — mint látni fogjuk — a 64-67 közti évek valamelyike. Az a régi nézet, hogy 25 éven át volt Róma püspöke, csak akkor felelne meg a valóságnak, ha 42-67-ig tartózkodott volna az Örök Városban. Ennek azonban alig van valami valószínűsége.

III. SZENT PÉTER RÓMAI TARTÓZKODÁSÁNAK HELYE

Semmi biztosat nem tudunk arról, hogy a főapostol a « Város » mely részein lakott és működött. Csak későbbi legendák emlegetnek ilyen helyeket. E legendáknak természetesen lehet, sőt valószínűleg van is történelmi magjuk, és értelmetlen túlzás volna azt állítani, hogy pontosan azok a helyek nem jöhetnek számításba, amelyeket ősi legendák tartanak számon. Ilyen helyek a következők.

a) *Az Aventinus domb.* A hagyomány szerint itt a Santa Prisca (Priscilla) templom helyénél lakott a zsidókeresztény házaspár, Aquila és Priscilla, akik Claudius rendelete miatt hagyták el Rómát 49-ben; majd a rendelet visszavonása után ismét visszatértek

Rómába, ahol a házuk éppúgy a keresztények gyülekezőhelye volt (Rom 16,3-5), mint visszatértük előtt Efezusban (1Kor 16,19). Valószínű, hogy — ha nem is állandóan — az ő házuk Szent Péter lakóhelye és működésének központja volt.

Szent Péter az apostolok kezdeti szokása szerint valószínűleg Rómában is a zsidók között kezdett működni. Ezek visszont csakugyan főleg a város déli részén: az Aventinus domb és a Porta Capena környékén, továbbá a Tiberisen túl (a mai Trastevere) laktak. Az apostol által megtérített zsidókeresztények és a zsidók között természetesen itt is kitört a viszály, bizonyára Krisztus messiási mivoltával kapcsolatban. Szent Péter valószínűleg ezért hagyta el ezt a környéket. Itt, a Santa Prisca templom közelében találtak egy bronzlapot, amelyen a C. Marius Pudens Cornelianus név olvasható. E lelet (ma a vatikáni könyvtárban van) megerősiteni látszik Aquiláèknak a Pudens családdal való hagyomány szerinti kapcsolatát (27). Talán e kapcsolaton keresztül lett Szent Péter következő « rezidenciája »

b) *az Esquilinus domb* oldalánál Pudens (szenátor?) háza a vicus Patricius mellett (ma via Urbana a S. Maria Maggiore bazilika közelében). A ház helyén épült utóbb a Pudens egyik lányáról elnevezett S. Pudenziana templom.

c) A város északi részén is működött Szent Péter a hagyomány (Gesta Liberri) szerint, a via Salaria és via Nomentana között, az u.n. Cemeterium Ostrianumnál (haustorium, azaz merités helye: a közeli Priscilla katakombában levő 1,40 m. mély viztartó medence,

---

(27) Artner: A keresztény ókor régiségei. Bpest, 1958, 32. o.

amelyet 1901-ben fedeztek fel a katakomba 2. emeletén, ahol Szent Péter keresztelt volna). A katakomba feliratai között gyakran szerepel Szent Péter neve!

d) A *Mamertinus börtön* volt még talán egy ideig az apostol tartózkodási helye, a Forum Romanum északi részén. A neve (Carcer Tullianus) után Tullus Hostilius, vagy Servius Tullius király idejéből származik. Sallustius írja róla: « Van ott a Tullianumnak nevezett börtönben egy helység, kb. 12 láb mélyen a föld alatt; vaskos falak keritik, fölötte sziklamennyezet; rémítő és visszataszító látvány: magány, sötétség, büz... » A hagyomány szerint Szent Pál is raboskodott e börtönben.

Szent Péter halála helyéről még bővebben szólunk.

MÁSODIK FEJEZET

SZENT PÉTER RÓMAI HALÁLA

I. SZENT PÉTER HALÁLÁNAK MÓDJA

Tertullián irja 200 körül, hogy « Péter az Úréval azonos szenvedést viselt el » (1), ugyanis keresztre feszítették (2). Porphyrios, a kereszténység ellensége a 3. században szintén azt állítja, hogy Pétert keresztre feszítették (3). Eusebius a 4. század 1. felében Origenest idézve így ír: « Úgy tűnik, hogy Péter a diaszpórában élő zsidóknak prédikált Galáciában, Bitiniában, Kappadóciában, Ázsiában (akkor Kisázsia neve); végül Rómába érkezett, ahol keresztre feszítették fejjel lefelé, miután kifejezetten ilyen halált akart elszenvedni » (H.E. 3,1,2). Ezek a hozzáadások azonban nem azt jelentik, hogy mindjobban kibővitett és kiszínezett legendáról van szó, mert az egészet megtaláljuk már a 200 előtt iródott « Péter cselekedetei » c. apokrif irásban is.

A fejjel lefelé való keresztre feszítés egyébként is előfordult Nero korában. Seneca (Kr.e.4-Kr.u.65) irja, hogy látott különféle módon készült kereszteket, olyanokat is, amelyekre fejjel lefelé történt a megfeszítés: « capite quidem conversos in terram suspendere » (4). Bizonyára Szent Péter is látott ilyeneket, s így ez a halálnem nem az ő eredeti « ötlete » volt.

A főapostol kereszthalálának legfőbb bizonyitéka azonban Krisztus jövendölése: « Bizony, bizony mondom neked... amikor majd megöregszel, kitárod ke-

(1) De prescriptione haereticorum 36, 2.
(2) Lactantius: Scorpice 15.
(3) Idézi Magnéziai Makarios: Apocritic. 3, 22.
(4) Consolatio ad Marciam 20.

zeidet, más övez fel téged, és oda vezet, ahová nem akarod ». Az evangelista magyarázatként hozzá is fűzi: Krisztus « e szavakkal jelezte, hogy milyen halállal dicsőíti meg majd az Istent » (Jn 21,18-19). Az Úr mondásában tehát olyan — abban a korban jól ismert — kifejezéseknek kell lenniük, amelyekből hallgatói már tudták, hogyan fog Péter meghalni. Jézus visszont olyan kifejezéseket használt, amelyek abban a korban a keresztre feszítést jelölték. Ilyenek:

a) « *Kitárod kezeidet* ». Ezt a kifejezést az ókori írók is használták a keresztre feszítéssel kapcsolatban. Plautusnál (Kr.e.250-184) olvassuk: « A kapun kivül halsz meg elrettentő például, amikor kezeidet kitárod (dispansis manibus) a patibulumra » (5). Más helyen ezt olvashatjuk: « Viszi a patibulumot a városon át, majd keresztre feszítik » (6). Seneca igy ir a keresztrefeszítésről: « A karokat kitárták a patibulumra — brachia patibulo explicuerunt » (7). (A patibulum a kereszt vízszintes gerendája, a függőleges a stipes).

b) « *Más övez fel téged* ». Az evangélium latin szövegében használt « cingere » ige azt is jelenti: körülkötni. A halálraitélt kezeit, lábait, derekát és mellét a hónalj alatt rendszerint nagyon szorosan a kereszthez kötötték; ezzel is a szenvedést növelték, mert a kötél belevágódott a húsba (« colligantium funium cruda vulnera ») (8). Livius egy keresztre feszités leírásánál idézi ezt a mondást: « Liktor, kötözd meg a kezeit... kösd fel a kinok fájára » (30,43). C. Clodius Licinius ugyanígy ír a keresztre feszítéssel kapcsolatban: « ...megkötözött lábakkal és vállakkal » (9).

(5) Mostellaria 1, 1, 56.
(6) Carbonaria 97.
(7) Consolatio ad Marciam 20.
(8) Szent Hilarius Jn 21, 18-hoz.
(9) Hist. Rom. fragmenta 2, 78.

Érdekes egymás mellé állítani Halikarnassosi Dionysios és az Evangélium szövegét:

Dionysios (7, 78):	*Evangélium* (Jn 21, 18-19):
a kivégzendő rabszolgának kitárták mindkét karját	kitárod kezeidet
a melle körül egy karóhoz kötötték	más kötöz körül téged
kisérték és ostorokkal verték	oda vezet, ahová nem akarod

Nem kétséges tehát, hogy Krisztus ezekkel az akkor szokásos kifejezésekkel valóban előre jelezte Péter kereszthalálát. A sugalmazás, vagys a tévedésmentesség tényétől elvonatkoztatva: ha Péter nem úgy halt volna meg, ahogyan Jézus előre jelezte, akkor Szent János az esemény után (a század vége felé) írva biztosan nem adta volna Krisztus ajkára ezeket a keresztrefeszitést jelző kifejezéseket.

R. Bultmann szerint Jn 13,36 is Péter kereszthalálára vonatkozik, amikor Krisztus ezt mondja neki: « Ahová én megyek, oda most nem jöhetsz velem, de később majd követni fogsz » (10).

II. SZENT PÉTER HALÁLÁNAK IDEJE

Erre vonatkozólag minden forrás megegyezik abban, hogy a főapostol halála Nero császár uralkodása alatt (54-68) történt; túlnyomó részük abban is egyezik, hogy a 64-es tűzvész utáni keresztényüldözés idején. A pontosabb időmeghatározásban azonban már eltérnek:

---

(10) Das Johannesevangelium, 1950, 547. o.

Jeromos	Nero uralkodásának		14.	azaz utolsó éve:	68
Eusebius:	»	»	13.	»	67
Epiphanius:	»	»	12.	»	66

Ezek közül Eusebiusé lett a hagyományos nézet, bár nem egy szerző (pl. A. Harnack, T. Zahn, L. Duchesne, M. Lagrange) a 64-es év mellett tör lándzsát.

Nincs lehetőségünk arra, hogy a szerzők érveinek sokaságát felsoroljuk, csak egyik újabb elméletet ismertetjük, amelyet a római egyetem neves tanára, Margherita Guarducci tett közzé (11). Eszerint Szent Pétert 64 október 13-án végezték ki. Érvelése a következő:

A keresztények elleni vérengzés Tacitus szerint (12) a római tűzvész (64 július 19-28) után történt, és maga Nero is jelen volt: « Nero kinyittatta kertjeit e látványosság számára, és cirkuszi játékokat rendezett, ahol kocsifuttató öltözetben a csőcselék közé vegyült, vagy kocsin hajtott » (15,44). Márpedig Nero 66 szeptemberében Görögországba utazott (13), és csak 68-ban tért vissza, amikor helyzete már egyre tarthatatlanabb lett; jún. 9-én aztán öngyilkos is lett. Tehát a 66 szeptembere, azaz Nero elutazása utáni idő kiesik a számításból. — A császár a tűzvész után a keresztényeket állította oda bűnbaknak, hogy önmagáról rájuk terelje a nép haragját. Gyorsan kellett cselekednie, mielőtt estleg zendülés tör ki ellene, tehát még abban az évben: 64-ben le kellett csapnia a keresztényekre. A júliusi tűzvész után azonban bizonyára eltelt egy-két hónap, amíg a gyújtogatás gyanúja a császárra terelődött, és viszont a nép fenyegető suttogása Nero füleibe is eljutott. Tacitus elmondja, hogy Nero az isteneket

(11) Pietro ritrovato. Roma, 1969, 25-33 old.
(12) Annales 15. 38-45.
(13) C.I.L. 6, 2044.

engesztelő áldozatokkal és a népnek kiosztott adományokkal is próbálta a közfelháborodást enyhíteni, a kertjeiben is barakkokat emeltetett a hajléktalanok számára, stb. Minderre természetesen idő kellett, így elmúlt kb. augusztus és szeptember. Viszont nem valószínű, hogy novemberben, vagy decemberben rendezett volna éjszakába nyúló kerti ünnepségeket, amikor a késő esték már rendszerint hidegek. Legvalószínűbb tehát az október.

Októberben nevezetes nap volt a 13-a, Nero trónralépésének évfordulója (dies imperii), amely mindig cirkuszi játékokkal járt. 64-ben ez a nap Nero uralmának 10. évfordulója volt (decennalia), amelyet a szokottnál is nagyobb arányokban kellett megünnepelni. A császár a tűzvész miatt amúgyis elkeseredett népet nyilván nem bőszithette még jobban a várt szórakoztatás elhagyásával, így biztosra vehető, hogy ezen a napon: október 13-án voltak a Tacitustól említett játékok Nero vatikáni cirkuszában és kertjeiben, amikor először került sor Rómában keresztények tömeges kivégzésére. Talán nem is kell merész fantázia annak feltételezésére, hogy a nevezetes alkalommal a keresztények elfogott fejének, Péter apostolnak a kivégzése a véres cirkuszi ünneplésnek (egyik) « főattrakciója » volt, s esetleg Nero jelenlétében történt.

Biztos-e azonban, hogy Szent Pétert is ez alkalommal végezték ki, és nem előbb, vagy később?

Említettük már az « Izaiás mennybemenetele » c. apokrif írást, amely « megjövendöli », hogy az anyagyilkos Nero kezére kerül a tizenkét tanitvány egyike. Majd azt mondja Neróról, hogy még « uralkodik 3 évig, 7 hónapig és 27 napig. » — A « Péter apokalipszise » c. apokrif irat szerint pedig Péter kivégzése volt Nero bukásának kezdete. Ezekből tehát az következik, hogy Szent Péter kivégzése és Nero halála közt telik el az

emlitett 3 év, 7 hónap és 27 nap. Ha ezt az időt Nero halálának napjától (68 június 9) visszaszámítjuk, az eredmény: Péter halála napja ismét 64 október 13.

Bízhatunk-e mármost ezekben az apokrifek nyújtotta adatokban?

Tudjuk, hogy az apokrif irások jelentős részét eretnekek irták, akik írásaik tekintélyét azzal akarták biztosítani, hogy egyrészt azok szerzőinek az Ó vagy Újszövetség egy-egy kimagasló alakját (pl. prófétát, apostolt) tűntették fel, másrészt az események után (post facta) « megjövendölték » azokat, amelyek igy természetesen « pontosan beteljesedtek ». Épp ez az utóbbi körülmény teszi az ilyen « megjövendölt » adatokat értékessé: ha « jövendöléseik » nem egyeztek volna a korabeli olvasóktól is ismert tényekkel, akkor inkább lerombolták volna írásuk tekintélyét. Tehát nagyon is vigyáztak, hogy az ilyen « megjövendölt » események, adatok megfeleljenek a valóságnak. — Minthogy az « Izaiás mennybemenetele » Szent Péter halálára vonatkozó része a szakértők szerint a legrégibb írás az apostol haláláról, mert valószínűleg még az 1. század végén íródott (!), az olvasók jó része még a leírt, ill. « megjövendölt » esemény kortársa volt; igy az apokrif szerzője is, mint szintén kortárs, az esemény ismeretében pontos adatokat tudott írni, és azt is kellett írnia, hogy műve tekintélyét biztositsa.

Ime Prof. Margherita Guarducci eredeti, szellemes, és kétségtelenül meggyőzően ható elmélete, amely szerint Szent Péter keresztre feszitésének napja: 64 október 13.

III. SZENT PÉTER HALALANAK HELYE

Az apostoli időkig visszanyúló hagyomány úgy tudja, hogy a főapostol Rómában halt vértanúhalált. Mint már említettük, Római Sz. Kelemen mintegy 30

évvel később írta a korintusiaknak szóló levelében, hogy Pétert és Pált a « választottak nagy serege követte, akik... ragyogó példaképek lettek köztünk ». Mivel a levél Rómában íródott, a « köztünk » szó nyilván Rómát jelenti. — Korintusi Sz. Dénes kb. 100 évvel a két apostol halála után írta már szintén említett, Soter pápának irt levelében, hogy Péter és Pál « Itáliába menve együtt tanítottak titeket, és egy időben szenvedték el a vértanuságot. » Itália bizonyára Rómát jelenti, mert az ottaniaknak irja, hogy « együtt tanítottak titeket. » — Ugyancsak említettük már a 2. század apokrif irodalmának három termékét: a « Izaiás mennybemenetele », a « Péter apokalipszise » és a « Péter cselekedetei » c. irásokat, amelyek azt mutatják: már a 2. században (sőt annak elején!) Egyiptomban és Kisázsiában is az élt a köztudatban, hogy Péter apostolt Rómában végezték ki Nero császár uralkodása idején.

Tertullianus, a legtehetségesebb ókeresztény írók egyike 200 körül írja a római egyházról: « Milyen boldog ez az egyház... ahol Péter az Úréval azonos szenvedést viselt el » (14). — Eusebius szerint « mondják, hogy Pált lefejeztette (t.i. Nero), Pétert pedig keresztre feszittette Rómában, és ezt megerősiti az, hogy Péter és Pál neve máig is olvasható a sirjaikon abban a városban » (H.E. 2,25,5).

A hagyománynak ezeket az irásba foglalt adatait megerősítik az ásatások eredményei: a vatikáni bazilika főoltára alatt megtalálták Szent Péter sírját. Ha ez a vatikáni domb oldalára került, akkor nyilván ott a közelben végezték ki. Holtteste messzebbre való szállításának ugyanis csak akkor lett volna értelme, ha így keresztény temetőbe került volna. Ilyen azonban

(14) De praescriptione haereticorum 36, 2.

akkor (az 1. században) természetesen még nem volt. Kivégzése tehát ott történhetett a vatikáni cirkuszban, ahol Tacitus szerint a kivégzések voltak.

A későbbi írások már egyöntetűen a cirkuszt emlegetik. Egy Linus pápának tulajdonított írás (Pseudo-Linus) szerint « Nero obeliszkjénél — iuxta obeliscum Neronis » végezték ki a főapostolt. Az obeliszk viszont — mint tudjuk — eredetileg a cirkusz területén állt, onnan került a Szent Péter tér közepére. A « Liber Pontificalis » is azt állitja, hogy az apostolt a kivégzés helyéhez közel temették el: « ... iuxta locum, ubi crucifixus est, iuxta palatium Neronianum in Vaticanum, in territorium Thriumphale via Aurelia. »

A protestáns O. Cullmann is arra a végkövetkeztetésre jut hosszú tanulmánya végén (15), hogy « Péter valóban volt Rómában, és Nero idején kivégezték. Az ásatások azt a véleményt erősitik meg, amely szerint a kivégzés a Vaticanum területén történt. »

Tanulmányunk következő részében ezeket az ásatásokat részletesebben fogjuk ismertetni.

---

(15) Petrus Jünger, Apostel, Martyrer. Zürich, 1952.

MÁSODIK RÉSZ

SZENT PÉTER SÍRJA ÉS EREKLYÉI

ELSŐ FEJEZET

A VATIKÁN AZ ÓKORBAN

I. A VATICANUM

A Tiberis (mai nevén Tevere) folyó nagy kanyarokkal ugyan, de légvonalban észak-déli irányban szeli át Rómát, mint a Duna Budapestet. S amint a budai Várnegyed a Dunától balra (a folyó jobbpartján) terül el, ugyanúgy helyezkedik el a mai Vatikán-állam is a Tiberistől balra. A Vatikáni-dombtól délre van Róma Gellért hegye, a Gianicolo. Még alagutat is találunk erre, akárcsak Budán.

A « Vaticanum » elnevezés egyesek szerint a latin « vaticinare = jósolni, jövendölni » igéből származik egy Apollo tiszteletére emelt szentély és jóshely miatt. Valószínűbb azonban, hogy az etruszk Vatica, vagy Vaticum névből ered. Ezt a nézetet az is alátámasztja, hogy ez a terület eredetileg etruszk fennhatóság alá: Etruria sokáig legdélibb városához, Veihez tartozott, amely sokat háborgatta a rómaiakat kezdeti terjeszkedésük idején. Id. Plinius egy tölgyet is említ ezen a területen, amelyet egy etruszk felirat szentnek mond. (1).

Az ókorban Vaticanumnak nevezték a Vatikánidombot (mons Vaticanus), a közte és a Gianicolo domb (mons Janiculus) közti völgyet (vallis Vaticanus), és észak felé a mai monte Marioig húzódó lapályt (campus Vaticanus). Krisztus születése idején egészen elhagyott volt ez a terület. A dombos részt sziklák és kövek, a lapályt a Tiberis áradásai, kiöntései miatt

(1) « Vetustior autem urbe in Vaticano ilex, in qua titulus aereis litteris Etruscis religione arborem iam tum dignam fuisse significat » (Hist. nat. 16, 237).

ingoványok borították a szúnyogok milliárdjaival. Vitellius itt táborozó csapatait is ezért tizedelte meg a malária. Tacitus rosszhírű helyként emlegeti (2). Cicero szerint minden volt, csak termékeny nem (3). Utóbb bort is termeltek rajta, amelyet Martialis ecethez és méreghez hasonlitott (4). Egyedüli értéke az agyag volt, amelyből az itt található néhány téglaégetőben téglát készitettek és azokat a « törékeny tálakat », amelyekről Juvenalis szatiráiban olvashatunk (5). Id. Plinius jókora kigyókat is emleget.

Ez a jobbparti terület azonban mégis hamarosan fejlődésnek indult. Mikor Augustus császár (Kr.e. 30-Kr.u. 14) a várost 14 kerületre (regio) osztotta, a Tiberisen túl (a « budai » oldalon) levő terület a Vaticanummal együtt a 14. kerület lett. A Vatikán környékén egyik kerület ma is Rione 14. — A mons Janiculustól (Gianicolo) délre már Caesarnak is kertjei voltak, ahol Dio Cassius szerint egy ideig Cleopatra is tartózkodott (43,27,3). A Gianicolotól északra a Vatikánumon terültek el utóbb Nero kertjei, amelyek eredetileg Id. Agrippina (Caligula anyja) és Domitia Lepida (Nero nagynénje) kertjei voltak. Ez utóbbit Nero 59-ben megölette, és kertjeit lefoglalta. Ezek a mai Palazzo di Giustizia táján, az Angyalvártól északra lehettek, ahol egy vizvezeték maradványait találták meg Domitia Lepida férje, Passienus Crispus nevével. — Lassankint aztán afféle « városliget, népliget »-szerű szórakozóhely alakult ki ezen a környéken. Nero ezért hidat is épittetett (pons Neronianus), amelynek

---

(2) « ... infamibus Vaticani locis » (Hist. 2, 93, 2).
(3) De lege agraria 2, 96.
(4) Epigr. 10, 45: « Vaticana bibas, si delectaris aceto »; 6, 92: « Vaticana bibis: bibis venenum ».
(5) « Aut quis ridere... Vaticano fragiles de monte patellas ausus erat? » (6, 344).

pilléreiből több hatalmas kődarab ma is látható a Tiberis vizében a mai Vittorio Emmanuele híd déli oldalánál.

A Vaticanum területén három jelentősebb út haladt keresztül: észak-északnyugati irányban a via Tiumphalis (kb. a mai via di Porta Angelica mentén); a hídtól nyugat felé (kb. a mai via della Conciliazione helyén) a via Cornelia: ezt valószínűleg Nero készíttette, mert az általa épített hídnál kezdődött, s a célja nyilván az volt, hogy a nép könnyen meg tudja közelíteni a cirkuszt; kissé délebbre ugyancsak nyugati irányban haladt a via Aurelia Nova. — Mivel a Tizenkéttáblás törvény már Kr. e. 451 óta tiltotta a halottak temetését, vagy elégetését a városon belül (6), azért a városból kivezető utak mentén keletkeztek a temetkezőhelyek. A gazdagok nagy mauzóleumokat épitettek (pl. Cecilia Metelláé a via Appia mellett), a szegények a földbe ásták halottaik sirjait, és téglákkal fedték be azokat (7). A temetők, sírok a pogány rómaiak szemében is szent helynek számítottak, de érdekes módon mégsem zavarta őket az, hogy cirkuszok és temetkezőhelyek sokszor egészen egymás közelében voltak. Amint pl. a via Appiánál a Maxentius-cirkusz környékén, ugy a Vaticanumon is a szórakozóhelyek között temetkezőhelyek is keletkeztek az említett utak mentén.

II. SZÓRAKOZÓHELYEK, CIRKUSZOK

A via Cornelia vonalától északra két tömegszórakozóhely épült. Egyik volt a 64-es autóbusznak a Szent Péter térnél levő mai végállomása közelében a

(6) « Hominem mortuum in urbe ne sepelito neve urito ».

(7) « Humilis sepultura » Tacitus: Hist. 1, 49.

NAUMACHIA, amely tengeri csatajelenetek lejátszására alkalmas nagy vízmedence, ill. kissebb mesterséges tó lehetett.

Még a középkorban is állt a « S. Peregrinus in Naumachia » nevű templom, amely így az egykori « cirkusz » nevét, és talán a helyét is megőrizte. Ma is van ott egy kis templom S. Pellegrino tiszteletére, s az utca neve is via del Pellegrino a vatikáni Szent Anna plébániatemplomnál.

Hadrián császár későbbi (utóbb Angyalvárnak nevezett) mauzóleuma táján volt a Gaius Caligula császárról elnevezett GAIANUM: egy ló-és kocsiversenyekre szolgáló, kb. 300 m. hosszú és 100 m. széles ú.n. hippodrom. Ezt a versenypályát Dio Cassius is említi (Hist. 59,14); a közeli S. Maria in Traspontina templomnál pedig több feliratot találtak, amelyek kocsihajtókról tesznek említést. — A mi témánk szempontjából a vatikáni szórakozóhelyek közül legfontosabb a Nero-cirkusz, ahol az első római keresztény vértanúkat kivégezték.

III. NERO CIRKUSZA

Tacitus Annalesei szerint (15,38-45) a Rómát elpusztító tűzvész, amelyről Suetonius is ir (8), 64 július 19-től kilenc napon át dühöngött, s a város 14 kerületéből csak 4 maradt épségben. A nép már suttogni kezdte, hogy a császár a gyújtogatás oka. « Hogy tehát e suttogást megszüntesse, azokat mondta bűnösöknek, akiket... a nép keresztényeknek nevezett, és a legválogatottabb büntetésekkel sújtotta őket... Kivégzésüket gúny kisérte. Állatbőrökbe burkolva kutyákkal szétmarcangoltatták, vagy keresztre feszitették, vagy

(8) Vita Neronis 38.

az éj beálltával szurokkal leöntve a sötétben világításra meggyújották őket. Nero kinyittatta kertjeit e látványosság számára, és cirkuszi játékokat rendezett».

Egy rövid mondattal Suetonius is megemliti a Nero alatti keresztényüldözést: « Halálra gyötörték a keresztényeket, akik új és veszedelmes babonákat követtek ». (Vita Caesarum, Nero 16).

A kerteket már említettük, most a cirkuszról szólunk kissé bővebben.

A vatikáni cirkuszt még Caligula császár (37-41) kezdte épittetni, és Nero idején (54-68) készült el. Ezért Gaius és Nero cirkusza (Circus Gai et Neronis) volt a neve. De még elkészülte előtt már Claudius (41-54) gyakran rendezett benne lóversenyeket (9), Nero pedig maga is többször versenyzőként szerepelt(10). Nem kétséges, hogy ez az a cirkusz, amelyet Tacitus emlit az első kereszténüldözéssel kapcsolatban, hisz a többi cirkusz a várossal együtt elpusztult, mig ez a 14. kerület egyike volt az épen maradottaknak. (A Colosseum akkor még nem is létezett, csak 70 után épült). Nyilván Nero sem a város romjai között akarta szórakoztatni az amúgy is elkeseredett népet, hanem az egyedül épen maradt vatikáni cirkuszban, és saját ottani kertjeiben, ahol Tacitus szerint sebtében barakkokat is épittetett sok hajléktalanná vált elhelyezésére (Annales 15,19).

Nero cirkuszát Id. Plinius is említi: egyszer azzal a megjegyzéssel, hogy « a vatikáni völgyben van » (Hist. nat. 16,20), másodszor Caligula obeliszkjével kapcsolatban, amely « Rómában Gaius és Nero császárok cir-

---

(9) « Circenses frequenter etiam in Vaticano commisit » (Suetonius: Vita Claudii 21).

(10) « ... in quo equos regeret haud promiscuo spectaculo » (Tacitus: Annales 14, 14).

kuszában van » (11). Az 1946-os ásatások alkalmával a Szent Péter bazilika alatt feltárt temető keleti végén az A-mauzóleum bejárata fölötti márványtáblán olvasható az elhúnyt C. Popilius Heracla végrendeletének rendelkezése, hogy hozzátartozói Ulpius Narcissus sirja mellé temessék őt a « vatikáni cirkusznál — in Vaticano ad circum ».

A Róma látnivalóit felsoroló későbbi listák (utikalauzok, itineráriumok) (12) már nem említik ezt a cirkuszt. Feltehetően Nagy Konstantin (306-337) romboltatta le, mint annyi keresztény kínhalálának gyászos emlékét. Anyagát bizonyára felhasználtatta a közelben épülő (első) Szent Péter bazilika építésénél, hisz ehhez óriási mennyiségű kő és egyéb építőanyag volt szükséges. Ez lehet az oka, hogy a cirkusz maradványaiból alig lehetett valamit találni.

A cirkusz létezése — mint láttuk — a történelmi dokumentumok alapján kétségtelen. Annál nehezebb megállapitani a pontos helyét. Id. Plinius említett szövege szerint a vatikáni cirkusz területén állt Caligula obeliszkje. Régebben úgy gondolták, hogy ez a porondot hosszában kettéválasztó ú.n. spina közepén, vagyis a cirkusz középpontján állt. Többnyire így volt ez a rómaiak cirkuszaiban. Mivel ezt az obeliszket mai helyére, a Szent Péter tér közepére a bazilika déli oldalán levő sekrestye közeléből szállitották el (1586), ebből arra következtettek, hogy ott volt a cirkusz középpontja, és így északi falára épült volna Konstantin bazilikájának a déli fala — annál is inkább, mert az keskenyebb lévén a mai bazilikánál, déli fala északabb-

---

(11) « ... obeliscum in Vaticano circo statutum » (Hist. nat. 36, 11).

(12) Notitia ecclesiarum urbis Romae 334-ből, Curiosum 337-ből.

ra esett a mai bazilika déli falánál. (A két bazilika hossztengelye ugyanis egybe esik).

Természetes, hogy a cirkusz maradványait már többször keresték. Amikor V. Pál pápasága idején (1605-21) a régi bazilika még meglévő keleti (bejárati) részét is lebontották, a munkáról hivatalos jelentést készítő Giacomo Grimaldi is úgy vélte, hogy a cirkusz északi falának maradványait meg kell találni a bazilika déli fala alatt. De nem találtak ott semmit — egyszerűen azért, mert a cirkusz bizonyára délebbre terült el. Érthető is: nem a vatikáni domb lejtőjére építették, hanem a domb lábától délre, ahol a talaj már vízszintes volt. Ez alkalmas volt a porond számára, mig annak szélénél az emelkedő domboldalt lelátónak használhatták. Valószínűleg itt, a lelátó és egyben a cirkusz északi szélén volt az obeliszk helye, a mai sekrestye mellett. A terület rekonstruálását ábrázoló újabb térkép-rajzok már így is ábrázolják (13). Igy a cirkusz — legalábbis az északi lelátó kivételével — csakugyan a vatikáni völgyben volt, amint Plinius és Tacitus is irja: « ...clausumque valle Vaticano spatium... » (Annales 14,14).

P. Kirschbaum irja (14), hogy Msgr. David, a Camposanto Teutonico egykori igazgatója, a Camposanto és a mai sekrestye között egy ásás alkalmával falmaradványokat látott, s a közelben márványszobor darabokat találtak. Ezek alighanem olyan szobrok voltak, amilyenekkel a cirkuszok falait szokták díszíteni. Ugyancsak nagyobb falmaradványokat találtak az ágostonrendieknek a Szent Péter tér déli oldalánál levő Szent Monika intézeténél egy építkezés alkalmával.

---

(13) Pl. James Lees-Milne: Saint Peter's c. könyvében (London, 1967).

(14) Die Graber der Apostelfürsten, 1957.

Mindezek alapján azt állíthatjuk, hogy a vatikáni cirkusz a régi elképzeléstől eltérően délebbre került el, és jóval nagyobb is volt: kb. a mai sekrestye magasságától a Szent Monika intézetig huzódótt, nagyjából párhuzamosan a későbbi bazilika hossztengelyével.

Megjegyzésre érdemes még, hogy az új vatikáni kihallgatási csarnok — legalább részben — az egykori cirkusz területén áll. A szerdai általános kihallgatások alkalmával ott hallgatják a pápát a sokezres tömegek, ahol az első pápát, Szent Pétert kivégezték. Ugyancsak kb. az egykori cirkusz területén áll a Hittani Kongregáció (S. Officium) épülete is, ahol annak a hitnek a tisztaságára vigyáznak, amelyért életét adta az első római vértanúk «nagy sokasága». (Emléknapjuk a Szent Péter és Pál ünnepét követő nap: június 30).

IV. TEMETKEZŐHELYEK, MAUZÓLEUMOK

Az északnyugati irányban haladó via Triumphalis mentén két temetkezőhelyet is találtak. 1930-ban a vatikáni élelmiszerüzlet (Annona) építése alkalmával a 2. század 1. feléből való sírokra bukkantak. 1957-ben viszont egy autógarázs, ill. parkoló építésekor még régebbi: az 1. századból származó sírok és urnák kerültek napvilágra. Itt az egyik 120 cm. magas síremléket a rajta levő felirat szerint Nero egyik, bizonyára magasabb beosztású, Nunnius nevű kertésze készittette önmaga, Ma nevű felesége, és Crescens nevű fia számára; rajta van a hamarabb meghalt asszony és fiú domborművű képe is. Egy másik síremlék Nero latin könyvtára egyik alkalmazottjának felesége számára készült. Ugyancsak az 1. századból valók a Szent Péter bazilika mögött, az abesszinek kis Szent István templománál feltárt sírok, amint egy sírfelirat is mutatja: rajta van Domitianus császár neve, akinek uralkodása

idején (83-96) halt meg a sír « lakója ». 1936-ban a Szent Péter tér közepén levő obeliszktől keletre (azaz a folyó irányában) 9 m. mélyen találtak egy 1. századból való sírt.

A Vaticanum területén több nagyméretű mauzóleum is épült. A via Cornelia (kb. a mai via della Conciliazione) mentén kettő is volt. Az egyiket, amelyet valószínűleg még az 1. században építettek, a középkorban Romulus sírjának vélték, ezért kapta a META ROMULI, továbbá a Memoria-, Sepulchrum-, Pyramis Romuli nevet (15). Ez piramis alakú mauzóleum volt, magassága és négyzetes alapjának oldalhossza 30 m. Márványlapok borították, Donus pápa (676-678) ezekkel rekatta ki a régi Szent Péter bazilika átriumát. Buffalini térképe 1551-ben még jelzi, jóllehet VI. Sándor pápa már 1499-ben lebontatta a másik: TEREBINTUS, vagy Terbentinum nevű mauzóleummal együtt; ez csonkagúla alakú, és az Angyalvárral kb. egyenlő magas volt. A harmadik Hadrianus császár mauzóleuma, amely 139-ben készült el, és utóbb Angyalvár lett a neve. Mindhárom látható a Szent Péter bazilika középső bronz főkapuján, a Szent Péter kivégzését ábrázoló legalsó, jobboldali domborművön.

A Szent Péter bazilika mai sekrestyéje helyén épült egy 34 m. átmérőjű, henger alakú mauzóleum. 1957-60 között egy ásás alkalmával az alapzatában téglákat találtak Caracalla császár idejéből (211-17) való bélyegzőkkel. Eszerint a mauzóleum talán már a 3. században épült. Utóbb Szent András apostol tiszteletére szentelt kápolnává alakitották át. Az 5. század közepén II. Pius pápa (1458-64) oda helyeztette Szent András koponyaereklyéjét. Nyugati oldala közelében épült a 4. században egy hasonló alakú és nagyságú

(15) A Szent Pál kapunál levő Cestius piramist ugyanakkor Remus sirjának tartották.

mauzóleum Nagy Teodozius császár (379-95) családja, ill. utódai számára. 757-ben Szent Petronilla tiszteletére szentelt, és a konstantini bazilikához tartozó kápolna lett, s az előbbi Szent András kápolnával is összekötötték.

A Flavius dinasztia temetkezőhelyénél, a Domitilla katakombában egy szarkofágot találtak a « Petronella Martyr » felirattal. E vértanúról egyébként nincs semmi adatunk. Valószínűleg a Flavius család tagja volt, és a család egyik őse, T. Flavius Petrus után kapta a Petronella, vagy Petronilla nevet. A 6. században keletkezett az a legenda, amely szerint Szent Péter apostol lánya volt. Alapja nyilván a « Péter Cselekedetei » c. apokrif irás, amelynek egy kopt nyelvű töredéke beszél Péter apostol Petronilla nevű lányáról. — 753-ban II. István pápa kérésére Kis Pipin frank király megmentette Rómát a longobárdok támadásától. Ezzel mintegy « Szent Péter fia », és igy Szent Petronilla « testvére » lett. A pápa ekkor Szent Petronillát a frankok védőszentjévé nyilvánította, utóda I. Pál pápa pedig a szent szarkofágját a Szent Péter bazilika melletti mauzóleumba vitette, amely a frankok kápolnája lett. Igy a pápa elgondolása szerint egy-egy szentélye volt itt együtt a három « családtagnak »: Szent Péternek a bazilika, Szent Andrásnak (a testvérének) az első mauzóleum, Szent Petronillának (a « lányának ») a másik mauzóleum. Michelangelo a Pietà-t a francia Jean Villiers de Lagroslaye bíboros megbízásából a Szent Petronilla kápolna díszítésére készítette. Az új Szent Péter bazilika építése előtt a régi bazilikát és a Petronilla-kápolnát lebontották, Szent András kápolnáját pedig az új bazilika sekrestyéjévé alakították át. Az új bazilika apszisától jobbra, a mellékhajó utolsó oltára lett Szent Petronilláé, mig a Pietà a mellékhajó első kápolnájába került.

MÁSODIK FEJEZET

A VATIKÁNI ÁSATÁSOK

Az u.n. vatikáni grották a régi Szent Péter bazilika szintjén terülnek el, a mai bazilika padozata alatt. A szintkülömbség jó 3 m. Amikor XI. Pius pápa meghalt (1939 február 10), a camerlengo tisztét viselő Pacelli biboros faladata volt, hogy végrehajtsa a végrendeletet, amely szerint az elhúnyt pápát Szent Péter sirja közelében kellett eltemetni. Ezért kissebb ásatás volt szükséges, amelynek folyamán (febr. 10-20) a grották déli fala mögött törmelékkel telt sírkamrára, és más sírok nyomaira bukkantak. Ez indította többek közt a bíborost arra, hogy amikor XII. Pius néven hamarosan ő lett az új pápa, 1939 június 28-án, Szent Péter és Pál ünnepe vigiliáján, a Confessionál végzett hosszú ima után elrendelje a bazilika főoltára, és a grották alatti terület felkutatását a legkorszerűbb tudományos módszerekkel. A munka irányitását négytagú bizottságra bízta; e négy szakértő két pap (P. Antonio Ferrua SJ és P. Engelbert Kirschbaum SJ), és két világi (Bruno M. Apolloni Ghetti és Enrico Josi) volt. Az ásatásoknak ez az első szakasza 1939-1949-ig tartott.

I. A BAZILIKA ALATTI TEMETŐ

E tíz évig tartó ásatás folyamán látott napvilágot az azóta világhírűvé vált temető, mely kb. 7 m. mélyen terül el a bazilika, tehát kb. 4 m. mélyen a grották szintje alatt. Hossza mintegy 70 m. A kupola alatti főoltár alatt kezdődik, és keleti irányban a bazilika homlokzata felé húzódik, kb. a szentségi kápolna távolságáig. Biztosra vehető azonban, hogy mindkét

irányban tovább halad; ezt mutatják az obeliszktől keletre, és az apszistól nyugatra talált sírok. E hosszan elnyúló temető azt is mutatja, hogy itt út huzódott (minden bizonnyal a via Cornelia), minthogy akkor általában a városból kivezető utak mentén temetkeztek. Az ásatások kimutatták, hogy már az 1. században voltak sírok ezen a környéken; az idők folyamán aztán egész temető alakult itt ki.

A feltárt temető egyszerű, földbeásott sírokon kívül 22 mauzóleumot, sírkamrát foglal magában, amelyek keskeny, átlag 1,5 m. széles « utca » mentén, a bazilika tengelyével majdnem párhuzamosan helyezkednek el. Az akkor szokásos, a mainál vékonyabb, de terjedelmesebb téglákból (tegula) épültek a Kr. u. 2-3. században. A szakirodalom a sírokat a görög abc kisbetűivel, a mauzóleumokat a görög és latin ABC nagybetűivel jelzi. Az utóbbiakban a holttestek számára falbavájt mélyedések (loculi, arcosolia), szarkofágok, földbeásott sírok, és a halottégetés szokását is mutató hamvvedrek (urnák) találhatók. A legtöbb mauzóleumot gazdagon díszítették: terrakottával, stukkókkal, frízekkel, falfestményekel, sőt mozaikokkal is. A diszítések témája a legkülönbözőbb: serlegek, virágok, gyümölcsök, madarak mitológiai alakok és jelenetek. E gazdag díszítés mutatja, hogy a tulajdonosok jómódúak: meggazdagodott kereskedő- és libertinus családok voltak, akiknek a neve megállapítható a legtöbb mauzóleum bejárata fölött még ma is meglévő márványtábláról (Cetennii, Marcii, Valerii, Mattucci, Popilii, Iulii, Aelii, Tullii,stb), de van köztük a « felső tízezerhez » tartozó is: Ostorius Euhodianus konzul sírkamrája, amelyben megtalálták a lánya Ostoria Chelidon szarkofágját. A temető keleti végén az első, A jelzésű mauzóleum bejárata fölötti márványtáblán olvasható

C. Popilius Heraclának a vatikáni cirkuszt említő végrendelete.

Rendkivül fontos tény, hogy e 2-3. századi mauzóleumokon kivül találtak 1. századból való sírokat is, amelyek általában egyszerű, földbeásott, tegulákkal fedett sírgödrök. Egy ilyen téglán Vespasianus korabeli (69-79) bélyegző látható. Ezek a sírok mutatják, hogy a Vaticanumon már az 1. században kialakulóban voltak temetkezőhelyek. Igy érthető, hogy Szent Péter holttestét a kivégzés után nem kellett messzebbre szállítani. Ennek egyébként csak akkor lett volna értelme, ha így keresztény temetőbe került volna. Ilyen azonba az ő halála idején, 64-67 között természetesen még nem volt.

II. KERESZTÉNY SÍROK A POGÁNY TEMETŐBEN

A Z jelzésű mauzóleumban (az u.n. « Egyiptomi-é » Horus egyiptomi istenséget ábrázoló freskója miatt) van egy keresztény sír, amit a rajta lévő felirat « deposita » szava mutat: a « depositio, katathesis » szót ugyanis a temetéssel kapcsolatban csak a keresztények használták. — Az F (Cetennii) mauzóleumban is vannak keresztény sírok. Egyikben nyugodott a rajta levő felirat szerint a « csodálatosan szép és tiszta » Aemilia Gorgonia, aki 28 évet, 2 hónapot és 28 napot élt; két olajágat tartó galamb is díszíti a táblát; baloldalán egy rajz a megholtat ábrázolja egy kút mellett, kezében vízmerítő edénnyel. A kép értelmét megmagyarázza a fölötte levő hiressé vált felirat: « Anima dulcis Gorgonia — dormit in pace ». A kút friss vize átvitt értelemben a földi élet « szomjúsága » után következő mennyei « felüdülés (refrigerium) » jelképe volt; tehát A. Gorgonia lelke már a mennyei felüdülés részese. Ugyanitt van egy bizonyos Siricius sírja, aki valószí-

nűleg szintén keresztény volt, mert e nevet nagyon kedvelték az első századok keresztényei; (ilyen nevű pápa is volt 384-99). — Az M (Iulii) mauzóleum falain vannak ez eddig ismert legrégibb keresztény mozaikok; a képek: a hajóból a tengerbe vetett Jónás, halász, a Jó Pásztor mind gyakori ókeresztény ábrázolások. Egy mozaik Helios-t, a napistent ábrázolja két lóval húzott kocsin. Ez is gyakori, főleg irodalmi ábrázolása volt Krisztusnak, mint az üdvösség napjának. (Szent Jusztin a vasárnapot a nap-napjának mondja, Alexandriai Kelemen Krisztus feltámadását a napkeltéhez hasonlítja). — A H (Valerii) mauzóleumban szintén a jellegzetes « depositio » szó szerepel Valerinus Vasatulus sírján, aki a felesége, Valeria Florentia által készittetett felirat szerint 21 évet, 4 hónapot, 10 napot és 3 órát (!?) élt (1). Flavius Statilius Olympius sírfeliratán az ismert, u.n. Krisztus-monogram (☧) látható. E mauzóleum bejáratával szemben van egy Krisztust és Szent Pétert ábrázoló, falra, ill. vakolatra karcolt rajz. Krisztus homlokán a VIBUS (így!; vivus=élő) felirat, mellette a feltámadást szimbolizáló főnix madár. A rajz szerint tehát Krisztus a feltámadás és az élet, ill. Krisztus feltámadt és él! A Szent Pétert ábrázoló rajz az eddig ismert legrégibb ábrázolása a főapostolnak, a későbbiektől eltérően kopasz fejjel. A fej mellett olvasható a híres, és már említett felirat: « Petrus roga (itt a Krisztus és Jézus nevek görög betűs monogramja, tehát: Christum Jesum) pro sanctis hominibus chrestianis ad corpus tuum sepultis — Péter könyörögj Krisztus Jézushoz a testednél eltemetett szent kereszténye kért ».

A « szentek » itt az akkori szóhasználat szerint általában a Krisztusban hivőket jelenti, mint pl. Szent Pál

---

(1) Az órák számát elhunyt csecsemőknél szokták felirni: vixit annos, menses, dies, horas: V.A.M.D.H..

leveleiben is. — A «chrestiani» annyi, mint «christiani», amint ezt már kifejtettük egy Suetonius-idézettel kapcsolatban.

A régi Szent Péter bazilika építésekor e mauzóleumokat betömték földdel és kövekkel, mert a bazilika padozata alá kerültek, s a hatalmas épületnek szilárd alapzatra volt szüksége. Ebből következik, hogy e Pétert említő felirat is Konstantin kora előtti. Konstantin tehát egy, már régebbi hagyományt tartott szem előtt az építendő bazilika helyének kiválasztásánál. E hagyomány szerint itt volt Szent Péter sírja, és fölötte — természetesen akkor még szabad ég alatt — a Gaius híres szövegében említett siremlék, a tropaion.

III. SZENT PÉTER SÍRJÁNAK FELKUTATÁSA

Már az új Szent Péter bazilika alapozása alkalmával, majd 1626-ban, amikor a bazilika főoltárának hatalmas súlyú bronz baldachinját alapozták, számos régi sírt találtak. Szent Péter sírjának felkutatására azonban nem használták fel az alkalmat. Még Bramante sem kapott erre engedélyt II. Gyula pápától. Csak a mi századunkban XII. Pius pápa rendelte el e nagyszabású vállalkozást.

Nincs lehetőségünk itt arra, hogy részletesen leírjuk ezeket az ásatásokat. Ennek ma már hatalmas irodalma van. Az olvasó részletesen megtalálhatja pl. P. Kirschbaum: Die Gräber der Apostelfürsten» c. könyvében, amely egy detektívregényben leírt nyomozásnál is érdekfeszítőbb leírása annak, hogy milyen nagy óvatosságra és szakszerűségre volt szükség olyan helyeken ásni, amelyekre a kupola alatti főoltár baldachinjának óriási súlya nehezedik; hogyan vezettek az ásatások egyre meglepőbb eredményekre, hogyan tárták fel azt a sírt, amelyet közel 2000 éve misztikus titok-

zatosság vett körül, amelyet Nagy Konstantin kora óta senki sem látott, de amely két évezreden át a zarándokok millióinak uticélja volt.

A zarándok és a túrista a bazilika kupolája alatti főoltár előtt egy mélyedést lát, amelyet díszes márványkorlát kerít (rajta 95 állandóan égő lámpa), és amely félkör alakban határolja a főoltár alatti apostolsírt, és közvetlen környékét. Ugyanezt határolja, szintén félkör alakban, a főoltár mögött, de a padozat alatt egy keskeny folyosó, amelybe a kupolát tartó délkeleti pillérnél lehet lemenni. Ezen előre haladva XII. Pius pápa balkéz felé eső sírkápolnájával szemben, azaz jobbra látjuk a Kelemen kápolnát (Cappella Clementina) (2). Ha e kápolna kis « S. Pietro al Capo » nevű oltára felé fordulunk, éppen szemben állunk VI. Pius pápának a Confessio mélyedésében levő térdeplő szobrával. E kápolna és a Confessio mélyedése között kellett keresni Szent Péter sírját, mert ez a rész van a főoltár alatt. A kutatók tehát a kápolna kis oltára mögötti falba nyílást vágtak abban a reményben, hogy megtalálják a főapostol maradványait is vagy eredeti sírjában, vagy egy díszes urnában, amelybe Nagy Konstantin, vagy az akkori pápa, I. Silveszter (314-335) helyeztette volna azokat. A Liber Pontificalis szerint Konstantin és anyja, Szent Ilona egy arany keresztet is helyeztetett a sír, ill. az urna fölé (« super corpus beati Petri »), s a nevüket is ráiratták: « Constantinus Augustus et Helena Augusta ». Mindebből azonban nem találtak semmit, ellenben a fal mögött rögtön egy 2,45 m. magas és 2,35 m. széles, függőleges, észak-déli irányú szürkésfehér márványlappal találták magukat szemközt, amelyet középen mintegy arasznyi széles,

(2) Átépítőjéről. VIII. Kelemen pápáról (1592-1605) nevezik így.

függőleges porfír csík oszt két részre (3). A további kutatás kiderítette, hogy a márványlap egy, kb. 7 m. hosszú, 2,5 m. magas, 0,5 m. vastag téglafal nyugati (hátsó) oldalát borítja. E márvány borítás alsó szélétől lefelé, a fal alapzatához épitve, déli irányban lejtő vízlevezető csatornát találtak. Erre a Vatikáni-dombról lefolyó esőviz miatt volt szükség E csatorna tetején észak felé emelkedő keskeny utacska (az u.n. clivus) halad a Q mauzóleumig. Ezt a keskeny utacskát nyugatról az R és R^1 mauzóleum határolja, keletről pedig az említett fal, amelynek a rajta talált vöröses színű vakolatdarabok miatt Vörös fal (muro rosso) lett a neve.

IV. A SÍREMLÉK

Itt a Vörös falnál érte a kutatókat az egyik legnagyobb meglepetés. Egy — a fal keleti (tehát a bazilika homlokzata felé néző) oldalához épített oltárszerű építmény maradványai kerültek elő, amely — temetőről lévén szó — nyilván síremlék; hasonló sok, máshol is található síremlékhez, pl. az Ostia közelében levő Isola Sacra ókori pogány temetőjében, stb.

A síremlék kora egész könnyen volt megállapitható A szakértők vizsgálatai szerint a Vörös fal, a síremlék és a vízlevezető csatorna egy építészeti egységet alkot, tehát egy időben készültek. A csatornát fedő téglák között viszont öt darabon bélyegzőt találtak, amelyek Marcus Aurelius Caesart és feleségét, Faustina Augustát említik a téglaégető tulajdonosaiként (4). Faustina

(3) A Kelemen kápolna kis oltárának lapja fölötti diszes ráccsal zárt ablakon át mindenki láthatja e márványlap egy részét.

(4) Corpus Incriptionum Latinarum 15, 1, 401.

146-ban nyerte el az Augusta címet, Marcus Aurelius pedig mint trónörökös 161-ig volt Caesar, utána mint császár az Augustus címet viselte. Eszerint a három egybe tartozó építmény 146-161 között épült. — Még pontosabb időmeghatározást tesz lehetővé a Liber Pontificalis, amely szerint Analectus pápa (76-88) « készitette Szent Péter síremlékét — memoriam beati Petri construxit ». A bélyegzők adta adatból azonban az következik, hogy itt elírás történhetett a nevek hasonlósága miatt: Anacletust ír Anicetus (155-165), helyett aki tényleg Marcus Aurelius kortársa volt. Az építés idejének kezdőpontja ezek szerint 155-re eshet, végpontja pedig Marcus Aurelius trónörökösségének végére, 161-re. Igy érthető, hogy a század végén, kb. 40 év mulva Gaius római presbiter már mint ismert síremlékre hivatkozhat rá.

Keletkezési idejének megállapítása után ugyanis pillanatig sem volt kétséges — és a kutatók is azonnal erre gondoltak — hogy a megtalált síremlék azonos azzal a trófeummal (tropaion), amelyről az említett Gaius írt a 2. század végén: « Én pedig az apostolok trófeumait mutathatom meg. Mert akár a Vatikáni dombhoz, akár az Ostiai úthoz mész el, megláthatod azok trófeumait (ta tropaia), akik ezt az egyházat alapították » (5). Szent Péter római tartózkodásának kérdésével kapcsolatban már kimutattuk, hogy ez az emlékmű csak síremlék lehet Szent Péter sírja fölött. Megerősíti ezt az a körülmény is, hogy pogány temetőben állították fel; ha csupán egy emlékmű lenne Szent Péter tiszteletére, ill. emlékére, bizonyára nem temetőben, főleg nem pogány temetőben állították volna fel.

A síremlék alakja — maradványai, és a máshol is talált hasonló síremlékek alapján — egészen jól rekon-

(5) Eusebius: Hist. Eccl. 2, 25, 5-7.

struálható. Mint említettük, egy, a Vörös falhoz épített oltárhoz hasonlít, melynek 11 cm. vastag, téglalp alakú, vízszintes lapja (mensa) 1,75 m. hosszú hátsó szélével a Vörös falba volt erősítve, míg a faltól 90 cm.-re levő első szélét a két végénél egy-egy kis, korintusi oszlopfővel díszített fehér márványoszlop tartotta, amelyek 120 cm. távolságra voltak egymástól, és 74 cm.-re a Vörös faltól. (Ezek közül a déli oldalon levőt ma is láthatják azok, akik engedéllyel megtekintik ezt a világhirüvé vált temetőt). A síremlék függőleges középvonala mentén, egymás alatt három mélyedés helyezkedik el; olyanok, mintha függőleges félhengert nyomtak volna a Vörös falba. Jelzésük a « nicchia = fülke, falmélyedés » szó után: N^1, N^2, N^3. Az « oltárlap »-tól fölfelé van az N^3: 110 cm. széles; eredeti magassága már nem állapítható meg az oltár miatt, amelyet utóbb a síremlék fölé építettek. A hasonló síremlékek alapján a nyilásnak kő-kerete lehetett, s így tabernákulum benyomását kelthette. Az « oltárlap » és a padozat között van az N^2 falmélyedés: 140 cm. magas (mint tőle jobbra és balra a két tartóoszlopocska), 72 cm. széles, és 21 cm. mély. Ez van a Confessio mélyedésében, a térdeplő pápaszoborral szemben levő díszes bronz ajtó mögött, és benne őrzik ma az érsekeknek szánt palliumokat. A kutatás kimutatta, hogy a Vörös falnak a földben levő alapzatában a fönti kettő alatt még egy harmadik falmélyedés is van; jelzése N^1.

V. A SÍRGÖDÖR

A kutatók számára is nyilvánvaló volt, hogy — siremlékről lévén szó — alatta sírgödörnek is kell lennie. Elképzelhető, mekkora tiszteletteljes izgalommal folytatták itt a keresést, hogy megtalálják az Úr Jézus jeruzsálemi sírja, a « Szentsír » után a kereszténység

számára e legfontosabb, legjobban tisztelt sírt. Az eredmény rendkívül nagyjelentőségű, mert a síremlék padozata alatt csakugyan egy kb. 80 x 80 cm. terjedelmű gödör maradványait lehetett felismerni. Teljesen törmelékkel vegyes föld tölti be, úgy, hogy gyakorlatilag alig mondható már gödörnek. Ez érthető is: a zavaros körülmények miatt valószínűleg sietve és titokban ásták, s eredetileg is csak olyan mély lehetett, hogy a holttest éppen csak bele fért. Később, 846-ban a szaracénok betörése idején II. Sergius pápa (844-47) kénytelen volt napról-napra tudomásul venni Szent Péter sírjának megszentségtelenitését (6). Teljesen érthető volt tehát, hogy — ha ez csalódást is keltett — a csontokat nem lehetett már itt megtalálni.

Hogy nem csupán gödörről, hanem sírgödörről van szó, azt az alábbi körülmények erősitik meg:

a) A gödör déli oldalát kis, valószínűleg a 2. század 1. felében épitett falacska határolja. Biztosra vehető, hogy a többi oldalát is hasonló falacskák védték, mert a védelem éppen a déli oldalon volt legkevésbé szükséges, minthogy a domboldalról, azaz északról lefolyó esővíz délről veszélyeztette legkevesbé a gödröt.

b) A gödör közvetlen környékét szabadon hagyták: a környező O, S, R, R^1, Q mauzóleumokat távolabb épitették, úgy, hogy a többi mauzóleumok kettős, párhuzamos sora a síremlék közelében véget ér; így a siremlék egy kis térség közepére került. Az O, S, R mauzóleumokat még 150 előtt épitették (az O mauzóleum falában pl. egy tégla a rajta levő bélyegző szerint 123-ból való), amikor a Vörös fal az emlékművel még

---

(6) « ... cum quotidie beatissimi apostolorum principis Petri sacratissimum altare cerneret violatum » (Liber Pontificalis).

nem is létezett. A tér kialakításának egyedüli oka tehát a közepén levő sírgödör volt.

c) A Vörös fal a vízlevezető csatornával szintén a gödörtől nyeri értelmét: az észak-déli irányú fal és csatorna az északnyugatról lefolyó víztől, ill. földcsuszamlástól védi a gödröt. A falhoz épitett emlékmű is a gödör miatt épült. Erre vall egyrészt az, hogy pontosan a gödör fölött áll, mésrészt az, hogy a gödör fölött, az emlékmű padozatában négyszögű nyilás van, amelyet kiemelhető márványlappal födtek be. E nyilásnak csak úgy van értelme, ha alatta sírgödör van.

d) A Vörös falnak a gödör fej felőli részén áthaladó alsó szélén nagyjából háromszög alakú rész hiányzik, nyilván a sírgödör hegyes háztetőszerű téglafedele miatt. (Akkor a szegények földbeásott sírgödrei nem voltak mélyek, és rendszerint hegyes háztetőszerűen egymásnak támasztott téglákkal fedték be azokat). A gödör tehát sírgödör.

e) A gödör hossztengelye az észak-déli irányú Vörö falra nem merőleges, azaz nem keleti irányú, hanem kissé (11 fokkal) elhajlik kelet-északkeleti irányba. Feltűnű, hogy a gödör feletti négyszögű nyilás is pontosan ennek az iránynak megfelelően készült, vagyis az alatta levő gödör miatt. Ha ez nem sírgödör volna, a nyilásnak és elhajló irányának nem volna értelme.

f) A gödör melletti sírok is a központi sírgödör irányának megfelelően helyezkednek el. Ha a központi gödör nem sírgödör — mégpedig a többinél jelentősebb sírgödör — lenne, érthetetlen volna azok alkalmazkodása ennek az irányához.

Mindez világosan bizonyítja, hogy itt sírgödörről van szó. Megerősiti ezt a terület temető jellege is.

VI. A SÍR KÖRNYÉKE

A síremléket építtető pápa a Liber Pontificalis szerint a püspökök számára helyről gondoskodott temetésük számára (3). A kutatók csakugyan egy kb. 7 x 4 m.-es téglalap alakú beépítetlen területet találtak, amely a mai Confessio területe alatt kb. a térdeplő pápaszobor távolságáig húzódik. Ez az u.n. P tér (campo P). Nyugatról a Vörös fal, délről az S, keletről részben az O mauzóleum határolja. Valószínűleg az északészakkeleti nyitott oldalról jutottak be a sírt látogató zarándokok. A sírgödör fölé emelt síremlék (a tropaion) a tér nyugati szélén áll, a Vörös fal közepéhez építve.

Említettük, hogy e síremlék hasonló az akkoriban gyakori pogány síremlékekhez, de mégis különbözik tőlük:

a) azok rendszerint mauzóleumban állnak, ez egy kis tér egyik szélének a közepén;

b) azokon a hamvasztás szokását mutató urnák, hamvvedrek találhatók, ezen ilyennek nyoma sincs; míg a környező mauzóleumok mindegyikében megtalálhatók a halottégetés jelei, addig a P-téren csak földbeásott sírok vannak. Ez a P tér keresztény jellegét mutatja. Valószínűleg a keresztények tulajdona volt: erre vall az, hogy a teret dél felől határoló S mauzóleum a többihez képest feltűnően keskeny, bizonyára azért, mert a P tér felé nem terjeszkedhetett.

Nyilván a P teret említi a Liber Pontificalis, amely szerint Szent Péter sirja körül (« iuxta corpus ») temet-

---

(7) « ... ubi episcopi reconderentur ». Nyilván Róma püspökeiről, azaz pápákról van szó. (A 3. században a Calixtus katakombában szintén helyet tartottak fenn a pápák számára; « Cripta dei papi » ma e rész neve).

ték el közvetlen utódait: Linust, Cletust, Evaristust, stb. Csakugyan feltehető, hogy az első századok pápáit igyekeztek ide temetni, hacsak az üldözések viharai, és más, általunk nem ismert körülmények miatt másképp nem történt. Az új Szent Péter bazilika alapozása alkalmával remélték is, hogy találnak ilyen sírokat. 1615-ben készült el a mai bazilika Confessioja. Az akkor történt ásatások leirását 1618-ban közzétevő Francesco M. Torrigio szerint elő is került egy pápa sírja: a test maradványit díszes ruha maradványai borították. Állítólag egy « Linus » feliratot is találtak. Az építész Benedetto Drei lerajzolta olyan holtak maradványait fedő gyolcsokat, amelyek keresztekkel voltak megjelölve. Ezekről azt írta, hogy azok az első pápák maradványai. Sajnos, mindez nem maradt ránk. Az 1940-49 közti ásatások alkalmával a β sírban aranyszálakat is találtak, és a sírnak a Vörös falnál levő vége fölött a falon domborművű diszités nyomai találhatók. Ez tehát feltehetően egy pápa sírja. De temettek ide másokat is, pl. a γ sír egy gyermeké.

Legrégibbek a γ, ϑ, η, ι sírok, ezek még Szent Péter síremléke (a tropaion) előtt keletkeztek: a γ és ι sír részben a Vörös fal alatt van, tehát régebbi annál; a γ sír egy tégláján 115-123 közti bélyegző van, a ϑ sír egy tégláján pedig a 60-80 közötti évekből való. A clivus alatt, közvetlenül Szent Péter sírgödre közelében egy sír maradványai között egy agyagmécsesen még a 70 előtti évekből való bélyegző látható. Ha viszont a Szent Péter sírja körüli sírok ilyen régiek, akkor még régebbi a központi sír, amelyet körülvesznek. Ez pedig már Szent Péter halálának, ill. temetésének az ideje!

Szent Péter központi sírgödre mögött, annál kissé mélyebben, a Vörös fal alatt csontokat is találtak koponya nélkül. Mivel köztudomás szerint Szent Péter

és Pál koponyaereklyéjét a Lateráni bazilikában őrzik, a lelet nagy izgalmat váltott ki. Később kiderült, hogy ezek nem lehetnek a főapostol csontjai.

A síremlék két oldalán egy-egy rövid falat is találtak, amelyek a Vörös falra merőlegesen épültek, a szakértők megállapitása szerint 250 körül. Igy a síremléket három oldalról fal vette körül, tehát kelet — vagyis a későbbi bazilika homlokzata felé nyíló fülkében állt. Déli oldalán van az S fal. Az északi oldalán levő 87 cm. hosszu és 45 cm. vastag fal a hires G fal (« muro dei graffiti »), amelynek külső (északi) oldalán igen sok felirat (graffito) látható. Ezeket a szakértők megállapítása szerint a 3. századforduló körüli időkben vésték a fal vakolatába.

Utóbb e falak belső oldalát és a síremléket szürkésfehér márvánnyal, a P tér padozatát pedig mozaikkal borították. A szakértők szerint mindez szintén még a 3. században, tehát Konstantin bazilikájának felépitése előtt történt, s a kutatók mindennek a maradványait megtalálták.

Ugyancsak a G falban, a feliratok alatt egy keskeny nyílást fedeztek fel. Mikor kitágították, észrevették, hogy a fal belsejében egy márványlapokkal bélelt üreg van (az utóbbi mérés szerint 77 x 29 x 31,5 cm.). Ebben csak törmelékkel vegyes földet, csontdarabokat, kevés ezüstszálat találtak. Az ezüstszálak jelenléte azt a feltevést keltette, hogy egy vértanú, esetleg egy pápa maradványait helyezték ide, az apostol sírja mellé. Az egészet úgy hagyták, ahogyan találták. — A későbbi vizsgálatok kimutatták azt a rendkívül fontos tényt, hogy ez az üreg nem a G fal épitése alkalmával (250 körül), hanem később, N. Konstantin korában készült, és azóta soha nem nyitották ki. (Ezt Dr. Corrado Venanzi, az ó- és középkori falak egyik legkiválóbb szakértője állapította meg, és véleményét még négy

szakértő is megerősítette). Az ott talált csontok tehát csak Konstantin korában kerülhettek oda.

Találtak a P téren mintegy 1800 pénzdarabot is. Közülük 231 db. ókori, sőt 4 db. még az 1. századból való, a többi középkori. Ezeket szokás szerint a sírt felkereső zarándokok dobálták oda, akik a legkülönbözőbb országokból érkeztek. 3 db. 12. századi magyar pénz tanúsága szerint magyar zarándokok is jártak ott!

VII. A FELIRATOK

Már az ókori pogányok is szoktak feliratokat (graffiti) vésni a halottaik sírjára. Keresztény síroknál e feliratok rendszerint a megholt nevét, és örök üdvösségével kapcsolatos jókívánságot tartalmaznak, a vértanúk sírjánál viszont az illető vértanúhoz, ill. közbenjárásáért szóló könyörgést. Ilyen pl. a H mauzóleumban talált könyörgés Szent Péter közbenjárásáért.

Említettük, hogy a G fal északi (külső) oldalán sok, a fal vakolatába vésett feliratot találtak. Ezek feltűnő sokasága arra vall, hogy a hely nagyon látogatott volt, és nagy tiszteletben állt. A vonalak tömege egymáson keresztül-kasul halad. Csak nagyon kevés betűt, vagy rövid betűsort lehet első látásra határozottan kiolvasni. Vannak köztük nagyobb betűk, de vannak olyan kicsik is, hogy csak tűvel lehetett belevésni őket a fal vakolatába. A kutatók legkönnyebben az ismert Krisztus-monogramot ismerték fel. Csalódást keltett viszont, hogy míg a kb. 20 m. távolságra lévő H mauzóleumban találtak egy Szent Péter nevét tartalmazó feliratot, addig itt, közvetlenül az apostol sírjánál, a G fal sok felirata között egyszer sem fedezték fel a nevét. Ezekkel a feliratokkal azonban nem foglalkoztak tovább, mert nem voltak feliratszakértők.

Nagy meglepetést keltett viszont az a későbbi fel-

fedezés, hogy a G fal Vörös falnál levő végénél egy, a Vörös fal vakolatába vésett felirat volt található. A vakolatdarab 5,7 cm. hosszú, és legnagyobb szélessége 3,5 cm; a betűk átlag 7 mm. magasak. A felirat két görög betűs szó egymás alatt; a két szó: PETR és ENI. Minthogy a vakolatdarab éppen az R betűnél végződik, pillanatig sem volt kétséges, hogy a szó tovább folytatódott, és ezen a helyen eredetileg csak PETROS lehetett, vagyis a Péter név görögül. Előkerült tehát az apostol neve közvetlenül a síremléke mellett. Mivel a Vörös fal eredeti vakolatából alig néhány darab maradt meg, az eredeti teljes vakolaton feltehetőleg sokszor szerepelt Szent Péter neve, ha ezen az egészen kicsi megmaradt darabon is rajta van. Szerencse, hogy legalább ezen az egy darabon megmaradt, mert ez is megerősiti, hogy ez az emlékmű Szent Péter síremléke.

Mindezt az ásatások első, 1939-1949-ig tartó része hozta napvilágra. 1951-ben készült el két kötetben a hivatalos jelentés: Esplorazioni sotto la Confessione di San Pietro in Vaticano. Città del Vaticano, 1951.

VIII. A FELIRATOK MEGFEJTÉSE

A feliratokkal csak 1953-ban kezdet tudományosan foglalkozni a feliratszakértő Margherita Guarducci, a római egyetem tanára, akinek Szent Péter sírjával és ereklyéivel kapcsolatban már több könyve és igen sok tanulmánya jelent meg. Maga XII. Pius pápa adott neki engedélyt a helyszínen való kutatásra. Első dolga volt, hogy a H mauzóleumban lefényképezte a Szent Péter nevét tartalmazó feliratot, amely a temető feltárása óta egyre olvashatatlanabbá vált, és ma már alig látható.

A G fal feliratai

Említettük már, hogy a G falat a síremlék építése után kb. 100 évvel, 250 körül építették. 315-ben viszont a Konstantin által épitett emlékmű fala már befödte. A rajta levő feliratok tehát csak a két időpont között keletkezhettek. Akkor kerültek ismét napvilágra, amikor az ásatások alkalmával Konstantin emlékművének a falát kibontották, szerencsére éppen a G fal feliraratai előtt. Elolvasásuk első látásra szinte lehetetlennek látszott a vonalak kúsza tömege miatt. M. Guarducci is csak hat éven át tartó tanulmányozással tudta az egészet megfejteni.

Hosszabb megfigyelés után kitűnt, hogy egyes formák gyakran ismétlődnek. Az egyes részletek a lefényképezés és kinagyítás után szintén olvashatóbbakká váltak Igy a professzornő lassan rájött, hogy bizonyos « titkos irás »-ról van szó, amelyet az akkori keresztények részben a misztikum iránti fogékonyság, részben az akkor szokásos « titoktartás fegyelme — disciplina arcani » miatt alkalmaztak. Ez a titkos írás főleg bizonyos betűk kombinációjából állt.

A betűk szimbolizmusa már eddig is ismert volt. Pl. a görög ABC első és utolsó betüje, az α és ω már a Jelenések Könyve (1,8) szerint Krisztust jelenti, aki a « kezdet és a vég », jelenti azonban az élet kezdetét és végét is; néha — a G falon is — fordított sorrendben a földi élet végét és az örök élet kezdetét jelenti: « a halálból átmentünk az életbe »; a nagy T a kereszt szimboluma, amint a 2. század elején Egyiptomban iródott Pseudo-Barnabás levél kifejezetten mondja (9,8). Gyakori a nevek első két betűjének egymásra helyezésével alkotott monogram; ilyen pl. az u.n. Krisztus monogram: Krisztus görög nagy betűkkel írt nevének első két betűje, a X (khi = Ch) és a P (rho

=R) egymásra írva. Ugyanigy többször előfordul mária nevének a monogramja: a név két első betűje, az M és A egymásra helyezve. Sokszor előfordul Szent Péter nevének a monogramja: szintén a név két első betűje egymásra helyezve úgy, hogy a P függőleges vonalának alsó részéről három kis vízszintes vonal van jobb felé, és így nagy E betű képződik; ilyen látható pl. a római Szent Lőrinc bazilikánál levő Szent Ciriacus katakomba egyik feliratán, továbbá mozaikokon, gyűrűkön, érmeken, stb.

Szokásos volt a nevek rövidítése is, azoknak csupán első és második (néha még harmadik) betűje leírásával. Ilyen röviditése pl. Mária nevének: M és MA, Péter nevének: P PE és PET.

A betűszimbolizmus és névrövidítés szem előtt tartásával M. Guarducci felfedezte, hogy Szent Péter neve nagyonis gyakran előfordul a G falon, de mindig csak rövidítve, vagy a Péter monogram formájában. Érekes, hogy ez a Péter monogram egyuttal kulcs rajzát adja. (Az E betű három vízszintes vonala közül néha csak kettő szerepel). — Gyakori a Krisztus és Péter monogram kombinációja úgy, hogy a Krisztus monogram P betűje függőleges vonalának alsó végénél, a X (khi) alatt van az E betű. Ekkor a P egyszerre tölti be Krisztus neve görög P (rho=R) betűjének, és Péter neve első latin P betűjének a szerepét. A P betűnek ez a kettős szerepe máshol is előfordul, pl. a Szent Ágnes katakombában, ahol a SPES =remény szóban a P a Krisztus monogram formájában látható; a szó tehát azt fejezi ki: Krisztus a reményünk.

Krisztus, Mária és Péter nevének e rövidített és szimbolikus formái a G falon előfordulnak egy mondatot alkotó szövegben is. Aligha kell hangsúlyozni, hogy mindez milyen beszédesen bizonyítja Szent Pé-

ter különleges tiszteletét ezen a helyen, és a sírja helyére vonatkozó hagyomány hitelességét.

A Vörös fal feliratai

Említettük már azt a két, egymás alatt levő, görög betűkkel irt szót, amelyeket a G fal Vörös falnál levő végénél találtak az utóbbi vakolatába vésve: PETR ENI. Ez a vakolatdarab — bizonyára az ásatással és falbontással járó rázkódások következtében utóbb leesett a Vörös falról, és a Fabrica di San Pietro-ba került (ez a Vatikán « műszaki részlege »). Azt is említettük, hogy a vakolatdarab éppen a PETR után végződik, s az egész szó egyöntetű vélemény szerint csak PETROS lehetett, azaz Szent Péter neve görögül. Az ENI szóval kapcsolatban már eltérnek a vélemények:

Egyik nézet szerint az ENI szó utolsó I betűje egy E betű megmaradt függőleges vonala, amely az Eiréné = béke szó első betűje. Igy az egész felirat ez volna: Petros en Eiréné = Péter békében t.i. van, ill. nyugszik. E magyarázat mellett szól, hogy számtalan hasonló értelmű sírfeliratot ismerük. Minthogy azonban az ENI önmagában is értelmes szó (=itt bent van), és a PETROS-al is értelmes mondatot képez (=Péter itt bent van), azért nincs ok arra, hogy mindenáron kiegészítsük. Ez inkább önkényes eljárás volna.

J. Carcopino, a Sorbonne egykori történelem tanára azok közé tartozik, akik szerint Szent Péter csontjait 258-ban a via Appia-ra (ad Catacumbas) szállították. (Erről a problémáról még bővebben fogunk szólni). Szerinte az eredeti felirat: Petros Endei = Péter hiányzik t.i. nekünk; ezt ugyanis egy zarándok véste volna a vakolatba, aki csalódottan vette tudomásul, hogy az apostol csontjai nincsenek ott az ere-

deti helyükön. Az ENI utolsó betűje azonban nem lehet nagy delta része, mert annak a jobb oldalát alkotja függőleges vonal, ezért e véleménynek nem nagy a valószínűsége.

A harmadik magyarázat szerint az ENI az « enesti » rövidített formája, és az « eneinai=itt bent van » igéből származik; utóbb a császárság korában azt a jelentést is felvette: jelen lenni. Eszerint a felirat értelme: Péter jelen van. Ez a fordítás természetesen helyes lehet Szent Péter síremléke (a tropaion) mellett.

M. Guarducci, aki hat éven át tanulmányozta a bazilika alatti feliratokat, három kötetben számolt be kutatásai eredményéről (8). Ő a Vörös fal feliratát az eneinai ige eredeti jelentésével fordítja, s eszerint a mondat: Péter itt bent van. Több sírfeliratot, bibliai és egyéb szöveget is idéz (pl. Sz. Pál leveleiből, Origenestől, az oxyrhynchus-i papiruszokból, stb), amelyekben e szó jelentése a császárság korában is az eredeti: itt bent van. Amint látni fogjuk, a kutatások az ő véleményét igazolták.

Van a Vörös falon még egy görög nyelvű felirat: KAIR (a chairein=üdvözölni igéből). E szó elején K (kappa) van a X (chi) helyett, ami a császárság korában már gyakori jelenség volt. A szó végén ' (aposztróf) van, jelentése: légy üdvözölve! Aligha szólhat ez másnak ezen a helyen, mint Szent Péternek, akinek a neve a lehulló vakolattal tűnhetett el e szó elől.

XII. Pius pápa állandóan figyelemmel kísérte a kutatásokat, és többször is magánkihallgatáson fogadta M. Guarduccit, akinek számára — mint írja — mindig emlékezetesek maradtak ezek az « oktatások ». A pápa ugyanis mindig részletesen elmagyaráztatta ma-

(8) *I graffiti sotto la Confessione di San Pietro in Vaticano,* Città del Vaticano, 1958.

gának az epigráfiával kapcsolatos problémákat, s a professzornő csodálta a pápa rendkívüli emlékezőtehetségét, és azt a könnyedséget, amellyel rövid idő alatt valósággal beledolgozta magát a számára addig alig ismert tudományágba.

IX. SZENT PÉTER CSONTJAINAK MEGTALÁLÁSA

Mint láttuk, M. Guarducci 1953-ban, azaz három évvel az ásatások első részének lezárása után kezdte tanulmányozni a bazilika alatti temetőben talált feliratokat. Egy napon épp a G fal feliratai előtt tartózkodott Giovanni Segoni-val, aki egyike volt a két munkásnak, akik állandóan az ásatásokat irányító szakértőkkel dolgoztak. Ettől a « sanpietrino »-tól tudta meg a következőket:

Az ásatások « felelőse », Mons. Ludwig Kaas, a Fabbrica di San Pietro akkori gondnoka a munka befejeztével minden nap végigjárta az ásatások területét, rendszerint az említett G. Segoni kíséretében. Egyik ilyen ellenőrző körútjuk alkalmával G. Segonival kiszedette a G fal üregében levő csontokat és mindazt, amit már előbb a négy szakértő is látott benne; ekkor azonban még aranyszálakkal átszőtt textilmaradványok is előkerültek. Az egészet egy 35 x 26 x 10 cm.-es faládába tették egy papírlappal együtt, amelyre feljegyezték, hogy a láda tartalma mikor és hol került elő. E kis ládát a grották félkörös folyosóján egy kamrába helyezték, amelynek ajtaját mindenki láthatja, ha XII. Pius pápa sírkápolnáját elhagyva a Szent Kolumbán kápolnával szemben levő falat jobban megnézi. A láda ott maradt, és tíz évnél hosszabb ideig feledésbe merült.

Ezt elmesélve G. Segoni minden keresgélés nélkül az emlitett kamrához vezette M. Guarduccit, és abban

csakugyan ott volt a faláda, benne a papirlap a jól olvasható feljegyzéssel. A ládát nem hagyták ezen az aránylag nedves helyen, hanem F. Vacchini, a Fabbrica di San Pietro mérnöke intézkedésére egy száraz helységbe vitték, ahol más, az ásatások területén talált csontokat, tárgyakat is őriztek, köztük a Szent Péter sírgödre mögött talált csontokat is. Ez 1953 szeptember 25-én történt.

X. A TUDOMÁNYOS VIZSGÁLAT

a G fal üregének tartalmával kapcsolatban csak három év mulva, 1956-ban kezdődött XII. Pius pápa engedélyével.

A vizsgálat alaposságára jellemző mozzanat: a csontok között két kis fadarabka is volt; ezekről a római egyetem növénytani intézetében dr. Maria Follieri állapította meg, hogy a faláda darabjai. Még ezt az apróságot is tisztázták.

A csontok vizsgálata

Ezt a feladatot Prof. Venerando Correnti, a palermoi (utóbb római) egyetem kiváló antropológusa végezte.

Először az u.n. T és K csoporthoz tartozó csontokat vizsgálta meg. A T csoportot azok a csontok alkották, amelyeket Szent Péter sirgödre mögött, a Vörös fal alatt találtak. Kiderült, hogy három különböző személy maradványai: egy idős asszonyé és két fiatalabbé. A K csoport a P téren talált csontok gyűjteménye, ezek négy külön személy maradványai. A két csoport vizsgálata 1962-ben ért véget, és akkor kezdődött a G fal üregéből kiemelt csontok vizsgálata. Ez 1962 októberétől 1963 júniusáig tartott, és a következő eredményre vezetett:

A G fal üregéből származó csontok egyetlen, 60-70 év közötti, feltűnően erős termetű férfi csontjai, amelyek a csontváz anyagának kb, felét teszik ki, és a csontváz minden részéből valók. Legkevesebb maradt meg a koponyából és a lábakból. A csontok feltűnően fehérek, és több helyen föld is tapad rájuk. Érdekes, hogy egy juh csont is keveredett közéjük.

E vizsgálatok eredménye vezetett *először* arra a feltevésre, hogy itt esetleg Szent Péter csontjairól van szó — annál is inkább, mert a T csoport kiesett a számításból. A további vizsgálatok aztán egyre jobban megerősítették ezt a feltevést.

Nagy problémát okozott azonban a koponyacsont darabok jelenléte. Szent Péter koponyaereklyéjét ugyanis Szent Páléval együtt köztudomás szerint a Lateráni székesegyházban őrzik, a főoltár baldachinjának díszes ráccsal körülvett « emeleti » részében. Mivel a G fal üregében talált csontok között 27 db. koponyacsont darab is van, XII. Pius pápa engedélyével a Lateráni bazilikában őrzött ereklyét is megvizsgálták, hisz Szent Péternek nem lehet két autentikus koponyaereklyéje. A lateráni ereklyéket már többször is megvizsgálták, de az első igazán tudományos vizsgálatot ez alkalommal végezte Prof. Correnti. Az ereklyetartó felnyitása B. A. Masella biboros, a Lateráni bazilika főpapja (arciprete), a Lateráni és Vatikáni bazilika több prelátusa, Prof. Correnti, P. Kirschbaum, M. Guarducci és egy jegyző jelenlétében történt. A vizsgálat hat hónapon át tartott a legnagyobb alapossággal. Az eredményről a zárójelentést nem hozták nyilvánosságra, de annyit lehetett tudni, hogy legkevésbé sem cáfolja azt az állitást, hogy a G fal üregéből előkerült csontok Szent Péter ereklyéi lehetnek. Itt tehát két eset lehetséges: vagy a Lateránban őrzött koponyamaradvány nem Szent Péteré, vagy a G falban talált koponyacsont

darabok nem duplikátumok. Az utóbbi eset elég valószínű, mert a Lateránban őrzött koponyamaradvány erősen hiányos: a felső része (a koponya boltozata) nagyrészt hiányzik.

Felmerül még egy kérdés: miért nem alkalmazták a carbon 14 vizsgálatot a csontok korának pontos meghatározására?

A választ egy hasonló esettel: Szent Benedek és Szent Skolasztika maradványaival kapcsolatban már 1953-ban megadta a római egyetem geokémiai intézetének igazgatója, Prof. Gian Alberto Blanc és asszisztense, dr. Cesarina Cortesi. Eszerint 2000 éves szerves anyag korát csak ± 100-200 éves pontossággal lehet megállapitani, de ez a pontosság sem érhető el mindig. Ez a módszer tehát hasznos lehet «történelem előtti» geológiai korszakokkal kapcsolatban, de nem «történelmi» korszakoknál. Néha nem is vezet eredményre, mert különböző körülmények miatt már nem mérthető a rádioaktivitás. Emellett még egy «súlyosbító» körülmény,hogy el nem égett csontokból legalább 400 grammot elhasznál, elpusztít ez a vizsgálat. Ez pedig a száraz, könnyü csontok tekintélyes részének a feláldozását jelentené. Tehát ez a módszer nem hasznos, hanem egyenesen káros lett volna annál is inkább, mert e csontok korát egyébként is egészen jól meg tudjuk határozni.

A csontokra tapadt föld vizsgálata

Szent Péter csontjai természtesen eredetileg a síremlék (tropaion) alatti sírgödörben voltak. A rájuk tapadt föld tehát nem különbözhet a P tér, ill. a sírgödör földjének anyagától, különben a csontok máshonnan kerültek volna a G falba.

A vizsgálatot a római egyetem petrográfiai intézetének két professzora, Carlo Lauro és Giancarlo Negretti végezte. A hosszú és alapos vizsgálat teljesen pozitiv eredményre vezetett: a csontokra tapadt föld vegyi, ásvány- és kristálytani szempontból teljesen azonos a P tér és az eredeti sírgödör földjével.

Ezután érthetővé vált az állati csont jelenléte is. Prof. Luigi Cardini megállapitotta, hogy juh csontról van szó; ilyenek a P tér földjéből többször is előkerültek. Ezen az 1. század elején még jórészt be nem épített területen nyilván háziállatok is legeltek, s igy kerültek a földbe elhullott állatok csontjai. Mikor tehát Szent Péter csontjait kiemelték az eredeti sírgödörből, közéjük keveredett az ott levő juh csont is. Ez is mutatja, hogy a G falban talált csontok eredetileg a földben, a sírgödörben voltak.

Prof. Cardini emlit egy hasonló esetet is. Amikor a firenzei San Lorenzo templomban egy általa végzett rekognició alkalmával felnyitották Medici Cosimo és Lorenzo il Magnifico szüleinek márvány szarkofágját, ökörcsontot is találtak az emberi csontok között, amelyek eredetileg szintén földbeásott sírban voltak.

A textilmaradványok vizsgálata

Ezt Prof. Paolo Malatesta és Prof. Maria Luisa Stein végezte a római egyetem kémiai intézetének laboratóriumában. Azt a Paul Friedländer német vegyész által kidolgozott vegyi eljárást alkalmazták, amelyet R. Pfister, az ókori kelmék egyik legjobb ismerője « Textiles de Palmyre » (Paris, 1934) c. művében mint legbiztosabbat ajánl. A vizsgálat azt mutatta, hogy valódi (Murex brandaris, vagy Murex trunculus váladékából készült) bíborfestékkel festett gyapjúszövetről van szó.

Már Plinius is említi (Hist. nat. 9, 134), hogy általában gyapjúszövetet szoktak bíborfestékkel festeni. Az ilyen bíborszövet a legfőbb méltóságok kedvelt öltözéke volt: a császárok bíbortógát hordtak, a szenátorok pedig biborszegélyűt (toga praetexta). Jusztinián császár kódexe (4,40,1) szerint II. Valentinián és Teodosius idejében bizonyos bíborszövet fajtákat kizárólag a császárok használhattak.

A vizsgálat azt is kimutatta, hogy valódi aranyszálakkal átszőtt bíborszövetről van szó. Tehát a legdrágább anyaggal vették körül a csontokat, amikor a G fal üregébe helyezték azokat.

Figyelemre méltó az a körülmény is, hogy Nagy Konstantin a síremléket, ill. az azt három oldalról körülvevő falakat márvány- és porfírlapokkal boríttatta díszítésül. Márpedig a távoli Egyiptom Gebel Dushan-i bányájából származó porfírral az istenszobrok és császárok trónjait, épületeit díszítették (9). Pl. a Lateráni bazilikánál levő Baptisterium nyolc porfír oszlopa is Konstantin palotájából került oda.

Érdekes, hogy a porfír elnevezés a bíbor nevéből származik: porphyra (bíbor) — porphyrités lithos (porfír kő). A költő Fl. Cresconius Corippus 567-ben II. Jusztiniánnal kapcsolatban irja, hogy csak a császár járhat bíbor lábbelivel porfír talajon. (De laudibus Justiniani minoris 2,104).

Konstantin tehát a kor szokása szerinti lehető legnagyobb tisztelettel: bíborral és porfírral vette körül a G fal üregébe zárt csontokat.

Mindehhez járult még az a meglepő megállapítás, hogy a Szent Péter sírja fölé épült bazilika hossztengelye nem az eredeti sírgödör, hanem a G fal fölött

---

(9) M. L. Lucci: *Il porfido nell'antichità. Archeol.* Cl. 16 - 1964.

halad keresztül. A bazilika épitésekor, Konstantin idején tehát már nem az eredeti sírgödört, hanem a G falat tekintették Szent Péter sírjának (10).

Eközben, 1953-ban elkezdődött az ásatások második szakasza is Alfonso Prandi vezetésével. A protestáns O. Cullmann is elimeri, hogy az új ásatások megerősítették a már meglevő eredményeket (San Pietro, Discepolo - Apostolo - Martire. Bologna, 1968.190. old).

(10) E kérdést bőven tárgyalja J. Toynbee: *The Month,* 33, 1965, 351-357. old. és M. Guarducci: *Le reliquie di Pietro sotto la Confessione della Basilica vaticana,* 1965.

HARMADIK FEJEZET

SZENT PÉTER SÍRJÁNAK ÉS EREKLYÉINEK TÖRTÉNETE

az írott dokumentumok és az ásatások eredményei alapján így rekonstruálható:

I.

Azt már kimutattuk, hogy Szent Pétert minden valószínűség szerint keresztre feszítéssel végezték ki a vatikáni cirkuszban. Eltemetése nem volt lehetetlen, mert a XII-táblás törvény előírta, hogy « a halálraitéltek holttestét temetésre ki kell adni, bárki is kéri (1). Ezért kapta meg az Úr Jézus holttestét is Arimateai József minden nehézség nélkül Pilátustól (Mt 27, 58), és ugyanez történt a legrégibb vértanúakta, a Martyrium Polycarpi szerint Szent Polikárp holttestével is (c. 14).

Némelyek kétségbe vonják, hogy az akkori keresztények meg akarták szerezni az apostol holttestét. Arra hivatkoznak, hogy akkor — az 1. században — még nem kezdődött el az ereklyetisztelet; ennek legkorábbi jele ugyanis csak Szent Polikárp vértanúaktájában mutatkozik a 2. század közepe után. Ha azonban meggondoljuk, hogy még a pogány rómaiak is menynyire tisztelték halottaikat és azok sírjait, akkor természetesnek tűnik, hogy a keresztények is igyekeztek tisztelettel eltemetni Szent Péter holttestét — ha még nem is mint vértanúereklyét, hanem mint a római egyház alapitójának, tehát atyjuknak a földi maradványait. — Hogy a keresztények nemcsak 150 után, hanem már

(1) « Corpora animadversorum quibuslibet petentibus ad sepulturam danda sunt ». (Dig. 48,24,3).

korábban is gondoskodtak a vértanúk holttestének eltemetéséről, azt mutatják Antiochiai Szent Ignácnak kb. 107-ben a rómaiakhoz irt szavai: reméli, hogy vadállatok fogják egész tesét felfalni, « hogy — írja — mint halott se legyek senkinek a terhére ».

Mások azt vonják kétségbe, hogy a Tacitustól is emlitett keresztényellenes vérengzés után Szent Péter holtteste egyáltalán felismerhető volt. A felismerhetetlenné válás valóban bekövetkezett volna, ha vadállatokkal szétmarcangoltatták, vagy szurokkal leöntve meggyújtották volna. Minthogy azonban keresztre feszítették, és Tacitus szövegéből azt lehet kiolvasni, hogy a karóba húzottakat égették el, azért a holtteste felismerhető maradhatott.

Kézenfekvő volt, hogy a vatikáni cirkuszban kivégzett apostol holttestét a közeli via Cornelia mentén temessék el, hisz a környéken már voltak sírok az ásatások tanúsága szerint. Messzebbre szállitani csak akkor lett volna értelme, ha így keresztény temetőbe került volna, ilyen azonban akkor még nem volt. A többihez hasonló egyszerű, földbeásott sírba fektették: az ásatások is ilyen egyszerű sírgödröt tártak fel (2). Valószínű, hogy az akkori körülmények között igyekeztek minél gyorsabban eltemetni.

E sorok irója az ókori Capua romjai között látott ilyen földbe ásott sírt, amelyet hegyes háztetőszerüen egymásnak támasztott három-három tégla fed. Ezek kb. 3-4 cm. vastagok, négyszögűek, 3 és fél araszos oldallal. Valószínűleg így fedték be Szent Péter sírgödrét is, mert a sír fej felőli része felett áthaladó Vörös fal alján, pontosan a sír felett hiányzik egy nagyjából háromszög alakú rész, amelybe a sír hegyes háztető szerű téglaborítása beilleszkedhetett.

---

(2) « Humilis sepultura » (Tacitus: Hist. 1,49).

II.

Természetes, hogy a keresztények ezután sem feledkeztek el a számukra olyan fontos sírról:

a) Ott voltak Rómában a helyi püspökök, Szent Péter utódai a római keresztény közösséggel és annak vezetőivel. Elképzelhetetlen, hogy ezek ne tartották volna állandóan számon az apostol sírját, amint az is elképzelhetetlen, hogy a keresztények ne tartották volna éppúgy tiszteletben az övéik sirját, mint azt a pogányok tették.

b) A pogány rómaiaknak szokása volt, hogy halottaik sírjánál haláluk évfordulóján szerény étkezést (refrigerium), ill. italáldozatot (libatio) tartottak. Az ásatások folyamán feltárt síroknál is többször megtalálták ilyen «halotti torok» nyomait (tojáshélyat, szárnyasok csontjait, stb). Ezt a szokást megszakítás nélkül megtartották a keresztények is: ennek bizonyságai a keresztény refrigeriumok, amelyeket a vértanuk halálának évfordulóján később a sírjuknál tartott szentmise is megelőzött. Lehetetlennek kell tartanunk, hogy az akkori keresztények ne tartottak volna Szent Péter sírjánál is ilyen összejöveteleket legalább olyankor, amikor egyes üldözési hullámok elmúltával, nyugalmasabb időkben ez lehetséges volt. Megerősiti ezt az állítást az is, hogy még 1. századi pénzeket is találtak a sírnál.

c) Az ásatások kimutatták, hogy a Szent Péter sírja körüli, és szintén az első, de legkésőbb 2. század eleji földbeásott sírok az apostol sírgödrének irányához alkalmazkodnak. A környező, már a 2. században épült mauzóleumok pedig úgy helyezkednek el, hogy egy kis teret hagynak szabadon (P tér), amelynek éppen a közepén van Szent Péter síremléke. A helyszínnek

ez a tervszerű kialakítása azt mutatja, hogy ezt a sírt különös tisztelet övezte már az 1. századforduló idején, mert Szent Péter sírjaként tartották számon, és nem merült feledésbe.

d) Az R mauzóleum falán is találtak egy feliratot, amely szintén azt mutatja, hogy a keresztények látogatták ezt a helyet. A görög nyelvű felirat: L Pakkios Eytychos megemlékezik Glykonosról ». A felirat keresztény eredetét mutatja az ugyancsak oda rajzolt hal, a keresztények kedvenc szimbolikus rajza. (Hal= ichtys görögül; a szó betűi a « Jézus Krisztus Isten Fia Megváltó » mondat görögül irt szavainak kezdőbetűi). A felirat még a 2. századból való; ezt mutatja epigráfiai jellege, és az a tény, hogy az ú.n. hármas nevek (praenomen, nomen gentilicium, cognomen) a 2. század vége felé kezdtek megszűnni. Hangsúlyozzuk: ha a falak vakolatával együtt a rájuk karcolt feliratok mind megmaradtak volna, bizonyára sokkal több felirat bizonyitaná a Szent Péter sírjának helyére vonatkozó hagyomány megszakitatlan folytonosságát. Sajnos, a vakolatok túlnyomó része lehullt, de jellemző módon ennek ellenére az elenyészően kevés vakolatdarabon is megmaradtak keresztény feliratok, rajzok, sőt Szent Péter neve is.

III.

A fenti élő hagyomány alapján építették pontosan a központi sír fölé a Gaius által emlitett síremléket (tropaion). Ennek maradványai az ásatások során előkerültek, és az is kiderült, hogy minden valószínűség szerint 155-160 között épült, vagyis jó 90 évvel Szent Péter halála, ill. temetése után. Ekkor még életben lehettek olyan öreg emberek is, akiknek szülei fiatal korukban maguk is átélték a Nero korabeli keresztény-

üldözést, vagy szinte kezdettől fogva látogatták az apostol sírját.

Ezzel a síremlékkel együtt épült a Vörös fal a mögötte levő vízlevezető csatornával, ami a központi sír különleges védelmének szándékát tanusítja. Ha nem lett volna ott Szent Péter sírja, biztosan nem építettek volna emlékművet a tiszteletére pogány sírok közé.

Ismét kb. 100 év mulva, a 3. század 2. felében, de valószínűleg még a Valerián szászár idején történt keresztényüldözés (258-260) előtt, 250 körül épitették a síremlék két oldalán az S és G falat, amelyek a Vörös fallal együtt a későbbi bazilika homlokzata felé nyíló fülkét alkottak a síremlék körül. Utóbb, de még mindig a 3. században e falak belső oldalát és a síremléket márvánnyal, a P tér padozatát pedig mozaikkal borították.

Eszerint a sírt mindig figyelemmel kisérték, látogatták, és építészetileg is állandóan fejlesztették.

IV.

Az ásatások folyamán Szent Péter csontjainak csak alig több, mint a felét találták meg. Ebből arra lehet következtetni, hogy azok nem maradtak megszakítás nélkül az eredeti sírgödörben egészen Nagy Konstantin koráig. Ekkor ugyanis, az üldözések megszűntével nyilván nagy gonddal emelték volna ki onnan e csontokat, s így szinte hiánytalanul megmaradtak volna a G fal üregében, ahová Konstantin korában kerültek, s amelyet a szakértők megállapítása szerint azóta soha nem nyitottak ki. A bazilikát és a sírt később, a népvándorlás korában fosztogató barbárok sem fértek hozzá, mert szerencsére nem tudtak a létezéséről.

Ez megerősíti azt az elterjedt véleményt (E. Kirschbaum, J. Carcopino, L. Duchesne és mások), amely

szerint a 3. század 2. felében, 258-ban a két apostol maradványait az akkori keresztények átszállították a via Appiára, mert az eredeti sírok látogatása veszélyessé, sőt lehetetlenné vált.

A vértanúk, és általában a keresztények sírjait mintegy két évszázadon át az üldözések ellenére sem háborgatták. A temetők a pogányok szemében is szent helynek számítottak, és megsértésük, profanizálásuk súlyosan bűntetett szentségtörés volt. Egy 1878-ban Názáretben talált márványtáblán Claudius (41-54) korabeli görög nyelvű felirat szerint a császár elrendelte, hogy a sírok sérthetetlenek legyenek, és a rendelet megsértőit halálbűntetéssel (paena capitalis) sújtja (3). *Az ifj. Plinius, aki — saját szavai szerint — fontos ügyekben maga a császár tanácsát szokta kérni, külön levélben kérdezte meg Traianus császártól, hogy átvitetheti-e olyan megholtak csontjait, akiknek sírját, ill. síremlékét összedűlés, vagy vízmosás fenyegeti (Ep. 68). Ezt tehát éppolyan fontos ügynek tartotta, mint a keresztényekkel szemben követendő eljárást, amelyet szintén kölön levélben kérdezett meg (Ep. 10). Ugyancsak jellemző a római via Ardeatinán egy síron a figyelmeztető felirat: « Szent hely. Szentségtörő, félj a bűntetéstől — sacrilege cave malum! » Egy másik felirat: « Idegen, ha nem sérted meg ezt a sírt, halálod után legyen a föld könnyű számodra; aki meg meri sérteni, azt se az istenek, se az alvilágiak ne fogadják be, és legyen a föld nehéz számára »* (4). — *A sír nem lett más tulajdona akkor sem, ha a terület gazdát cserélt; ezt jelezték a betűk: H.M.H.N.S.= « hoc monumentum haeredem non sequitur ». Aki földet vett, köteles volt gondoskodni arról, hogy a rajta levő sírhoz, ill. sírokhoz,*

---

(3) *Revue historique,* 1930, 241.old.
(4) *Mevia Sopha sirfelirata.* Corp. Iscr. Lat. 6,7579.

út vezessen (Dig. 47,12,5). — Igy tehát maga a birodalmi törvényhozás és szokásjog is védte a keresztény sírokat, köztük a két apostol római sírját is. A 3. században azonban ez a helyzet megváltozott. Már a század elején jelentkezni kezdtek a keresztény sírok elleni törvénytelen túlkapások. Tertullián pl. egy 203-ban írt levelében említi (Ad Scapulam), hogy a kártágóiak feldúlták a keresztény sírokat ezzel a jelszóval: « Areae non sint » — ne legyenek keresztény temetők!

A helyzet még kritikusabb lett, amikor Valerian császár (253-60) 257-ben kiadott rendeletével lefoglalta a keresztények tulajdonait, köztük a temetkezőhelyeiket, és halálbűntetéssel sújtotta a vértanúk sírjának látogatását. (Eus. H. E. 7,11,10). II. Sixtus pápa a Calixtus katakombában tartott istentisztelettel tiltakozott a császári rendelet ellen, s ezért négy diakonusával együtt ott a helyszínen végezték ki 258 aug. 6-án (5). A keresztények tehát joggal tarthattak attól, hogy többé nem látogathatják a két apostol sírját, sőt esetleg a csontjaikat is kiszórák, és így azok teljesen elvesznek. E sírokat ugyanis a római pogányok és a hatóságok nyilván ismerték a már közel 100 éve ott álló síremlékek (tropaia), és a keresztények ott tartott összejövetelei miatt. Ezért — bizonyára éjjel, titokban és sietve — kiemelték a csontokat az eredeti sírokból, és átszállították a via Appia melletti kb. 13 m. mély gödörbe, amely jó rejtekhelyül szolgálhatott. Ezt a gödröt nevezték akkor « kymbai »-nak, a környéke volt a « gödörmente — kata kymbas ». A két apostol itt keletkezett sirja miatt később természetesen keresztény temető alakult ki ezen a helyen, és erről nevezték el idő-

(5) Liber Pontif.: Sixtus II; Ciprian: Ep 80 Ad Successum.

vel a többi földalatti temetkezőhelyet latinosan katakombának. A 4. század közepe felé temetői bazilika épült a hely fölé, amely az « Apostolemlék, Memoria—, Basilica Apostolorum » nevet kapta. Utóbb az oda temett Szent Sebestyén vértanuról nevezték el.

Az apostolok csontjainak ezt az átvitelét irott dokumentumok, és az újabbkori ásatások eredményei egyaránt valószinüvé teszik.

Irott dokumentumok:

F. Dionisius Philocalus, Damasus pápa titkára 354-ben egy római kalendáriumot állitott össze, amely három régebbi gyüjteményt foglal magába: a) Depositio Episcoporum, a római püspökök halálának, ill temetésének napjai Luciustól (+254) I. Silvesterig (+335); b) Depositio Martyrum, a vértanúk emléknapjai; c) Catalogus Liberianus, a pápák listája Szent Pétertől Liberiusig (+366), ezt folytatja a Liber Pontificialis I. Miklósig (+867).

A Depositio Martyrum szerint « III. Cal. Jul. » megemlékeztek Péterről a katakombánál, Pálról az Ostiai utnál « Tusco et Basso consulibus — Tuscus és Bassus konzulsága idején ». — Az 5. századból való Martyrologium Hieronymianum még kiegészíti azzal, hogy mindkettőről megemlékeztek a katakombánál — A katakomba a via Appia melletti gödör, Tuscus és Bassus konzuli éve 258, a dátum pedig június 29.

Innen ered tehát a két apostol június 29-i együttes ünneplése valószínűleg azért, mert a rómaiak ezen a napon ünnepelték Róma Romulus és Remus által történt alapítását. Erre céloz Nagy Sz. Leo pápa 82. beszéde, amely a két apostolt mondta Róma igazi alapítóinak.

Ez a — bizonyára titokban tartott — megemlékezés a via Appiánál azt mutatja, hogy a két apostol ereklyéi

258-ban már nem voltak az eredeti sirokban, ahol az előző évben kiadott császári rendelet miatt már nem lehetett volna összejönni.

Damasus pápa (366-84) a katakomba fölé épült szentélyt (a mai Szent Sebestyén bazilika elődjét) szokása szerint verses felirattal díszítette, amely szerint Péter és Pál « itt lakott — hic habitasse », azaz itt volt eltemetve.

Az ásatások eredményei.

A mai Szent Sebestyén bazilika alatt 1915-ben kezdett ásatások megerősitették az irott dokumentumok állitásait. Feltártak egy triclia-t, azaz olyan helységet, amelyben refrigeriumokat tartottak. A helység falába vésve számos feliratot találtak, amelyek Szent Péter és Pál nevét tartalmazzák. Ilyenek pl. « Pál és Péter könyörögjetek Eratusért », egy másikon « Viktorért »; « Péter és Pál, segítsetek a bűnös Primitivuson »; « Én, Tomius Coelius refrigeriumot tartottam Péter és Pál tiszteletére ». Egy « családi felirat »:

« Péter és Pál gondoljatok ránk
Pál és Péter könyörögjetek mindnyájunkért
Péter és Pál segitsetek a bűnös Primuson
Pál és Péter imáitokban gondoljatok ránk
Péter és Pál őrizzétek meg Vincentiust
... (dátum) refrigeriumot tartottunk
Felicissimus az övéivel ».

Összesen 191 feliratot találtak, ebből 33 görög nyelvű.

E dokumentumok és feliratok szerint itt a két apostollal kapcsolatos kultuszhely volt, tehát itt lehetett a sírjuk is. Akkor ugyanis a szentek, ill. vértanúk mai értelemben vett liturgikus ünneplése még nem fejlődött ki: nem volt még ünnep- ill. emléknapjuk, csupán a

sírjukat szokták felkeresni rendszerint a vértanúságuk évfordulóján, és ott memoriát, azaz szentmisét és refrigeriumot tartottak. Ez a memoria volt a vértanúk, majd a többi szentek halála évfordulóján tartott liturgikus ünneplés kezdete. H. Lietzmann szerint ez döntő érv, mert a refrigeriumok feltételezték a sír jelenlétét (6).

Valószínű, hogy a Valerián császár alatti üldözés idején veszett el Szent Péter csontjainak hiányzó része, mégpedig az a rész, amelyet nem szállítottak át a via Appiára. Mivel a császári rendelet halálbűntetéssel sújtotta a vértanúk sírjának felkeresését, a csontok kiemelését az eredeti sírgödörből nyilván a legnagyobb sietséggel és titokban, éjszaka és világítás nélkül hajtották végre. Igy történhetett, hogy a csontok egy része elkerülte a figyelmüket, és ott maradt. Az sem lehetetlen, hogy szándékosan hagyták ott a csontok egy részét, hogy ha az egyik helyen elvesznének, a másik helyen levők megmaradjanak. Mivel a sírt a már említett okok miatt a pogányok is ismerték, a visszamaradt csontokat kiszórták a sírgödörből, és így azok elvesztek.

A via Appiára szállított csontokat utóbb vissza szállították talán már Valerian császár utóda, Gallienus idején (260-268) aki visszaadta a keresztények elkobzott javait a temetkezőhelyeikkel együtt (7). Mindenesetre valószínű, hogy a visszaszállítás még Konstantin kora előtt történt, mert az ő idején, az üldözések megszűntével ez már ünnepélyes keretek között történhetett volna, aminek bizonyára irásos emléke is lenne; másrészt akkor már egyenesen a G fal üregébe helyezték volna a csontokat, hisz ez az üreg éppen ebben az

(6) *Harvard Theological Review*, 1923, 147 old.
(7) Eus. H.E. 7,13.

időben készült. A csontok azonban előbb ismét visszakerültek az eredeti sírgödörbe. Ennek bizonysága, hogy a G fal üregében megtalált csontokon a sírgödör rájuktapadt földjét találták, másrészt az, hogy éppen ebben az időben, a Konstantin korát megelőző évtizedekben vésték a G falra és a H mauzóleum falára többek közt a Szent Pétert emlegető feliratokat; ezt aligha tették volna, ha a csontok már nem lettek volna ismét ott.

A Gondviséles művének kell tehát tartanunk, hogy Szent Péter csontjainak nagyobb részét elszállították a via Appiára, mert enélkül valószínűleg az egész elveszett volna.

V.

A sir további fejlődésére N. Konstantin uralkodása idején (306-337) került sor.

Konstantin a Milviusi hidnál 312 okt. 28-án Maxentius felett aratott győzelmét Krisztus keresztje erejének tulajdonította. Rómába való győztes bevonulása után azonban hamarosan súlyos beteg lett, és Szent Péter közbenjárásának tulajdonította a gyógyulását. Ezt tanúsítja az átala épitett (első) Szent Péter bazilika homlokzati mozaikjának felirata:

« *Higyjétek, hogy az életre szánt hamvak a lélek visszatértével ismét visszajuthatnak az elvesztett világosságra. A vándor hold ugyanis tizszer (bis quintos) megismételte körútját, miközben a halál és a bizonytalan gyógyulás között ingadoztam. A hatástalan orvosság csak növelte szenvedésemet, és az emberi próbálkozás csak nagyobbította betegségemet. Milyen dicsőségre emelte Krisztus Pétert! Tőle kaptam az életet, az utóbbitól meg visszakaptam* ». — *Három évtizedes uralkodása alatt számos templomot építtetett. Köztük a legnevezetesebbek: a Szentföldön Jeruzsálemben a*

Szentsír bazilika, Betlehemben a Krisztus születése helyén, és az Olajfák hegyén épitett bazilikák; Rómában a Lateráni-, Sz. Péter- Sz. Pál- Sz. Lőrinc- Szent Kereszt bazilikák; sok templomot épittetett még a birodalom új fővárosában Konstantinápolyban és más helyeken (Ostia, Albano, Nápoly, Antiochia, Heliopolis, Nikomedia, stb (8).

Szent Péter szerény, addig a vatikány domb oldalán — a környező mauzóleumokhoz hasonlóan — szabad ég alatt álló síremlékét valószínűleg 315-322 között építtette és díszíttette tovább. Előbb azonban a kb. 60 évvel korábban épített G falban elkészíttette azt a márványlapokkal bélelt üreget, amelybe a főapostol csontjait helyeztette. Ez minden valószínűség szerint azért történt, hogy megóvják azokat az eredeti, földbeásott sírgödör nedvességétől. A végleges elhelyezés előtt aranyszálakkal átszőtt bíborszövetbe burkolták az apostol maradványait, amint a G fal üregében talált anyag tudományos vizsgálata megállapította. Ez a megoldás is gondviselésszerű volt, mert ennek köszönhető, hogy a csontok ebben a falba rejtett üregben megmaradtak a barbárok későbbi fosztogatásai ellenére is, akik többek közt Szent Péter sírgödrét is feltúrták, abban a reményben, hogy kincseket találnak benne.

Konstantin a Vörös-, S és G falak által alkotott fülkét még újabb fallal vetette körül, amelyet drága márvány- és porfír lapokkal borított. A síremlék és környéke díszítésére 6 db. fehér márványból készült csavart oszlopot hozatott Keletről. Közülük négy a síremlék fölött mennyezetszerű épitményt tartott, amelynek közepéről arany koronaszerű csillár függött. Említettük már azt a nagy arany keresztet, amelyet a

(8) G. Del Ton: *La Croce vittrice di Costantino*, Roma, 1972, 17 old.

Liber Pontificalis szerint a császár és anyja a sír fölé « super corpus beati Petri » helyeztetett, és amelyre a nevüket is ráiratták. Ezek az értékek természetesen nem kerülték el a fosztogatók figyelmét. Utóbb III. Gergely ravennai exarcha (731-741) még 6 db. ugyanolyan fehér csavart oszlopot ajándékozott az apostol sírjának díszítésére.

Ezek az oszlopok közül nyolcat ma is láthatunk a Szent Péter bazilikában. A kupolát tartó óriási pillérek mindegyikének a középen levő főoltár felé néző oldalánál egy-egy hatalmas szobor áll (Sz. Andrásé, Sz. Veronikáé, Sz. Ilonáé és Longinusé). Mindegyik fölött egy erkély nagy domborművel; e domborművek jobb- és baloldalán van egy-egy e szép, csavart oszlopok közül. Igy — ha távolabbról is — ma is ezek veszik körül Szent Péter sírját. Ezeket mintázta meg Bernini, amikor a főoltár hatalman bronz baldachinjának négy csavart oszlopát alkotta.

A síremlék kibővítése és díszítése után kezdett hozzá Konstantin a bazilika építéséhez. A hely kiválasztásánál természetesen az a meggyőződés vezette, hogy a vatikáni domb oldalán álló síremlék valóban Szent Péter sírgödre fölött van. Csak ez lehet a magyarázta annak, hogy ezt a domboldalat, tehát építkezésre egyáltalán nem alkalmas helyet választotta. Sokkal kevesebb költséggel és munkával lehetett volna a bazilikát mintegy 50 méterrel délebbre, a volt cirkusz vízszintes porodja területén építeni. Erre is lett volna megfelelő indíték: az általa nyilván ismert hagyomány szerint ugyanis a főapostol a cirkuszban halt meg. A császárnak tehát a legsúlyosabb oka volt arra, hogy mégsem ezen a vizszintes talajon, hanem a domboldalon építkezzen. Ez két okból is alkalmatlan volt e célra:

a) A bazilika felépítéséhez kb. 250 x 130 m-es vízszintes területre volt szükség. Ezért a jövendő temp-

lom északi oldalánál az emelkedő domboldalból óriási mennyiségű földet, sziklát, követ kellett elhordani. Ugyanakkor a déli oldalánál a lejtős domboldalon hatalmas oszlopokra volt szükség, hogy tartsák a bazilika falait. Az ásatások alkalmával kiderült, hogy a legszélső hatalmas tartóoszlopok 13 m. magasak! — A mai számitások szerint kb. 40.000 m^3 földet kellett megmozgatni.

b) Ugyanakkor ott volt a temető: gazdag római családok tulajdonában levő mauzóleumok. Ezek a családok bizonyára tiltakoztak is e mauzóleumok tönkretétele ellen. Ha a sírok sérthetetlenségére vonatkozó szigorú törvényhozásra gondolunk, akkor megértjük, hogy csak Konstantin császári hatalma tette lehetővé e temető felszámolását: a vizszintes talaj elnyerésére a magasabb mauzóleumok tetejét le kellett bontani; a bazilika új talajának, alapozásának rendkívül szilárdnak kellett lennie, ezért — későbbi földcsuszamlások elkerülésére — a nagyobb mauzóleumokat újabb falakkal kisebb helységekre osztották, és az egészet betömték földdel, sziklákkal és kövekkel. Valószínűleg ehhez az építkezéshez használták fel azt az anyagot is, amelyet Nero közeli cirkusza lebontásából nyertek.

Az építkezés megkezdésekor maga Konstantin hordott oda 12 kosár palesztínai földet az apostolok tiszteletére. A bazilika a császár halálakor (337) még nem készült el egészen, de már I. Szilveszter pápa felszentelte, jóllehet egy évvel hamarabb halt meg, mint a császár.

Nem célunk, és nem is tartozik szorosan írásunk tárgyához, hogy e régi Szent Péter bazilikát részletesen leírjuk. Konstantin a templom szerkezeténél az akkor bazilikának nevezett középületeket tartotta szem előtt, amelyekben gyűléseket, bírósági tárgyalásokat, stb. tartottak. Ezeket oszlopsorok u.n. hajókra osztották; a fő-

hajó bejáratával szemben volt a félkörű apszis; ennek hátterében a néppel szemben ültek a bírák, míg az apszis elején, középen gyakran oltár volt, amelyen a tárgyalás előtt Minerva tiszteletére áldozatot mutattak be. Könyvtartó állványok (ambo) is voltak, amelyeknél a felolvasásokat, beszédeket tartották. Az apszist u.n. kereszthajó választotta el a néptől.

Konstantin öt hajóra osztatta a bazilikát négy oszlopsorral, amelyek mindegyike 24 oszlopból állt. Az apszistól balra a kereszthajóban állt utóbb Szent Péter szobra, amelyet a mai bazilikában is láthatunk. A templom homlokzata egy 60 x 55 m.-es udvarra (atrium) nézett. Ilyen a legtöbb ókori templom előtt volt, a papság és a hívek itt gyülekeztek, s a bevonulási antifónát és zsoltárt (Introitus) énekelve vonultak a templomba. A déli oldalfal mellett állt a már említett két henger alakú (eredetileg mauzóleum) kápolna Szent András és Szent Petronilla tiszteletére; a Szent Andrásé (a mai sekrestye) mellett pedig az egykori cirkuszból megmaradt obeliszk, amely ma a Szent Péter tér közepén áll.

Az apszis elején, középen állt Szent Péter síremléke, amelynek a sírgödröt befedő padozata a szentély padozatával egy síkban volt. Igy az aránylag kis építmény szinte elveszett a hatalmas bazilikában, amely azonban mégis miatta épült!

1906-ban az isztriai Pola közelében, Samagher templomában egy elefántcsont domborművet találtak, amely ma a polai múzeumban van. Ez pontosan egy olyan szentélyt ábrázol, amilyen a Liber Pontificalis leirása szerint a régi Szent Péter bazilikáé volt az apostol síremlékével. Ma általános a vélemény, hogy a dombormű valóban ezt a szentélyt ábrázolja, de erre csak a vatikáni ásatások folytán jöttek rá.

Nagy Sz. Gergely pápa (590-604) a szentély szintjét felemeltette, így a síremléknek, ill. az azt magába záró fülkének csak a felső része állt ki a szentély padozatából olyan magasan, hogy márványlappal befödve oltár gyanánt szolgált. Hogy a síremlék alsó részét és a sírt meg lehessen közeliteni, a szentély felemelt padozata alatt egy kis kápolnát építtetett; ez az apszis hátsó fala felé nyílt, és kis oltára a Vörös fal hátsó (nyugati) oldalánál áll ma is, a neve: San Pietro al Capo. Ez van ugyanis a legközelebb Szent Péter sírgödrének a fej felőli végéhez. A grották félkörös folyosóján XII. Pius pápa sírkápolnájával szemben ezt a kápolnát látjuk. Ma Kelemen kápolna (cappella Clementina) a neve, mert VIII. Kelemen pápa (1592-1605) rendeletére kapta ma is látható diszitését.

A síremlék tetejéből lett oltár fölé II Calixtus pápa (1119-1124) új, nagyobb oltárt építtetett olyan formán, hogy ez Nagy Sz. Gergely oltárát magába zárta. Ezek fölé építtette VIII. Kelemen pápa az új Szent Péter bazilika ma is látható főoltárát. Igy a hatalmas kupola alatt háromb oltár van egymás és Szent Péter síremléke felett.

Az első Szent Péter bazilika Konstantin korától 11 évszázadon keresztül volt a zarándokok millióinak a célja. A 15. században azonban főleg a déli falai repedezni, majd düledezni kezdtek. Ezért II. Gyula pápa 1506-ban elhatározta a lebontását az egykori mauzóleumból lett Szent Petronilla kápolnával együtt. A másik, szintén mauzóleumból lett Szent András kápolnából alakították ki az új bazilika sekrestyéjét. A mellette álló obeliszket pedig, amely az egykori cirkuszhoz tartozott, a Szent Péter tér közepén állították fel.

Az új bazilika ismertetése azonban már nem tartozik tárgyalásunk körébe. Minden Itáliáról, vagy Ró-

máról szóló utikönyvben, és számtalan más irásmű-ben lehet róla olvasni.

V.

A KÉT APOSTOL KOPONYAEREKLYÉJE

A Rómába jövők többsége legalább az utikönyvek-ből tudja, hogy Róma székesegyházában, a Lateráni bazilikában « a főhajó és a kereszthajó találkozásánál emelkedő nagy gotikus tabernákulum rejti Péter és Pál apostolok koponyáját » — amint az « Utikönyvek » sorozatban Budapesten megjelent « Itália » c. kötet írja. Itt a « tabernákulum » nem « szentségházat » jelent (amint Ürögdi György « Róma » c. utikönyve té-vesen írja), hanem a főoltár fölé épitett mennyezet « emeleti » részét, amelynek belsejében van a két ko-ponyaereklye. Ez az oka annak, hogy ez a baldachin még a Szent Péter bazilika főoltárának 29 m. magas mennyezeténél is magasabb.

Hogyan került ide a két apostol koponyája?

Szent Péter és Pál koponyáját a többi csontokkal együtt elszállították az eredeti sírból a via Appiára. Sőt egyesek szerint csak a koponyákat szállították át.

Az ereklyék szétválasztása nem számított kegyelet-sértésnek. Julius Paulus 2. századi jogász hangoztatja azt a felfogást, hogy ahol a test legfőbb része, a fej, ott van a sír is (9). Eszerint a koponya leválasztása ak-kor nem volt ismeretlen. Szent Pálét nem is kellett el-választani a gerinctől, mert ez lefejezése alkalmával már megtörtént. — A maradványok átvitelét sem akadá-lyozta a kor felfogása a sírok sérthetetlenségéről. Már Traianus is azt válaszolta az ifj. Plinius kérdésére (Epist. 68), hogy fölösleges mindig a császár enge-

(9) « Mihi autem videtur illum (sc. lucum) religiosum esse, ubi quod est principale conditum est, id est caput... »

délyét kérni, ha csontok átvitele szükségessé válik. Bizonyos tehát, hogy az akkori kereszténveknek nem voltak lélektani gátlásaik ezzel az átszállítással kapcsolatban. Nem valószínű azonban, hogy csak a koponyákat szállították át, mert ha a többi csontok mind a régi sírban maradtak volna, akkor bizonyára mind el is veszett volna, amint elveszett az a részük, amely tényleg a régi sírban maradt.

Amikor aztán Konstantin császár a — még az ő uralkodása előtt — visszaszállított, és az eredeti sírgödörbe visszahelyezett csontokat onnan kiemeltette, Szent Péter koponyáját nem helyeztette a G fal üregébe a többi csontokkal együtt, hanem talán már akkor a Lateráni bazilikában őrztette, amely valószínűleg időrendben is az első volt az általa építtetett bazilikák között. Többször bizonyára el is kellett rejteni azokat, pl. az 5. századi gót (410) és vandál (455) betörések idején. — 594-ben Konstancia bizánci császárnő új palotája temploma számára kérte Nagy Sz. Gergely pápától Szent Pál koponyáját. (A császárnő elgondolása nyilván az volt, hogy ha Szent Péter koponyája Rómában van, legalább Szent Pálé Bizáncban legyen). Ekkor azonban az ereklyék tisztelete már nagyobb mértékben kifejlődött, és a pápa nem teljesítette a kérést azzal a megokolással, hogy szentségtörés lenne az apostol kopnyáját átszállítani. Az eset azonban azt mutatja, hogy a koponyák megvoltak, és ez közismert volt.

Egy, a 7. századból való utikönyv (itinerarium) szerint a zarándok a Szent Péter bazilika kriptájában eljuthat egészen « a boldog Péter fejéhez ». Minthogy az itinerarium itt a bazilika oltárait sorolja fel, a szövegösszefüggés szerint egy olyan oltárról van szó, ahol Szent Péter koponyáját őrzik. Nyilvánvalóan ez az a kis oltár, amely a Kelemen kápolnában áll. Ennek a

homlokzatán kis ajtó látható ma is, mögötte 20 x 30 x 23 cm.-es üreg van: éppen akkora, hogy egy koponya bele férjen. Valószínű tehát, hogy akkor bizonyos időn át ott őrizték a főapostol koponyáját. Érdekes, hogy a Szent Pál bazilikában is volt egy oltár, amelyet már 8. századi írások is említenek, és rajta egy felirat mutatta, hogy Szent Pál koponyájának őrzésére szolgált. Mindkét oltár kora Nagy Sz. Gergely idejéig nyúlik vissza, tehát nyilván ő állíttatott a két koponya őrzésére a két bazilikában egy-egy oltárt.

A 846-os szaracén fosztogatás előtt Toscani Adalbert gróf Korzika szigetéről időben figyelmeztetést küldött II. Sergius pápának, hogy szaracén flotta indul Róma ellen, ezért az apostolok falakon kívül levő bazilikáinak értékeit be kellene szállítani a városba. Valószínűleg ekkor kerültek a koponyák a Lateráni pápai rezidenciába, az u.n. Patriarchiumba, az ott levő « Szentek Szentje » nevű pápai magánkápolnába. A 11. századból származó « Libellus de Sanctis Sanctorum » c. írás ugyanis ezt említi az ereklyék őrzési helyeként. III. Ince pápa (1198-1216) bronzaput állíttatott itt fel, amelynek kopogtatói egy-egy apostolfejet ábrázoltak.

Amikor III. Honorius pápa (1216-1227) megtudta, hogy a keresztes hadak a Szentföldre értek, a koponyákat hálaadó körmenetben a S. Maria Maggiore bazilikához vitték. Amikor pedig II. Frigyes 1241-ben Róma ellen vonult, a két koponyaereklyét könyörgő körmenetben hordozták a Szent Péter bazilikához.

A két koponya 1370 április 15-én, húsvét hétfőjén került mai helyére, a Lateráni székesegyház főoltára baldachinjának « emeleti » részébe. Az ereklyetartókat díszítő drágaköveket két alkalommal elrabolták: egyszer 1438-ban, a két rablót azonban elfogták; másodszor 1799-ben, amikor a franciák megszállták Rómát.

1804-ben VII. Pius pápa (1800-1823) új ereklyetartókba helyeztette a koponyákat, bár megállapította, hogy a régiek épek és sértetlenek. Többek közt IX. Pius pápa idején (1846-1878) is megvizsgálták a két ereklyét, és megállapították, hogy erősen hiányosak, de néhány csigolya is megmaradt. A már említett, XII. Pius pápa idején (1939-1958) tartott tudományos vizsgálat is azt állapította meg Szent Péter koponyájáról, hogy a boltozati része erősen hiányos.

Mi lehetett az oka annak, hogy a főapostol koponyája annyira szétdarabolódott? (A G fal üregéből — mint már olvashattuk — 27 koponyacsont darab került elő a többi csontok között).

Tudjuk, hogy — ha a keresztre feszítettek halálát valamilyen okból siettetni akarták — dorongokkal összetörték a lábszárcsontjaikat. Igy a test egész súlyát a karok tartották, és hamar beállt a fulladásos halál. A szentírás szerint ez történt a Krisztussal felfeszített két lator esetében is. Elképzelhető, hogy ez volt a helyzet Szent Péterrel kapcsolatban is, de mivel a feje volt lefelé, oda kaphatott egy, vagy több nagy ütést. Ennek következtében a koponya szétzúzódott. Amikor aztán a csontokat összetartó bőr-hús anyaga a sírgödörben már tönkre ment, a koponya csontdarabjai is széthulltak. A csontoknak a sírból való kiemelése alkalmával a kissebb darabok a többi csontok közé keveredtek, és ezekkel együtt a G fal üregébe kerültek, majd ismét napvilágra jutottak ásatások következtében.

A G falban talált csontokat szakszerűen osztályozva átlátszó műanyagdobozokba tették, és pontos dokumentációval együtt visszahelyezték a G fal üregébe, míg Szent Péter koponyáját Szent Páléval együtt továbbra is a Lateráni bazilika főoltárának baldachinjában őrzik.

ZÁRÓSZÓ

Fejtegetésünk végéhez értünk. Biztos, hogy nem volt egészen kellemes olvasmány, inkább fárasztó adathalmaz. Célunk ugyanis az volt, hogy

a) egy kis könyvben összefoglaljuk azt, aminek ma már hatalmas bibliográfiája, irodalma van;

b) ismertessük Szent Péter és Róma kapcsolatait az irásba foglalt hagyomány, a történelem, a régészet és az ásatások eredményei alapján;

c) az olvasó legalább egy kissé meggyőződjön arról, mennyire nem alaptalan kijelentés volt XII. Pius pápa részéről, amikor 1950 december 23-án, karácsonyi rádiós beszédében bejelentette, hogy « megtaláltuk az apostolfejedelem sírját »; majd a G fal üregéből előkerült anyag tudományos vizsgálata után, 1968 június 26-án, az általános fogadáson azt jelentette be, hogy megtalálták Szent Péter csontjait.

A tudósok, szakemberek sokéves munkájának eredményét a marxista A. Robertson ezzel az egy mondattal intézi el: « ...a Vatikánnak azt a nem régi közleményét, hogy azonosították Péter csontjait, figyelmen kívül kell hagynunk mint megtévesztést ». Úgy véljük, hogy ehhez nem is kell kommentárt fűzni! Mi viszont itt is azt ismételjük, amit Szent Péter római tartózkodása tárgyalásának végén hangsúlyoztunk: a felsorolt adatok, érvek külön-külön nem adnak tökéletes bizonyosságot (ilyet csak a logikában, matematikában kereshetünk), együttesen azonban teljes történeti (te-

(1) A kereszténység eredete. Magyar ford. Bpest, 1972, 180. old.

hát erkölcsi) bizonyosságot adnak arra vonatkozóan, hogy valóban Szent Péter sírját és csontjait sikerült megtalálni a 10 éven át tartó ásatások folyamán.

A Rómát felkereső zarándok és túrista tehát azzal a tudattal léphet be a világ legnagyobb templomába, hogy ott valóban az Egyház Krisztustól kiválasztott sziklaalapjának, Szent Péternek a sírját és ereklyéit tisztelheti, amint tették a zarándokok milliói közel két évezreden keresztül!

A KÉPEK JEGYZÉKE

A könyv fedőlapján Szent Péter síremlékének (tropaion) rekonstruált képe.

1. A Szent Péter bazilika és a Szent Péter tér alaprajza. A mai bazilikán belül a régi (konstantini) bazilika, azon belül a főhajó alatt feltárt ókori temető alaprajza.

2. A Szent Péter bazilika egy részének függőleges hosszmetszete.
   Alatta a grották, ezek alatt a feltárt ókori temető (jelezve az egyes családok mauzóleumai).
   Legalul a temető alaprajza a bazilika hosszúságához viszonyítva.

3. Az ókori temető nyugati részének alaprajza: a P tér (aire P), és benne Szent Péter síremléke, a tropaion (trophée). Mögötte, a Vörös fal másik oldalán a vízlevezető csatorna feletti utacska (clivus). A nagy betűkkel jelzett helyek a mauzóleumok.

4. A siremlék' és környéke vázlatos rajza (a G és S fal nélkül): *a*) a Vörös fal, *b*) a siremlék (tropaion), *c*) a P tér, *d*) VI. Pius pápa térdeplő szobra a Confessio mélyedésében.

5. A temető « utcája » a mauzóleumok kapuival. A legelső kapu fölött jól látható a tulajdonos(ok) nevét jelző márványtábla.

6. Egy tégla (tegula). Alsó bal sarkánál látható a gyártási bélyegző.

7. Az Aemilia Gorgonia sírját fedő márványlap a rajta levő felirattal és rajzzal.
Alatta a H mauzóleum belső falán levő, Szent Péterhez szóló könyörgés rajza.

8. Szent Péter síremlékének (tropaion) maradványai: az egyik kis tartóoszlop.

9. Egy pogány síremlék. A maradványain kivül ilyenek alapján lehetett rekonstruálni Szent Péter síremlékét, amelynek felső (az « oltárlap » feletti) része ennek felső részéhez hasonlíthatott.

10. A G fal feliratai. Alattuk a benne levő üreg nyílása, ahonnan Szent Péter csontjai előkerültek.

11. A G fal üregének belseje.

12. A faláda, amelyben 10 éven át voltak Szent Péter csontjai.

13. Krisztus és Péter monogramok a Szent Lőrinc (San Lorenzo fuori le mura) bazilika melletti Sz. Ciriacus katakombában.

14. Fent: feliratok a G falon: Mária nevének M betűjében Krisztus és Péter monogram kombinációja, alatta Krisztus monogram.
Lent a Vörös fal felirata: PETR(OS) ENI=Péter itt van bent.

15. Fent: Szent Péter központi sírgödre, körülötte az irányához alkalmazkodó sírok; alul az O mauzóleum. Lent: a Vatikáni domb oldalán épült Szent Péter bazilika alapzata keresztmetszetben; a tartóoszlopokon az első bazilika padozatának vonala, fölötte a mai bazilikáé. Alattuk középen az ókori temető szintén keresztmetszetben.

16. A Konstantintól épített első Szent Péter bazilika a középkorban. Déli (bal) oldalánál a két mauzóleumból lett kápolna, és az eredeti helyén, (az egykori cirkusz északi szélénél) levő obeliszk.

17. Szent Péter síremléke a régi bazilika apszisában.

18. A Nagy Sz. Gergely által átalakított szentély ugyancsak a régi bazilikában.
A felemelt padozat alatt jobbra látható a később « Cappella Clementina »-nak nevezett kápolna a « San Pietro al Capo » oltárral.

19. A « San Pietro al Capo » oltár. Ma díszes borítás fedi; homlokzati részén zöldszínű négyzetben kis ajtón át látható a négyszögű üreg, amelyben egy ideig Szent Péter koponyáját őrizték. Háttérben a Vörös fal Konstantin korában kapott márvány borítása, amelynek egy darabja a sötét függőleges porfir csíkkal az oltár lapja fölött egy díszes rácsozatu ablakon át látható ma is.

20. A Confessio mélyedésében a téreplő pápaszoborral szemben levő díszes ajtó mögött a síremlék (tropaion) középső (N^2) mélyedése, ahol ma az érseki palliumokat őrzik.

21. A Lateráni bazilika főoltára; a baldachin felső, díszes ráccsal körülvett részében őrzik Szent Péter és Pál koponyaereklyéjét.

1.

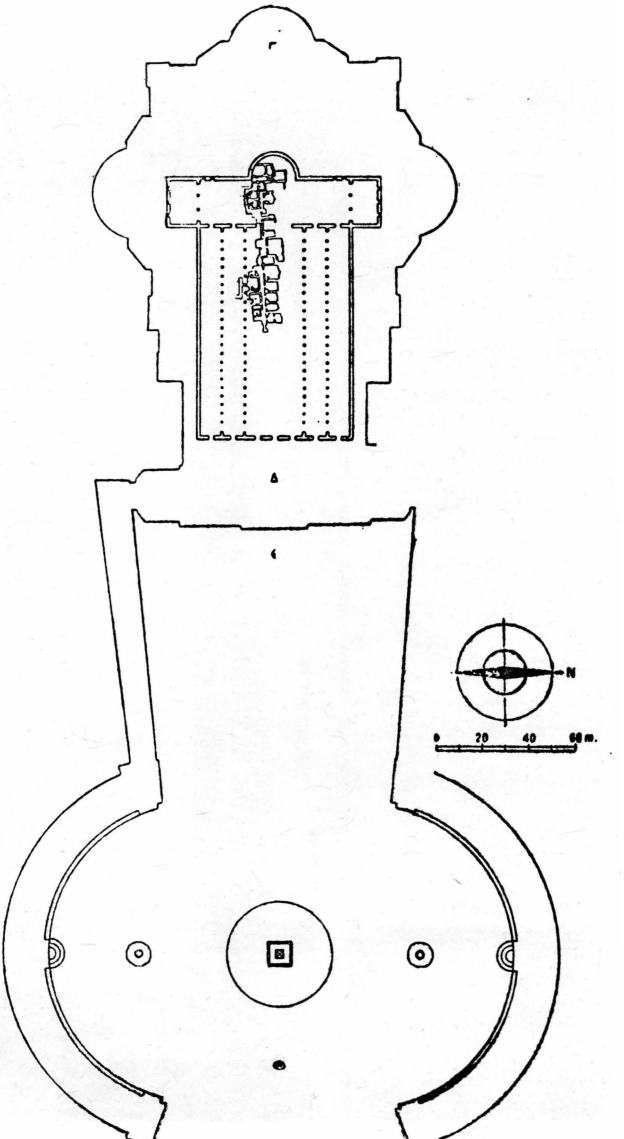

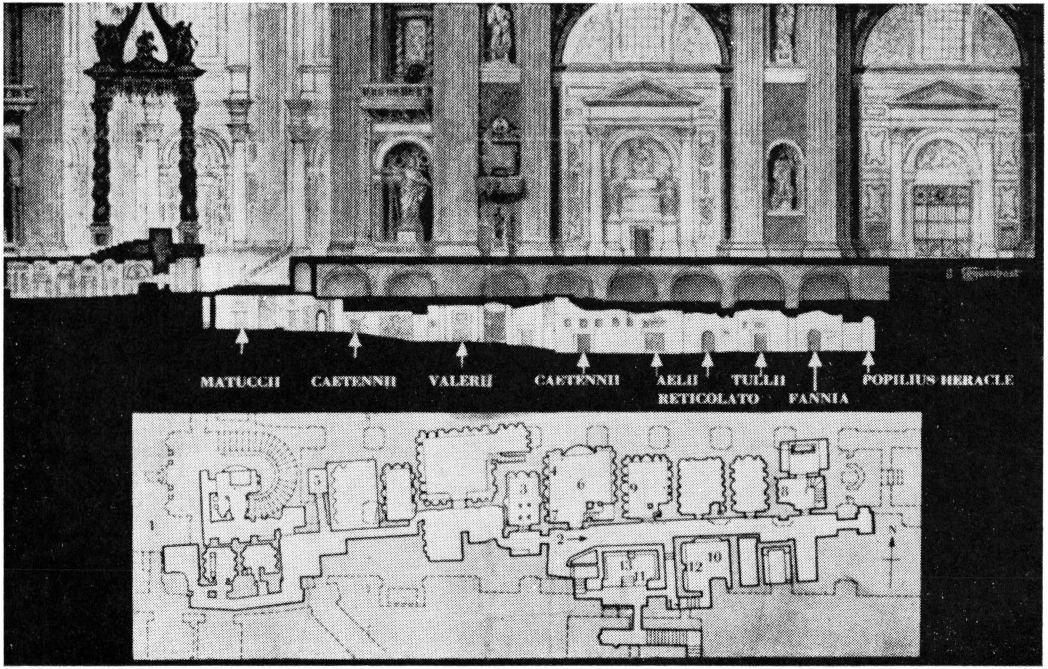
MATUCCI
CAETENNII
VALERII
CAETENNII
AELII
RETICOLATO
TULLII
FANNIA
POPILIUS HERACLE

2.

3.

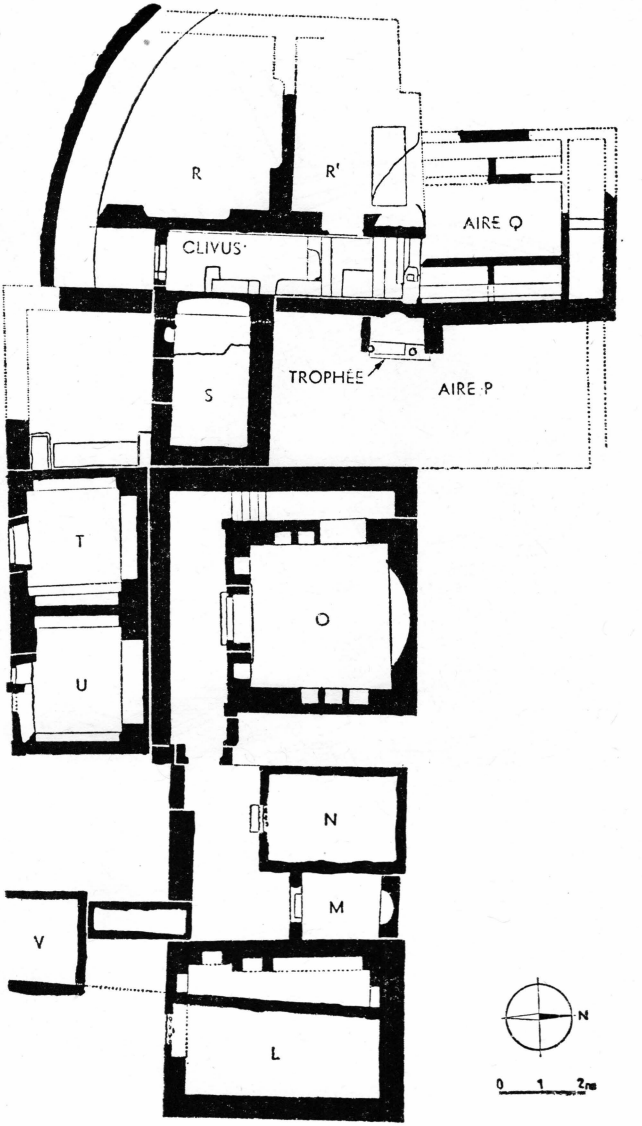

4.

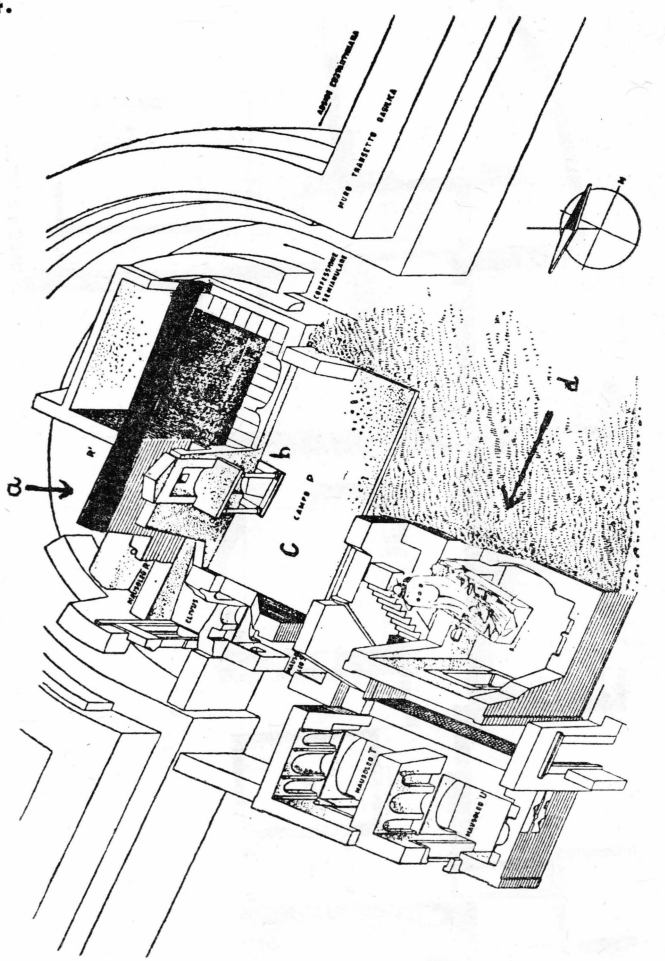

5.

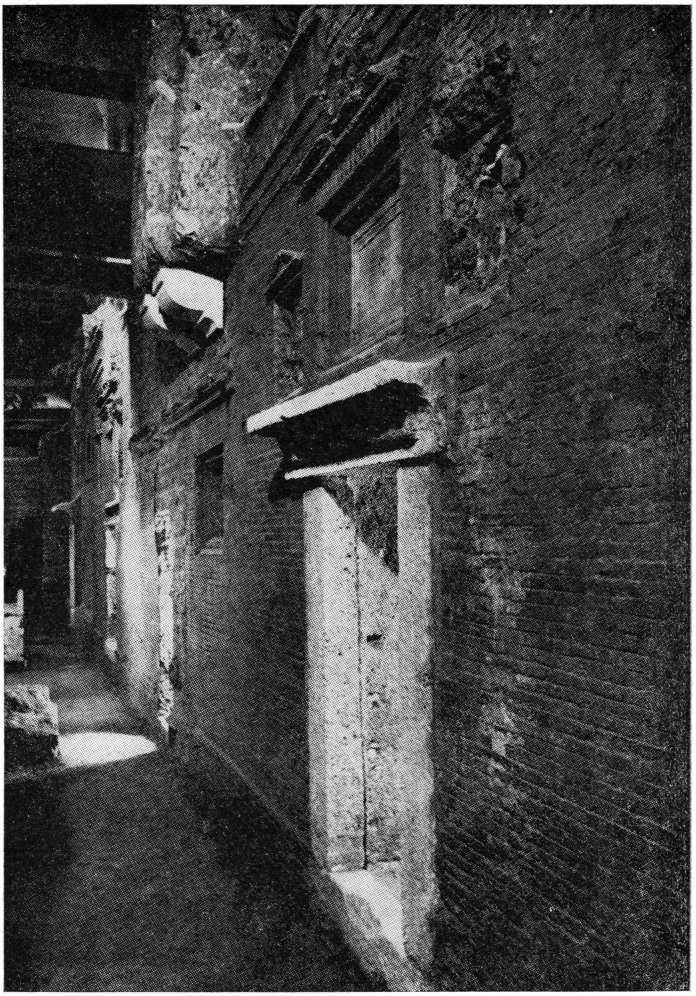

6.

7.

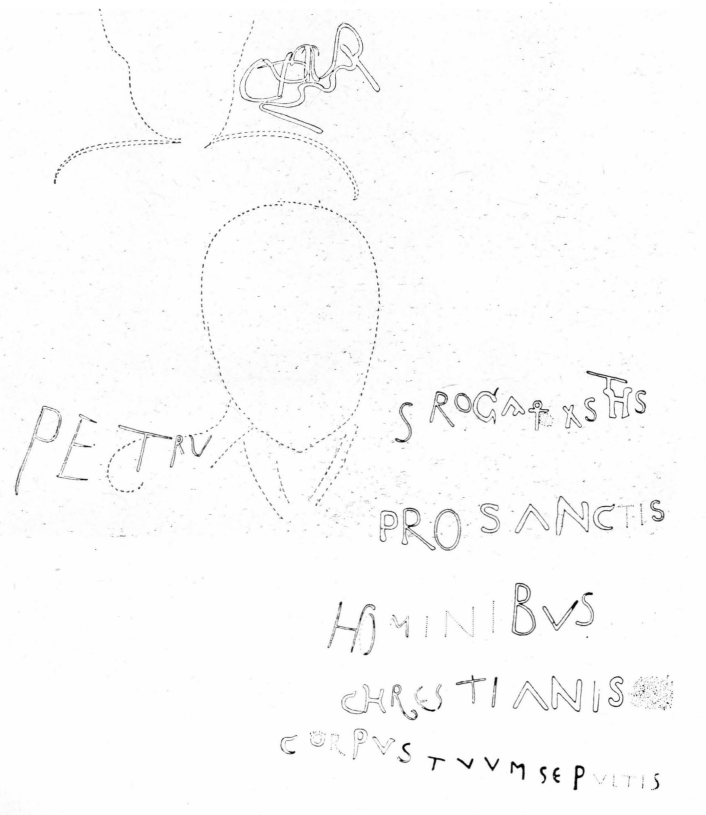
PETRV
PRO SANCTIS
HOMINIBVS
CHRESTIANIS
CORPVS TVVM SEPVLTIS

8.

9.

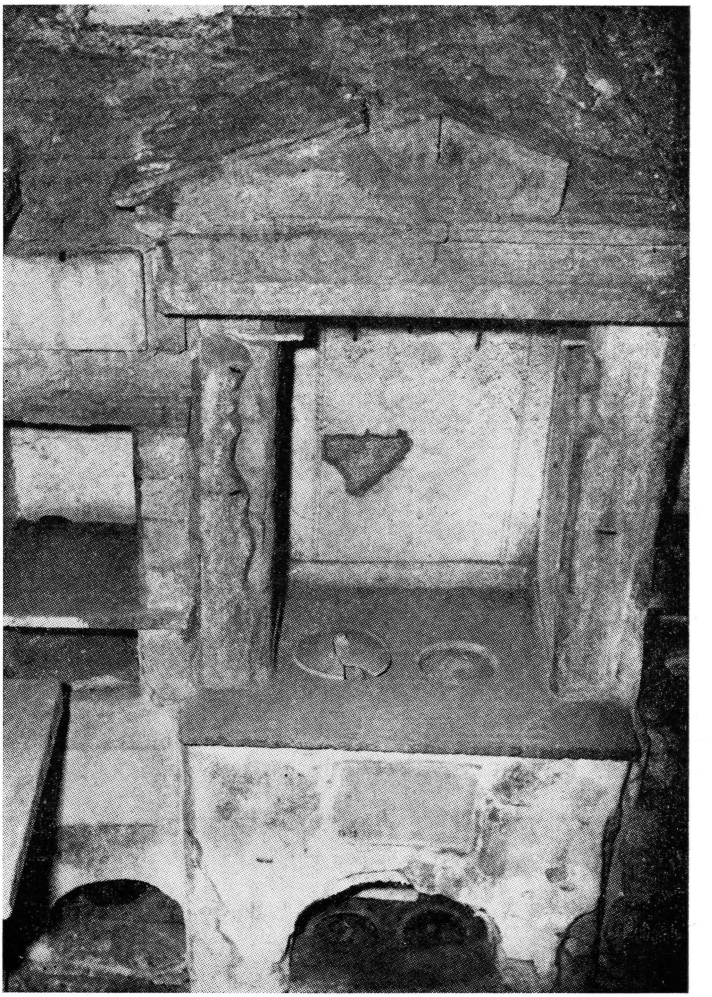

10.

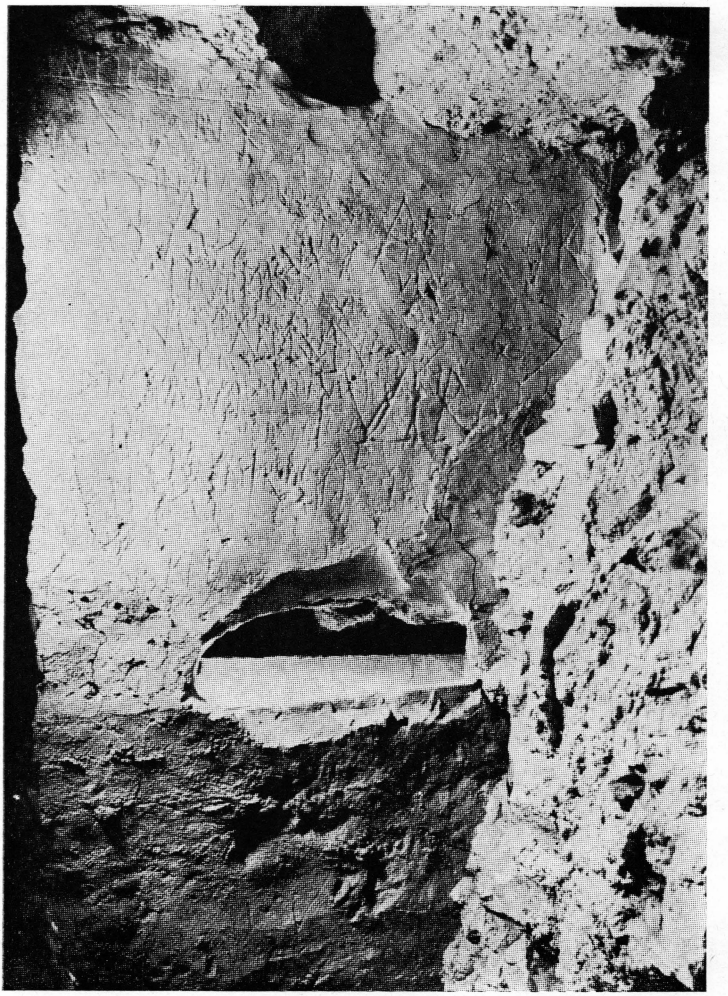

11.

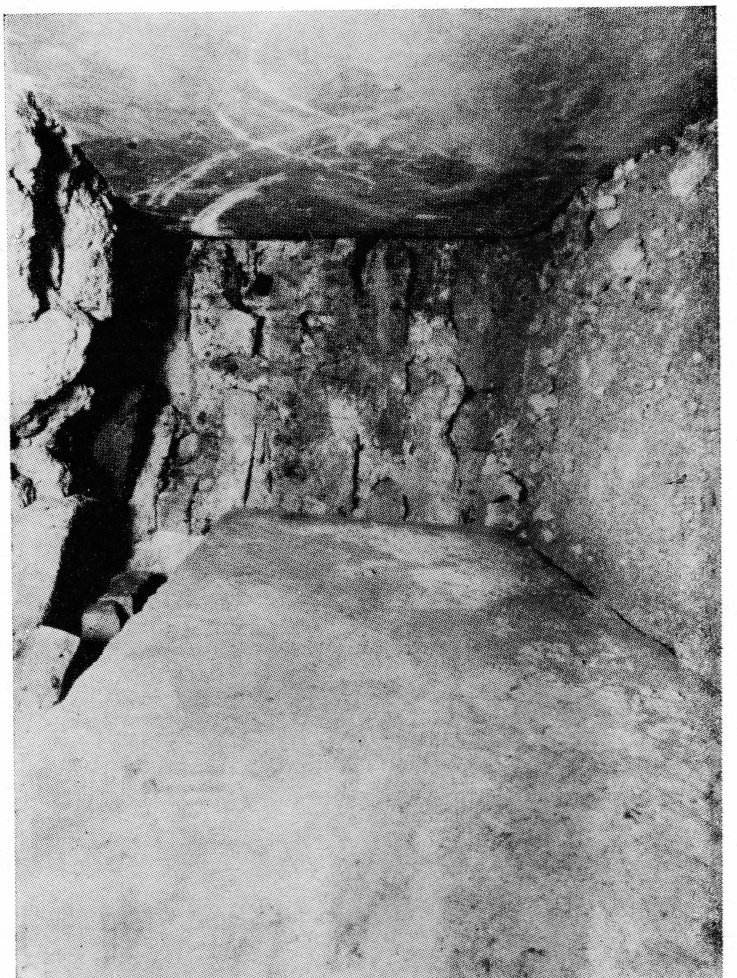

12.

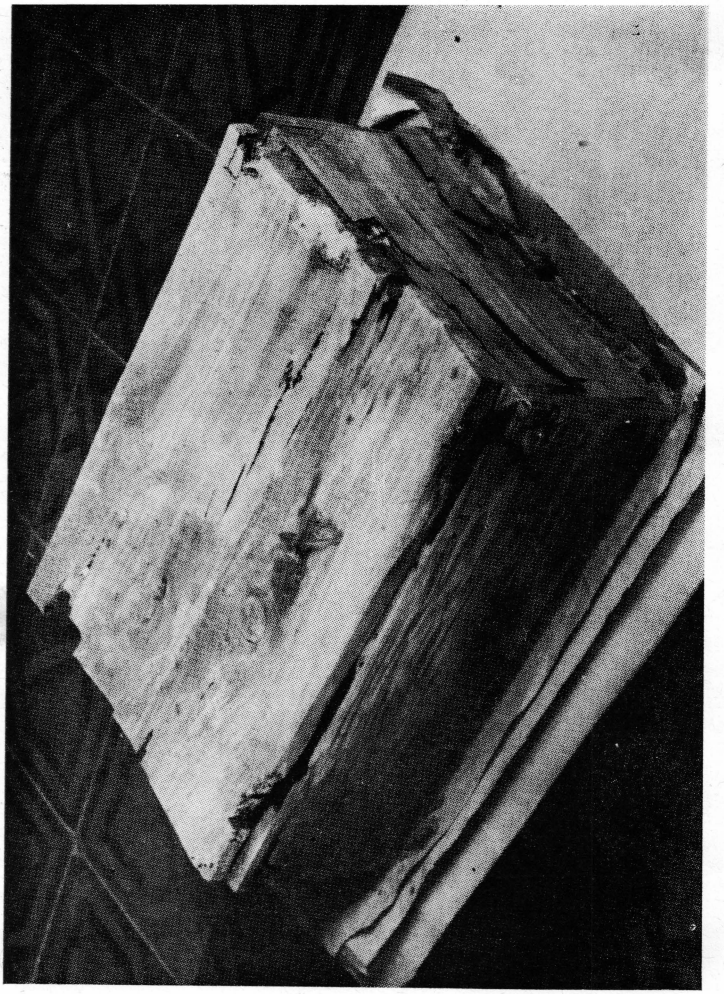

13.

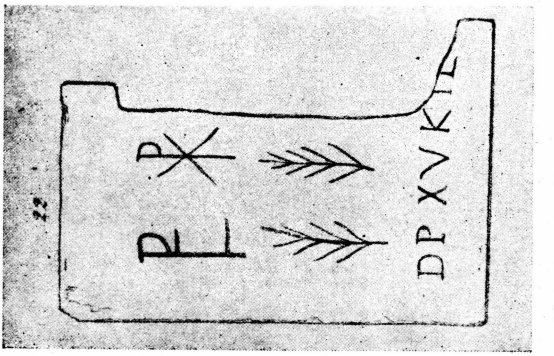

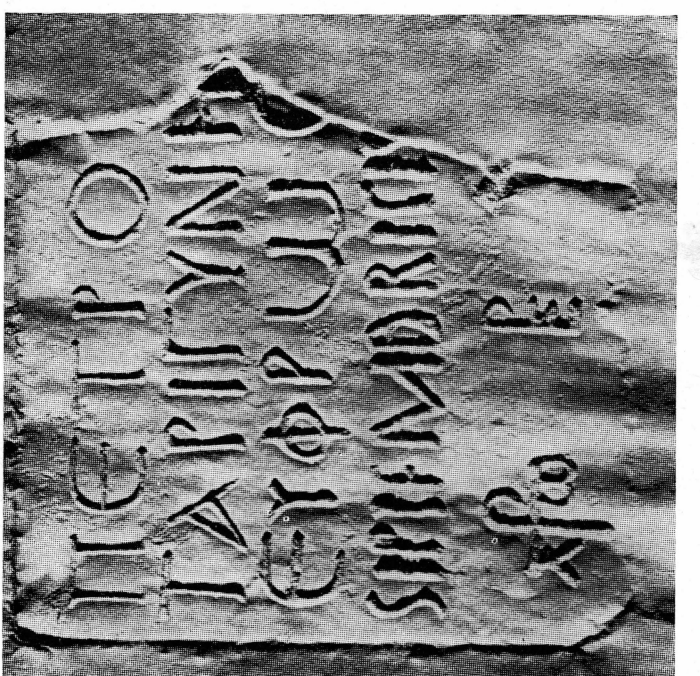

14.

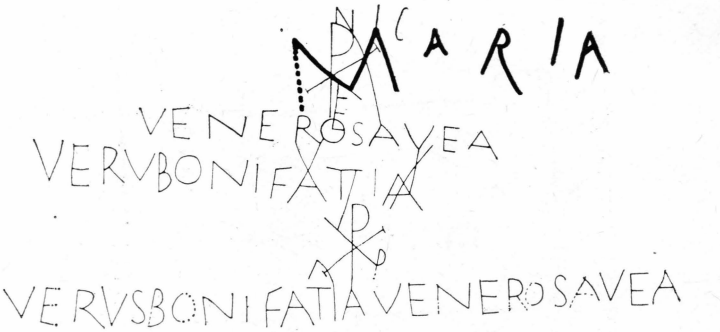
MARIA
VENEROSAVEA
VERVBONIFATIA
VERVSBONIFATIAVENEROSAVEA

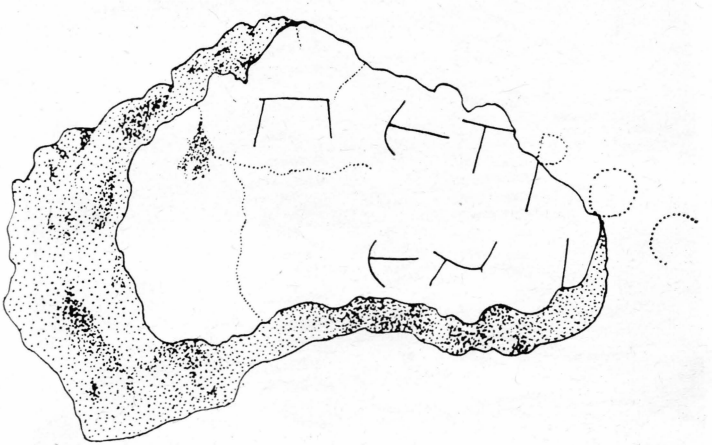

15.

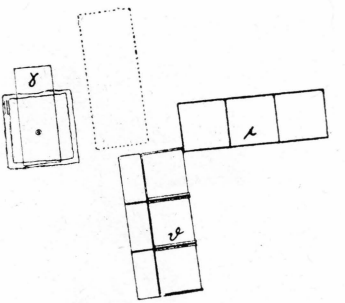

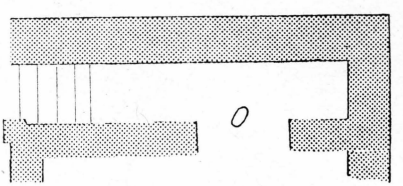

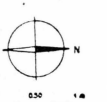

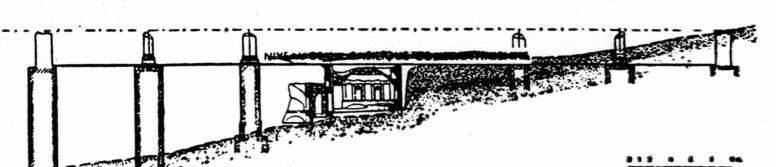

16.

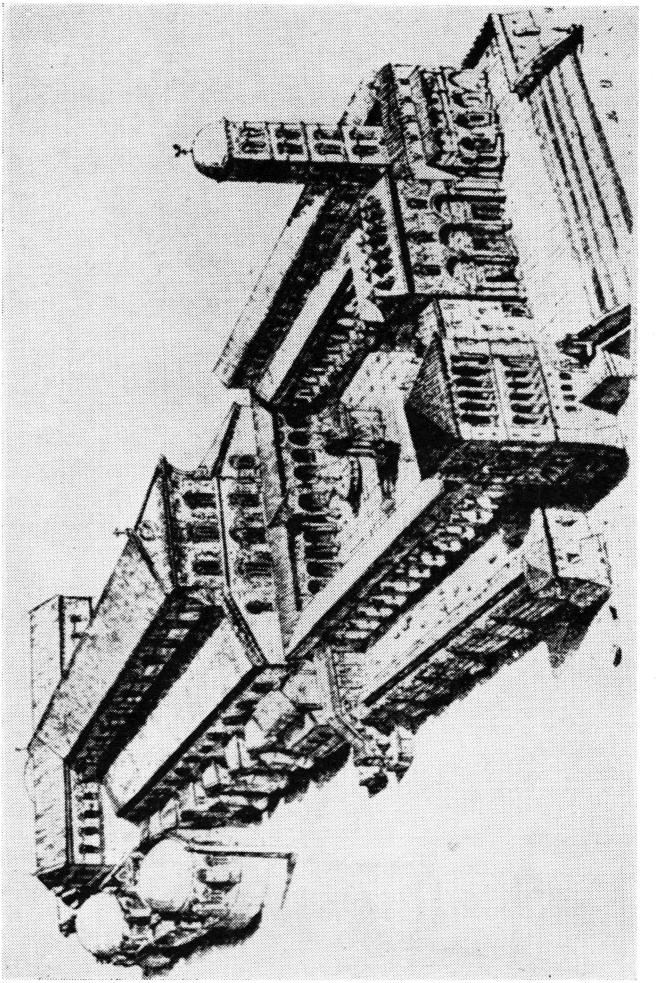

17.

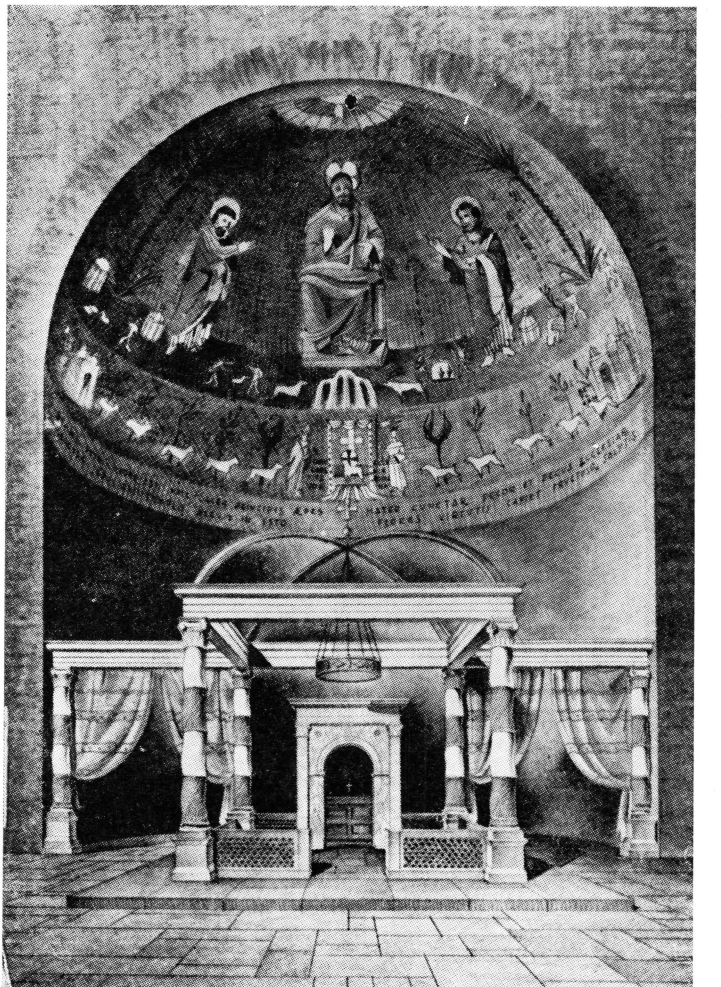

18.

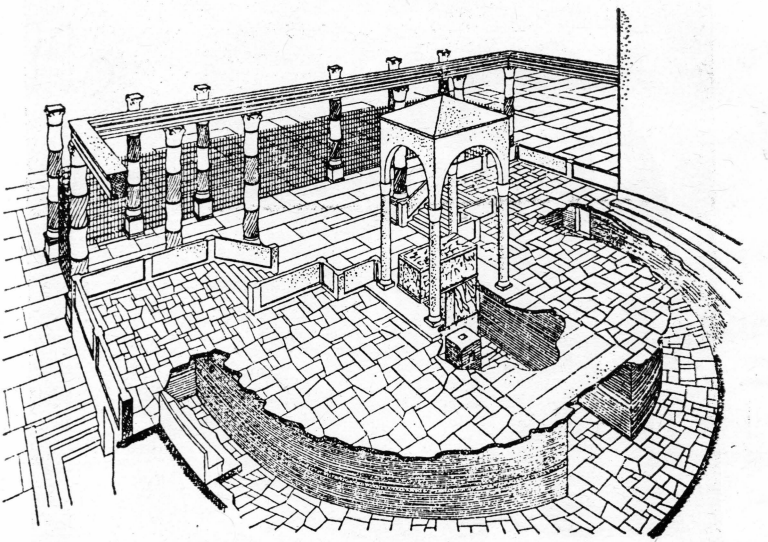

19.

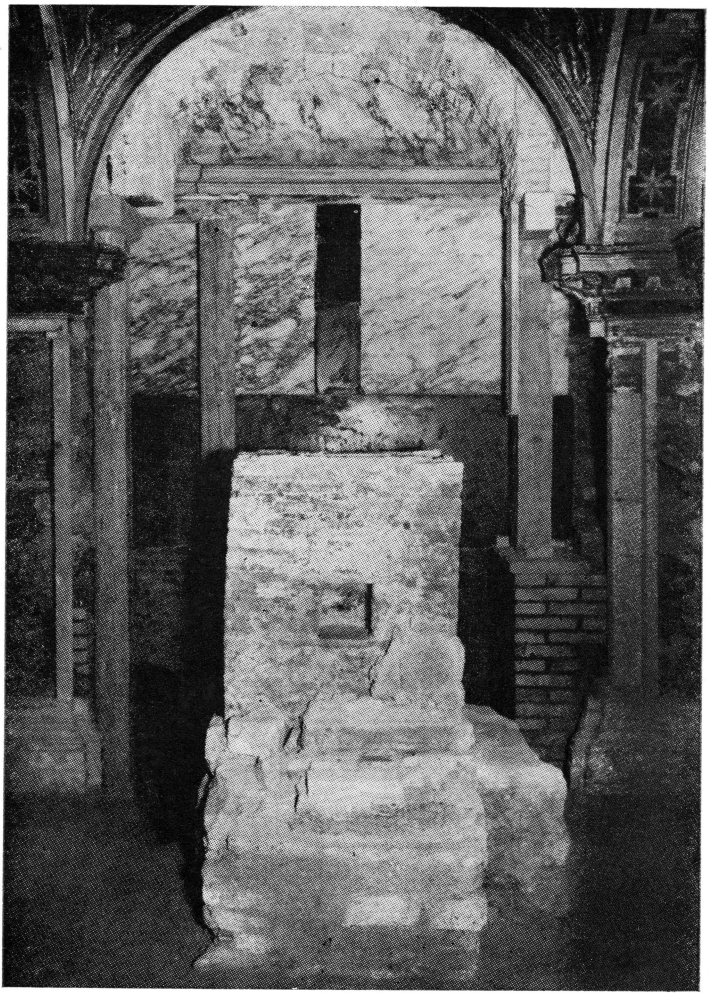

20.

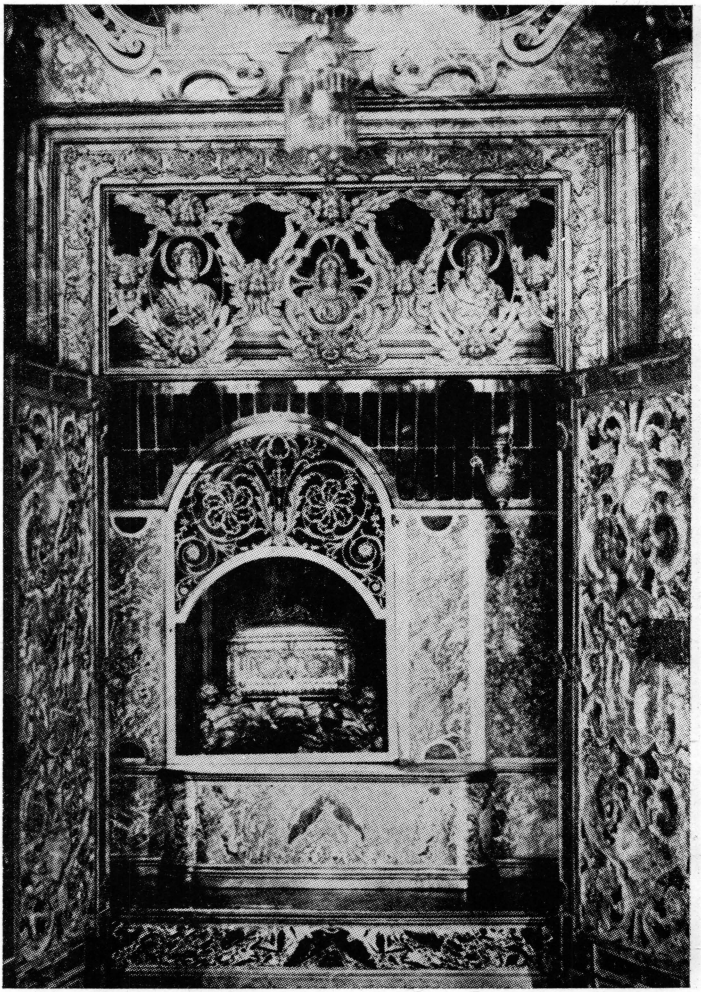

21.

